

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια
(3. Saṃyutta Nikāya - Aṭṭhakathā)

2. Σχόλια για το βιβλίο περί της αιτιότητας (2. Nidānavagga-
aṭṭhakathā)

1. Συνδεδεμένες ομιλίες για την Αιτιότητα (1. Nidānasamyyuttaṃ)

PaliVerse

3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια

2. Σχόλια για το βιβλίο περί της αιτιότητας

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Samyuttanikāye

Nidānavagga-aṭṭhakathā

1. Nidānasamyuttaṃ

1. Buddhavaggo

1. Paṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā

1. Evaṃ me sutanti - nidānavagge paṭhamamaṃ paṭiccasamuppādasuttaṃ. Tatrāyaṃ anupubbapadavaṇṇanā - tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesīti, ettha tatrāti desakālaparidīpanaṃ. Tañhi “yaṃ samayaṃ viharati, tatra samaye, yasmiñca jetavane viharati, tatra jetavane”ti dīpeti. Bhāsitaḥḥayutte vā desakāle dīpeti. Na hi bhagavā ayutte dese kāle ca dhammaṃ bhāsati. “Akālo kho tāva bāhiyā”tiādi cettha sādhaḥḥaḥ. Khoti padapūraṇamatte, avadhāraṇe ādikālatthe vā nipāto. Bhagavāti lokagarudīpanaṃ. Bhikkhūti kathāsavanayuttapuggalavacanaṃ. Apicettha “bhikkhakoti bhikkhu, bhikkhācariyaṃ ajjhūpagatoti bhikkhū”tiādinā nayena vacanatto veditabbo. Āmantesīti ālapi, abhāsi, sambodhesi, ayamettha attho. Aññatra pana ñāpanepi hoti. Yathāha - “āmantayāmi vo, bhikkhave, paṭivedayāmi vo, bhikkhave”ti. Pakkosanepi. Yathāha - “ehi tvaṃ, bhikkhu, mama vacanena sārīputtaṃ āmantehi”ti. Bhikkhavoti āmantanākāradīpanaṃ. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhattā vuttaṃ. Bhikkhanasīlatāguṇayuttopi hi bhikkhu, bhikkhanadhammatāguṇayuttopi bhikkhane sādhuḥḥāritāguṇayuttopīti saddavidū maññanti. Tena ca tesamaṃ bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhena vacanena hīnādhikajanasevitavuttiṃ pakāsento uddhatadīnabhāvaniggamaṃ karoti. “Bhikkhavo”ti iminā ca karuṇāvipphārasommahadayanayanānīpātapubbaṅgamaṇa vacanena te attano abhimukhe karonto teneva kathetukamyatādīpakena nesamaṃ vacanena sotukamyataṃ janeti, teneva ca sambodhanatthena sādhuḥḥaḥ manasikārepi niyojeti. Sādhukaṃ manasikārāyattā hi sāsanasampatti.

Aparesupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhūyeva āmantesīti ce? Jeṭṭhaseṭṭhāsannasādāsannihitabhāvato. Sabbaparisasādhāraṇā hi bhagavato dhammadesanā, parisāya jeṭṭhā bhikkhū paṭhamamaṃ uppannattā, seṭṭhā anagāriyabhāvaṃ ādiṃ katvā satthucariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca, āsannā tattha nisīnnesu satthusantikattā, sādāsannihitā satthusantikāvacarattāti. Apica te dhammadesanāya bhājanamaṃ yathānusiṭṭhamaṃ paṭipattisabbhāvato. Visesato ca ekacce bhikkhūyeva sandhāya ayaṃ desanāpīti evamaṃ āmantesi.

Kimatthaṃ pana bhagavā dhammaṃ desento paṭhamam bhikkhū āmantesi, na dhammameva desesīti? Satijananatthaṃ. Bhikkhū aññaṃ cintetāpi vikkhittacittāpi dhammaṃ paccavekkhantāpi kammaṭṭhānaṃ manasikarontāpi nisinnā honti. Te anāmantetvā dhamme desiyamāne “ayaṃ desanā kiṃnidānā kiṃpaccayā katamāya aṭṭhuppattiyā desitā”ti sallakkhetuṃ asakkontā duggahitaṃ vā gaṇheyyuṃ, na vā gaṇheyyuṃ, tena nesam satijananatthaṃ bhagavā paṭhamam āmantetvā pacchā dhammaṃ deseti.

Bhadanteti gāravavacanametam, satthuno paṭivacanadānaṃ vā. Apicettha “bhikkhavo”ti vadamāno bhagavā bhikkhū ālapati. “Bhadante”ti vadamānā te bhagavantam paccālapanti. Tathā hi “bhikkhavo”ti bhagavā ābhāsati, “bhadante”ti paccābhāsanti. “Bhikkhavo”ti paṭivacanaṃ dāpeti, “bhadante”ti paṭivacanaṃ denti. Te bhikkhūti ye bhagavā āmantesi, te. Bhagavato paccassosunti bhagavato āmantanaṃ patiassosuṃ, abhimukhā hutvā suṇiṃsu sampāṭicchimsu paṭiggaheṣuṃ attho. Bhagavā etadavocāti, bhagavā etaṃ idāni vattabbaṃ sakalasuttaṃ avoca. Ettāvatā yaṃ āyasmata ānandena atthabyañjanasampannassa buddhānaṃ desanāññāṇagambhīrabhāvasaṃsūcakassa imassa suttassa sukhāvagāhaṇatthaṃ kāladesadesakaparisāpadesappaṭimaṇḍitaṃ nidānaṃ bhāsitaṃ, tassa atthavaṇṇanā samattā.

Idāni paṭiccasamuppādaṃ votiadinā nayena bhagavatā nikkhittassa suttassa saṃvaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā suttavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṃ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepaṃ tāva vicāressāma. Cattāro hi suttanikkhepā - attajjhāsayo, parajjhāsayo, pucchāvasiko, aṭṭhuppattikoti. Tattha yāni suttāni bhagavā parehi anajjhittā kevalam attano ajjhāsayeneva katheti, seyyathidaṃ - dasabalasuttantahārako candopama-vīṇopama-sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhaṅgamaggaṅga-suttantahārakoti evamādīni, tesam attajjhāsayo nikkhepo.

Yāni pana “paripakkā kho rāhulassa vimuttiparipācanīyā dhammā. Yaṃnūnāhaṃ rāhulam uttariṃ āsavānaṃ khaye vineyya”nti evam paresam ajjhāsayam khantiṃ nijjhānakkhamaṃ manam abhinīhāraṃ bujjanabhāvañca apekkhitvā parajjhāsayavasena kathitāni, seyyathidaṃ - cūḷarāhulovādasuttaṃ, mahārāhulovādasuttaṃ, dhammacakkappavattanaṃ, anattalakkhaṇasuttaṃ, āsīvisopamasuttaṃ, dhātuviḥaṅgasuttanti, evamādīni, tesam parajjhāsayo nikkhepo.

Bhagavantam pana upasaṅkamitvā catasso parisā cattāro vaṇṇā nāgā supaṇṇā gandhabbā asurā yakkhā mahārājāno tāvatimsādayo devā mahābrahmāti evamādayo “bojjhaṅgā bojjhaṅgāti, bhante, vuccanti - nīvaraṇā nīvaraṇāti, bhante, vuccanti - ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandhā, kiṃsūdhā vittaṃ purisassa seṭṭha”ntiadinā nayena pañham pucchanti. Evam puṭṭhena bhagavatā yāni kathitāni bojjhaṅgasamuyuttādīni, yāni vā panaññānīpi devatāsamuyutta, mārasamuyutta, brahasamuyutta, sakkapañha, cūḷavedalla, mahāvedalla, sāmāññaphalaāḷavaka, sūciloma, kharalomasuttādīni, tesam pucchāvasiko nikkhepo.

Yāni pana tāni uppannaṃ kāraṇam paṭicca kathitāni, seyyathidaṃ - dhammadāyādaṃ. Cūḷasīhanādasuttaṃ puttamaṃsūpamaṃ dārukkhandhūpamaṃ aggikkhandhūpamaṃ pheṇapiṇḍūpamaṃ pāricchattakūpamanti evamādīni, tesam aṭṭhuppattiko nikkhepo.

Evametesu catūsu nikkhepesu imassa paṭiccasamuppādasuttassa parajjhāsayo

nikkhepo. Parapuggalajjhāsayavasena idaṃ bhagavatā nikkhittaṃ. Katamesaṃ puggalānaṃ ajjhāsayavasenāti? Ugghaṭitaññūnaṃ. Cattāro hi puggalā ugghaṭitaññū vipaṇcitaññū neyyo padaparamoti. Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo ugghaṭitaññū. Yassa puggalassa saṃkhittena bhāsitaṃ vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo vipaṇcitaññū. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto, kalyāṇamitte sevato, bhajato, payirupāsato, anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo neyyo. Yassa puggalassa bahumpi suṇato, bahumpi dhārayato, bahumpi vācayato na tāya jātīyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo padaparamo. Iti imesu catūsu puggalesu ugghaṭitaññūpuggalānaṃ ajjhāsayavasena idaṃ suttaṃ nikkhittaṃ.

Tadā kira pañcasatā janapadavāsikā bhikkhū sabbeva ekacarā dvicarā ticarā catucarā pañcacarā sabhāgavuttino dhutaṅgadhara āraddhavīriyā yuttayogā vipassakā saṇhaṃ sukhumaṃ suññataṃ paccayākāradesanaṃ patthayamānā sāyanhasamaye bhagavantaṃ upasaṅkamitvā, vanditvā, rattakambalasāṇiyā parikkhipamānā viya desanaṃ paccāsisaṃmānā parivāretvā nisīdiṃsu. Tesāṃ ajjhāsayavasena bhagavā idaṃ suttaṃ ārabhi. Yathā hi cheko cittaṃ aparikkamakatabhittiṃ labhitvā, na āditova rūpaṃ samuṭṭhāpesi, mahāmattikalepādīhi pana bhittiparikammaṃ tāva katvā, kataparikkammāya bhittiyā rūpaṃ samuṭṭhāpeti, kataparikkammaṃ pana bhittiṃ labhitvā, bhittiparikammabyāpāraṃ akatvā, raṅgaṇātāni yojetvā, vaṭṭikaṃ vā tūlikaṃ vā ādāya rūpameva samuṭṭhāpeti, evameva bhagavā akatābhinivesaṃ ādikammikakulaputtaṃ labhitvā nāssa āditova arahattapadaṭṭhānaṃ saṇhaṃ sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇaṃ ācikkhati, sīlasamādhikammassakatādiṭṭhisampadāya pana yojento pubbabhāgaṭṭhipadaṃ tāva ācikkhati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ -

“Tasmātiha tvaṃ, bhikkhu, ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ? Sīlaṇca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā. Yato kho te, bhikkhu, sīlaṇca suvisuddhaṃ bhavissati diṭṭhi ca ujukā. Tato tvaṃ, bhikkhu, sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya cattāro satipaṭṭhāne tividhena bhāveyyāsi. Katame cattāro? Idha tvaṃ, bhikkhu, ajjhattaṃ vā kāye kāyānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhiijhādomanassaṃ. Bahiddhā vā kāye...pe... ajjhattabahiddhā vā kāye...pe... dhammesu dhammānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhiijhādomanassaṃ. Yato kho tvaṃ, bhikkhu, sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya ime cattāro satipaṭṭhāne evaṃ tividhena bhāveyyāsi, tato tuyhaṃ, bhikkhu, yā ratti vā divaso vā āgamiṣṣati, vuddhiyeva pāṭikaṅkhā kusalesu dhammesu, no parihānī”ti.

Evaṃ ādikammikakulaputtassa sīlakathāya parikkammaṃ kathetvā, arahattapadaṭṭhānaṃ saṇhaṃ sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇaṃ ācikkhati.

Parisuddhasīlaṃ pana āraddhavīriyaṃ yuttayogaṃ vipassakaṃ labhitvā, nāssa pubbabhāgaṭṭhipadaṃ ācikkhati, ujukameva pana arahattapadaṭṭhānaṃ saṇhaṃ sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇaṃ ācikkhati. Ime pañcasatā bhikkhū pubbabhāgaṭṭhipadaṃ parisodhetvā tṭhitā sudhantasuvannaṃsadisā suparimajjitamaṇikkhandhasannibhā, eko lokuttaramaggova nesaṃ anāgato. Iti tassāgamanatthāya satthā tesāṃ ajjhāsayam apekkhamāno idaṃ suttaṃ ārabhi.

Tattha paṭiccasamuppādanti paccayākāraṃ. Paccayākāro hi aññamaññaṃ paṭicca saḥite dhamme uppādeti. Tasmā paṭiccasamuppādoti vuccati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana visuddhimaggato gahetabbo.

Voti ayaṃ vo-saddo paccatta-upayogakaraṇa-sampadāna-sāṃivacana-padapūraṇesu dissati. “Kacci pana vo anuruddhā samaggā sammodamānā”tiādīsu hi paccatte dissati. “Gacchatha, bhikkhave, paṇāmemi vo”tiādīsu upayoge. “Na vo mama santike vatthabba”ntiādīsu karaṇe. “Vanapatthapariyāyaṃ vo, bhikkhave, desessāmī”tiādīsu sampadāne. “Sabbesaṃ vo, sārīputta, subhāsita”ntiādīsu sāṃivacane. “Ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā”tiādīsu padapūraṇamatte. Idha paṇāyaṃ sampadāne daṭṭhabbo. Bhikkhaveti patissavena abhimukhībhūtānaṃ puna ālapanāṃ. Desessāmīti desanāpaṭijānaṃ. Taṃ suṇāthāti taṃ paṭiccasamuppādaṃ taṃ desanaṃ mayā vuccamānaṃ suṇātha.

Sādhukaṃ manasi karoṭhāti ettha pana sādhucaṃ sādhuṭi ekatthametaṃ. Ayañca sādhusaddo āyācana-sampaṭicchana-sampahaṃsana-sundara-daḷhīkammādīsu dissati. “Sādhu me, bhante, bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”tiādīsu hi āyācane dissati. “Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā”tiādīsu sampaṭicchane. “Sādhu sādhu, sārīputtā”tiādīsu sampahaṃsane.

“Sādhu dhammarucī rājā, sādhu paññānavā naro;
Sādhu mittānamaddubbho, pāpassa akaraṇaṃ sukha”nti. -

Ādīsu sundare. “Tena hi, brāhmaṇa, sādhucaṃ suṇāhī”tiādīsu sādhucaṃsaddoyeva daḷhīkamme āṇattiyantipi vuccati. Idha paṇāyaṃ ettheva daḷhīkamme āṇattiyā ca attho veditabbo, sundaratthepi vaṭṭati. Daḷhīkaraṇatthena hi “daḷhaṃ imaṃ dhammaṃ suṇātha, suggahitaṃ gaṇhantā”, āṇattiatthena “mama āṇattiyā suṇātha” sundaratthena “sundaramimaṃ bhaddakaṃ dhammaṃ suṇāthā”ti etaṃ dīpitaṃ hoti. Manasi karoṭhāti āvajjetha. Samannāharathāti attho. Avikkhattacittā hutvā nisāmetha, citte karoṭhāti adhippāyo.

Idānettha taṃ suṇāthāti sotindriyavikkhepanivāraṇametaṃ. Sādhucaṃ manasi karoṭhāti manasikāre daḷhīkammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇaṃ. Purimañcetta byañjanavipallāsagāhanivāraṇaṃ, pacchimāṃ atthavipallāsagāhanivāraṇaṃ. Purimena ca dhammassavane niyojete, pacchimena sutānaṃ dhammānaṃ dhāraṇūpaparikkhāsu. Purimena ca “sabyañjano ayaṃ dhammo, tasmā savanīyo”ti dīpeti, pacchimena “sāttho, tasmā manasi kātabbo”ti. Sādhukapadaṃ vā ubhayapadehi yojetvā, “yasmā ayaṃ dhammo dhammagambhīro ca desanāgambhīro ca, tasmā suṇātha sādhucaṃ. Yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhucaṃ manasi karoṭhā”ti evaṃ yojanā veditabbā. Bhāsissāmīti desessāmi. “Taṃ suṇāthā”ti ettha paṭiññātaṃ desanaṃ saṃkhittatova na desessāmi, apica kho vitthāratopi naṃ bhāsissāmīti vuttaṃ hoti. Saṅkhepavithāravācākāni hi etāni padāni. Yathāha vaṅgīsatthero -

“Saṃkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati;
Sālikāyiva nigghoso, paṭibhānaṃ udīrayī”ti.

Evaṃ vutte ussāhajātā hutvā evaṃ, bhanteti kho te bhikkhū bhagavato paccassosum satthu vacanaṃ sampaṭicchimsu, paṭiggahesunti vuttaṃ hoti.

Atha nesaṃ bhagavā etadavoca - etaṃ idāni vattabbaṃ “katamo ca, bhikkhave, paṭiccasamuppādo”tiādiṃ sakalaṃ suttaṃ avoca. Tattha katamo ca, bhikkhave, paṭiccasamuppādoti kathetukamyatāpucchā. Pañcavidhā hi pucchā adiṭṭhajotanāpucchā diṭṭhasaṃsandanāpucchā vimaticchedanāpucchā anumatiapucchā kathetukamyatāpucchāti, tāsāṃ idaṃ nānattaṃ -

Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ. Tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ adiṭṭhajotanāpucchā.

Katamā diṭṭhasaṃsandanāpucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. So aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ diṭṭhasaṃsandanāpucchā.

Katamā vimaticchedanāpucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḷḷhakajāto - “evaṃ nu kho, na nu kho, kathaṃ nu kho”ti, so vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ vimaticchedanāpucchā.

Katamā anumatiapucchā? Bhagavā bhikkhūnaṃ anumatiyā pañhaṃ pucchati - “taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti, aniccaṃ, bhante. Yaṃ panāniccaṃ dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vāti, dukkhaṃ, bhante. Yaṃ panāniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, kallaṃ nu taṃ samanupassituṃ - “etaṃ mama esohamasmi eso me attā”ti, no hetuṃ bhanteti. Ayaṃ anumatiapucchā.

Katamā kathetukamyatāpucchā? Bhagavā bhikkhūnaṃ kathetukamyatāya pañhaṃ pucchati - “cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro”ti? Ayaṃ kathetukamyatāpucchāti.

Tattha buddhānaṃ purimā tisso pucchā natthi. Kasmā? Buddhānañhi tīsu addhāsu kiñci saṅkhataṃ addhāvimuttaṃ vā asaṅkhataṃ adiṭṭhaṃ ajotitaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ nāma natthi. Tena nesaṃ adiṭṭhajotanāpucchā natthi. Yaṃ pana bhagavatā attano ñāṇena paṭividdhaṃ, tassa aññena samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā saddhiṃ saṃsandanakiccaṃ natthi. Tenassa diṭṭhasaṃsandanāpucchā natthi. Yasmā panesa akathaṃkathī tiṇṇavicikiccho sabbadhammesu vihatasaṃsayo. Tenassa vimaticchedanāpucchā natthi. Itarā pana dve pucchā bhagavato atthi. Tāsu ayaṃ kathetukamyatā pucchāti veditabbā.

Idāni tāva pucchāya puṭṭhaṃ paccayākāraṃ vibhajanto avijjāpaccayā, bhikkhave, saṅkhārātiādīmāha. Ettha ca yathā nāma “pitaraṃ kathessāmī”ti āraddho “tissassa pitā soṇassa pitā”ti paṭhamataraṃ puttampi katheti, evameva bhagavā paccayaṃ kathetuṃ āraddho “avijjāpaccayā saṅkhārā”tiādinā nayena saṅkhārādīnaṃ paccaye avijjādidhamme kathento paccayuppannampi kathesi. Āhāravaggassa pana pariyoṣāne “paṭiccasamuppādañca vo, bhikkhave, desessāmi paṭiccasamuppanne ca dhamme”ti ubhayaṃ ārabhitvā ubhayampi kathesi. Idāni avijjāpaccayā saṅkhārātiādīsu pana avijjā ca sā paccayo cāti avijjāpaccayo. Tasmā avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti iminā nayena attho veditabbo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārena pana sabbākārasampannā anulomapaṭiccasamuppādakathā visuddhimagge kathitā, tasmā sā tattha kathitavaseneva gahetabbā.

Paṭilomakathāyaṃ pana avijjāya tvevāti avijjāya tu eva. Asesavirāganirodhāti virāgasanḥātena maggena asesanirodhā. Saṅkhāranirodhoti saṅkhārānaṃ anuppādanirodho hoti. Evaṃnirodhānaṃ pana saṅkhārānaṃ nirodhā viññāṇādīnañca nirodhā nāmarūpādīni niruddhāniyeva hontīti dassetuṃ saṅkhāranirodhā viññāṇanirodhotiādīni vatvā, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotīti āha. Tattha kevalassāti sakalassa, suddhassa vā, sattavirahitassāti attho. Dukkakkhandhassāti dukkharāsissa. Nirodho hotīti anuppādo hoti. Iti bhagavā anulomato dvādasahi padehi vaṭṭakathaṃ kathetvā tameva vaṭṭaṃ vinivaṭṭetvā paṭilomato dvādasahi padehi vivaṭṭaṃ kathento arahattena desanāya kūṭaṃ gaṇhi. Desanāpariyosāne te pañcasatā āradhavi-passakā ugghaṭṭitaññūpuggalā sūriyarasmi-samphuṭṭhāni paripākagatāni padumāni viya saccāni bujjhitvā arahattaphale patiṭṭhahimsu.

Idamavoca bhagavāti idaṃ vaṭṭavivaṭṭavasena sakalasuttaṃ bhagavā avoca. Attamanā te bhikkhūti tuṭṭhacittā te pañcasatā khīṇāsavā bhikkhū. Bhagavato bhāsitaṃ abhinanduntī karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṃ amatābhisekasadisena brahmassaarena bhāsato bhagavato vacanaṃ abhinandiṃsu, anumodiṃsu ceva sampaṭicchimsu cāti attho. Tenetaṃ vuccati -

“Subhāsitaṃ sulapitaṃ, sādhu sādhūti tādino;
Anumodamānā sirasā, sampaṭicchimsu bhikkhavo”ti.

Paṭhamapaṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

2. Dutiye pi vuttanayeneva suttanikkhepo veditabbo. Ayaṃ pana viseso - paṭhamaṃ ugghaṭṭitaññūpuggalānaṃ vasena saṅkhepato dassitaṃ, idaṃ vipaṇcitaññūnaṃ vasena vitthāratoti. Imasmiñca pana sutte catasso vallihārapurissūpamā vattabbā, tā visuddhimagge vuttā eva. Yathā hi vallihārako puriso valliyaṃ aggaṃ disvā tadanusārena mūlaṃ pariyesanto taṃ disvā valliṃ mūle chetvā ādāya kamme upaneyya, evaṃ bhagavā vitthāradesanaṃ desento paṭiccasamuppādassa aggabhūtā jarāmaraṇā paṭṭhāya yāva mūlabhūtaṃ avijjāpadaṃ, tāva desanaṃ āharitvā puna vaṭṭavivaṭṭaṃ desento niṭṭhapesi.

Tatrāyaṃ jarāmaraṇādīnaṃ vitthāradesanāya atthaniccchayo - jarāmaraṇaniddese tāva tesāṃ tesanti ayaṃ saṅkhepato anekesaṃ sattānaṃ sādharmaṇaniddesoti viññātabbo. Yā devadattassa jarā, yā somadattassāti evaṃhi divasampi kathentassa neva sattā pariyādānaṃ gacchanti. Imehi pana dvīhi padehi na koci satto apariyādinno hoti. Tasmā vuttaṃ, “ayaṃ saṅkhepato anekesaṃ sattānaṃ sādharmaṇaniddeso”ti. Tamhi tamhīti ayaṃ gati-jātivāsena anekesaṃ sattanikāyānaṃ sādharmaṇaniddeso. Sattanikāyeti sādharmaṇaniddesena niddiṭṭhassa sarūpanidassanaṃ. Jarā jīraṇatātiādīsu pana jarāti sabhāvaniddeso. Jīraṇatāti ākāraniddeso. Khaṇḍiccantiādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā, pacchimā dve pakatiniddesā. Ayañhi jarāti iminā padena sabhāvato dīpitā, tenassāyaṃ sabhāvaniddeso. Jīraṇatāti iminā ākārato, tenassāyaṃ ākāraniddeso. Khaṇḍiccanti iminā kālātikkame dantanakhānaṃ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. Pāliccanti iminā kesalomānaṃ palitabhāvakaraṇakiccato. Valittacatāti iminā maṃsaṃ milāpetvā tacavalibhāvakaraṇakiccato dīpitā. Tenassā ime khaṇḍiccantiādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā. Tehi imesaṃ vikārānaṃ dassanavasena pākaṭibhūtā pākaṭajarā

dassitā. Yatheva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā tiṇarukkhādīnaṃ saṃbhaggaṃ palibhaggaṃ tātāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti, na ca so gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya dantādīsu khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo, cakkhuṃ ummīletvāpi gayhati na ca khaṇḍiccādīneva jarā. Na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti.

Āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripākoti imehi pana padehi kālātikameyeva abhibyattāya āyukkhaya-cakkhādiindriya-paripākasaññitāya pakatiyā dīpitā. Tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā. Tattha yasmā jaraṃ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā “āyuno saṃhāni”ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhūmampi attano visayaṃ sukheneva gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṃ pattassa paripakkāni āluḷitāni avisadāni, oḷārikampi attano visayaṃ gahetuṃ asamatthāni honti, tasmā “indriyānaṃ paripāko”ti phalūpacāreneva vuttā.

Sā panāyaṃ evaṃ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākaṭā paṭicchannāti duvidhā hoti. Tattha dantādīsu khaṇḍādibhāvadassanato rūpadhammesu jarā pākaṭajarā nāma, arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato paṭicchannajarā nāma. Tattha yvāyaṃ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānaṃ dantādīnaṃ suviññeyyattā vaṇṇoyeva, taṃ cakkhunā disvā manodvārena cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaraṃ jānāti udakaṭṭhāne baddhāni gosīsādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvaṃ jānanaṃ viya. Puna avīci savīcīti evampi duvidhā hoti. Tattha maṇi-kanaka-rajata-pavāḷacandasūriyādīnaṃ viya mandadasakādīsu pāṇīnaṃ viya ca pupphaphalapallavādīsu ca apāṇīnaṃ viya antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ duviññeyyattā jarā avīcijarā nāma, niranantarajarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ suviññeyyattā jarā savīcijarā nāmāti veditabbā.

Ito paraṃ tesam tesantiādi vuttanayeneva veditabbaṃ. Cuti cavanatātiādīsu pana cutīti cavanakavasena vuccati, ekacatupañcakkhandhasāmaññavacanametam. Cavanatāti bhāvavacanena lakkhaṇanidassanaṃ. Bhedoti cutikkhandhānaṃ bhaṅgupattiparidīpanaṃ. Antaradhānanti ghaṭasseva bhinnassa bhinnānaṃ cutikkhandhānaṃ yena kenaci pariyāyena ṭhānābhāvaparidīpanaṃ. Maccu maraṇanti maccusañkhātāṃ maraṇaṃ, tena samucchadamaraṇādīni nisedheti. Kālo nāma antako, tassa kiriyā kālakiriyā. Evaṃ tena lokasammutiyā maraṇaṃ dīpeti.

Idāni paramatthena dīpetuṃ khandhānaṃ bhedotiādimāha. Paramatthena hi khandhāyeva bhijjanti, na satto nāma koci marati. Khandhesu pana bhijjamānesu satto marati, bhinnesu matoti vohāro hoti. Ettha ca catupañcavokāravasena khandhānaṃ bhedo, ekavokāravasena kaḷevarassa nikkhepo. Catuvokāravasena ca khandhānaṃ bhedo, sesadvayavasena kaḷevarassa nikkhepo veditabbo. Kasmā? Bhavadvayepi rūpakāyasañkhātassa kaḷevarassa sabbhāvato. Atha vā yasmā cātumahārājikādīsu khandhā bhijjanteva, na kiñci nikkhipati, tasmā tesam vasena khandhānaṃ bhedo, manussādīsu kaḷevarassa nikkhepo. Ettha ca kaḷevarassa nikkhepakāraṇato maraṇaṃ “kaḷevarassa nikkhepo”ti vuttanti evamattho daṭṭhabbo. Iti ayañca jarā idañca maraṇaṃ, idaṃ vuccati, bhikkhavi idam ubhayampi ekato katvā jarāmaraṇanti kathīyati.

Jātiniddese jāti sañjātītiādīsu jāyanatthēna jāti, sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā. Sañjāyanatthēna sañjāti, sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamanatthēna okkanti, sā aṇḍajajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosañca vatthikosañca okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṃ gaṇhanti. Abhinibbattanatthēna abhinibbatti, sā saṃsedajaopapātikavasena yuttā. Te hi pākāṭāyeva hutvā nibbattanti. Ayaṃ tāva vohāradesanā.

Idāni paramatthadesanā hoti. Khandhāyeva hi paramatthato pātubhavanti, na satto. Tattha ca khandhānanti ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṃ, pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṃ veditabbaṃ. Pātubhāvoti uppatti. Āyatanānanti ettha tatra tatra uppajjamānāyatanavasena saṅgaho veditabbo. Paṭilābhoti santatiyaṃ pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, jātīti iminā padena vohārato paramatthato ca desitāya jātiyā nigamaṇaṃ karotīti.

Bhavaniddese kāmabhavoti kammabhavo ca upapattibhavo ca. Tattha kammabhavo nāma kāmabhavūpagakammameva. Tañhi tattha upapattibhavassa kāraṇattā “sukho buddhānaṃ uppādo dukkho pāpassa uccayo”tiādīni viya phalavohārena bhavoti vuttaṃ. Upapattibhavo nāma tena kammena nibbattaṃ upādiṇṇakkhandhapañcakaṃ. Tañhi tattha bhavatīti katvā bhavoti vuttaṃ. Sabbathāpi idaṃ kammañca upapattiñca ubhayampetamidha “kāmabhavo”ti vuttaṃ. Esa nayo rūpārūpabhavesūti.

Upādānaniddese kāmupādānantiādīsu vatthukāmaṃ upādiyanti etena, sayaṃ vā taṃ upādiyatīti kāmupādānaṃ, kāmo ca so upādānañcāti kāmupādānaṃ. Upādānanti daḷhaggahaṇaṃ vuccati. Daḷhattho hi ettha upasaddo upāyāsaupakaṭṭhādīsu viya. Pañcakāmaguṇikarāgassetāṃ adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panetaṃ, “tattha katamaṃ kāmupādānaṃ? Yo kāmesu kāmacchando”ti vuttanayeneva veditabbaṃ.

Tathā diṭṭhi ca sā upādānañcāti diṭṭhupādānaṃ. Atha vā diṭṭhiṃ upādiyati, upādiyanti vā etena diṭṭhinti diṭṭhupādānaṃ. Upādiyati hi purimadiṭṭhiṃ uttaradiṭṭhi, upādiyanti ca tāya diṭṭhiṃ. Yathāha - “sassato attā ca loko ca idameva saccaṃ moghamañña”ntiādi. Sīlabbatupādānaattavādupādānavajjassa sabbadiṭṭhigatassetāṃ adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ, “tattha katamaṃ diṭṭhupādānaṃ? Natthi dinna”nti vuttanayeneva veditabbaṃ.

Tathā sīlabbatamupādiyanti etena, sayaṃ vā taṃ upādiyati, sīlabbatañca taṃ upādānañcāti vā sīlabbatupādānaṃ. Gosīlagovatādīni hi “evaṃ suddhī”ti abhinivesato sayameva upādānānīti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ, “tattha katamaṃ sīlabbatupādānaṃ? Ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇānaṃ sīlena suddhī”ti vuttanayeneva veditabbaṃ.

Idāni vadanti etenāti vādo, upādiyanti etenāti upādānaṃ, kiṃ vadanti upādiyanti vā? Attānaṃ. Attano vādupādānaṃ attavādupādānaṃ. Attavādamattameva vā attāti upādiyanti etenāti attavādupādānaṃ. Vīsativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā etaṃ adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ, “tattha katamaṃ attavādupādānaṃ? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī”ti vuttanayeneva veditabbaṃ.

Tañhāniddese rūpataṇhā...pe... dhammataṇhāti etaṃ cakkhudvārādīsu javanavīthiyā pavattāya taṇhāya “seṭṭhiputto brāhmaṇaputto”ti evamādīsu pitito nāmaṃ viya pītisadisārammaṇato nāmaṃ. Ettha ca rūpārammaṇā taṇhā, rūpe taṇhāti rūpataṇhā. Sā kāmarāgabhaṇa rūpaṃ assādentī pavattamānā kāmataṇhā, sassatadiṭṭhisahagatarāgabhaṇa “rūpaṃ niccaṃ dhuvaṃ sassata”nti evaṃ assādentī pavattamānā bhavataṇhā, ucchedadiṭṭhisahagatarāgabhaṇa “rūpaṃ ucchijjati vinassati pecca na bhavati”ti evaṃ assādentī pavattamānā vibhavataṇhāti rūpataṇhā evaṃ tividhā hoti. Yathā ca rūpataṇhā, tathā saddataṇhādayopīti evaṃ tāni aṭṭhārasa taṇhāvicarītāni honti. Tāni ajjhatarūpādīsu aṭṭhārasa, bahiddhārūpādīsu aṭṭhārasāti chattiṃsa. Iti atītāni chattiṃsa, anāgatāni chattiṃsa, paccuppannāni chattiṃsāti evaṃ aṭṭhasataṃ taṇhāvicarītāni honti. “Ajjhaticassa upādāya asmīti hoti, itthasmīti hoti”ti vā evamādīni ajjhaticarūpādinissitāni aṭṭhārasa, “bāhirassa upādāya iminā asmīti hoti, iminā itthasmīti hoti”ti vā evamādīni bāhīrarūpādinissitāni aṭṭhārasāti chattiṃsa, iti atītāni chattiṃsa, anāgatāni chattiṃsa, paccuppannāni chattiṃsāti evaṃ aṭṭhasataṃ taṇhāvicarītāni honti. Puna saṅgahe kariyamāne rūpādīsu ārammaṇesu chaḷeva taṇhākāyā tissoyeva kāmataṇhādayo hontīti. Evaṃ -

“Niddesatthena niddesa, vitthārā vitthārassa ca;
Puna saṅgahato taṇhā, viññātabbā vibhāvinā”ti.

Vedanāniddese vedanākāyāti vedanāsamūhā. Cakkhusamphassajā vedanā...pe... manosamphassajāvedanāti etaṃ “cakkhusamphassajāvedanā atthi kusalā, atthi akusalā, atthi abyākatā”ti evaṃ vibhaṅge āgatattā cakkhudvārādīsu pavattānaṃ kusalākusalābyākatavedanānaṃ “sāriputto mantāṇiputto”ti evamādīsu mātito nāmaṃ viya mātisadisato vatthuto nāmaṃ. Vacanattho panettha - cakkhusamphassahetu jātā vedanā cakkhusamphassajā vedanāti. Eeva nayo sabbattha. Ayaṃ tāvettha sabbasaṅgāhikā kathā. Vipākavasena pana cakkhudvāre dve cakkhuvīññāṇāni, dve manodhātuyo, tisso manoviññāṇadhātuyoti etāhi sampayuttavasena vedanā veditabbā. Eeva nayo sotadvārādīsu. Manodvāre manoviññāṇadhātusampayuttāva.

Phassaniddese cakkhusamphassoti cakkhumhi samphasso. Esa nayo sabbattha. Cakkhusamphasso...pe... kāyasamphassoti ettāvatā ca kusalākusalavipākā pañcavattukā dasa phassā vuttā honti. Manosamphassoti iminā sesabāvīsatilokiyavipākamanasampayuttā phassā.

Saḷāyatananiddese cakkhāyatanantiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ visuddhimagge khandhaniddese ceva āyatananiddese ca vuttameva.

Nāmarūpaniddese namanalakkhaṇaṃ nāmaṃ. Ruppanalakkhaṇaṃ rūpaṃ. Vibhajane panassa vedanāti vedanākkhandho, saññāti saññākkhandho, cetanā phasso manasikāroti saṅkhārakkhandho veditabbo. Kāmañca aññepi saṅkhārakkhandhasaṅgahitā dhammā santi, ime pana tayo sabbadubbalesupi cittesu santi, tasmā etesaṃyeva vasenettha saṅkhārakkhandho dassito. Cattāro ca mahābhūtāti ettha cattāroti gaṇanaparicchedo. Mahābhūtāti pathavīpatejavāyānametaṃ adhivacanaṃ. Yena pana kāraṇena tāni mahābhūtānīti vuccanti, yo cettha añño vinicchayanayo, so sabbo visuddhimagge rūpakkhandhaniddese vutto. Catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyāti ettha pana catunnanti upayogatthe sāmivacanaṃ, cattāri mahābhūtānīti vuttaṃ hoti. Upādāyāti

upādiyitvā, gahetvāti attho. Nissāyāti eke. “Vattamāna”nti ayañcetha pāṭhaseso. Samūhatthe vā etaṃ sāmivacanaṃ, catunnaṃ mahābhūtānaṃ samūhaṃ upādāya vattamānaṃ rūpanti ettha attho veditabbo. Evaṃ sabbathāpi yāni ca cattāri pathavīādāni mahābhūtāni, yañca catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vattamānaṃ cakkhāyatanādibhedena abhidhammapāḷiyameva vuttaṃ tevīsatividhaṃ rūpaṃ, taṃ sabbampi rūpanti veditabbaṃ.

Viññāṇaniddese cakkhuviññāṇanti cakkhumhi viññāṇaṃ, cakkhuto vā jātaṃ viññāṇanti cakkhuviññāṇaṃ. Evaṃ sotaghānajivhākāyaviññāṇāni. Itaraṃ pana manoyeva viññāṇanti manoviññāṇaṃ.

Dvipaṇcaviññāṇavajjittebhūmakavipākacittasetaṃ adhivacanaṃ.

Saṅkhāraniddese abhisāṅkharaṇalakkhaṇo saṅkhāro. Vibhajane panassa kāyasaṅkhāroti kāyato pavattasaṅkhāro. Kāyadvāre copanavasena pavattānaṃ kāmāvacarakusalato aṭṭhannaṃ, akusalato dvādasannanti vīsatiyā kāyasañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. Vacīsaṅkhāroti vacanato pavattasaṅkhāro, vacīdvāre vacanabhedavasena pavattānaṃ vīsatiyā eva vacīsañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. Cittasaṅkhāroti cittato pavattasaṅkhāro, kāyavacīdvāre copanaṃ akatvā raho nisīditvā cintentassa pavattānaṃ lokiyakusalākusalavasena ekūnatimsamanosañcetanānametaṃ adhivacanaṃ.

Avijjāniddese dukkhe aññāṇanti dukkhasacce aññāṇaṃ, mohassetam adhivacanaṃ. Esa nayo dukkhasamudaye aññāṇantiādīsu. Tattha catūhi kāraṇehi dukkhe aññāṇaṃ veditabbaṃ antogadhato vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Tathā hi taṃ dukkhasaccapariyāpannattā dukkhe antogadhaṃ, dukkhasaccañcassa nissayapaccayabhāvena vatthu, ārammaṇapaccayabhāvena ārammaṇaṃ, dukkhasaccaṃ etaṃ paṭicchādeti tassa yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇena ñāṇappavattiyā cettha appadānena.

Dukkhasamudaye aññāṇaṃ tīhi kāraṇehi veditabbaṃ vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Nirodhe paṭipadāya ca aññāṇaṃ ekeneva kāraṇena veditabbaṃ paṭicchādanato. Nirodhapaṭipadānañhi paṭicchādakameva aññāṇaṃ tesam yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇena tesu ca ñāṇappavattiyā appadānena. Na pana taṃ tattha antogadhaṃ tasmiṃ saccadvaye apariyāpannattā, na tassa taṃ saccadvayaṃ vatthu asahajātattā, nārammaṇaṃ, tadārabba appavattanato. Pacchimañhi saccadvayaṃ gambhīrattā duddasaṃ, na tattha andhabhūtaṃ aññāṇaṃ pavattati. Purimaṃ pana vacanīyattena sabhāvalakkhaṇassa duddasattā gambhīraṃ, tattha vipallāsagāhavasena pavattati.

Apica “dukkhe”ti ettāvatā saṅgahato vatthuto ārammaṇato kiccato ca avijjā dīpitā. “Dukkhasamudaye”ti ettāvatā vatthuto ārammaṇato kiccato ca. “Dukkhanirodhe dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyā”ti ettāvatā kiccato. Avisesato pana “aññāṇa”nti etena sabhāvato niddiṭṭhāti ñātabbā.

Iti kho, bhikkhavi evaṃ kho, bhikkhave. Nirodho hotīti anuppādo hoti. Apicettha sabbeheva tehi nirodhapadehi nibbānaṃ desitaṃ. Nibbānañhi āgama te te dhammā nirujjhanti, tasmā taṃ tesam tesam nirodhoti vuccati. Iti bhagavā imasmiṃ sutte dvādasahi padehi vaṭṭavivaṭṭaṃ desento arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhapesi. Desanāpariyosāne vuttanayeneva pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahimsūti.

3. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

3. Tatiye micchāpaṭipadanti ayaṃ tāva aniyyānikapaṭipadā. Nanu ca avijjāpaccayā puññābhisaṅkhāropi atthi āneñjābhisaṅkhāropi, so kathaṃ micchāpaṭipadā hotīti. Vaṭṭasīsattā. Yañhi kiñci bhavattayasaṅkhātāṃ vaṭṭaṃ patthetvā pavattitaṃ, antamaso pañcābhinnā aṭṭha vā pana samāpattiyo, sabbaṃ taṃ vaṭṭapakkiyaṃ vaṭṭasīsanti vaṭṭasīsattā micchāpaṭipadāva hoti. Yaṃ pana kiñci vivaṭṭaṃ nibbānaṃ patthetvā pavattitaṃ, antamaso uḷūṅkayāgumattadānampi paṇṇamuṭṭhidānamattampi, sabbaṃ taṃ vivaṭṭapakkiyaṃ vivaṭṭanissitaṃ, vivaṭṭapakkiyattā sammāpaṭipadāva hoti. Appamattakampi hi paṇṇamuṭṭhimattadānakusalaṃ vā hotu mahantaṃ velāmadānādikusalaṃ vā, sace vaṭṭasampattiṃ patthetvā vaṭṭanissitavasena micchā ṭhapitaṃ hoti, vaṭṭameva āharitum sakkoti, no vivaṭṭaṃ. “Idaṃ me dānaṃ āsavakkhayāvahaṃ hotū”ti evaṃ pana vivaṭṭaṃ patthentena vivaṭṭavasena sammā ṭhapitaṃ arahattampi paccekabodhiññānampi sabbaññutaññānampi dātum sakkotiyeva, na arahattaṃ appatvā pariyosānaṃ gacchati. Iti anulomavasena micchāpaṭipadā, paṭilomavasena sammāpaṭipadā desitāti veditabbā. Nanu cettha paṭipadā pucchitā, nibbānaṃ bhājitaṃ, niyyātanepi paṭipadāva niyyātītā. Na ca nibbānassa paṭipadāti nāmaṃ, savipassanānaṃ pana catunnaṃ maggānametaṃ nāmaṃ, tasmā pucchāniyyātanehi padabhājanaṃ na sametīti. No na sameti, kasmā? Phalena paṭipadāya dassitattā. Phalena hettha paṭipadā dassitā. “Avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho”ti etaṃ nirodhasaṅkhātāṃ nibbānaṃ yassā paṭipadāya phalaṃ, ayaṃ vuccati, bhikkhave, sammāpaṭipadāti ayamettha attho. Imasmiñca atthe asesavirāganirodhāti ettha virāgo nirodhasseva vevacanaṃ, asesavirāgā asesanirodhāti ayañhettha adhippāyo. Yena vā virāgasāṅkhātena maggena asesanirodho hoti, taṃ dassetum etaṃ padabhājanaṃ vuttaṃ. Evañhi sati sānubhāvā paṭipadā vibhattā hoti. Iti imasmimpi sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti. Tatiyaṃ.

4. Vipassīsuttavaṇṇanā

4. Catutthe vipassissāti tassa kira bodhisattassa yathā lokiyamanussānaṃ kiñcideva passantānaṃ parittakammābhiniḍḍhattassa kammajapasādassa dubbalattā akkhīni vipphandanti, na evaṃ vipphandiṃsu. Balavakammanibbattassa pana kammajapasādassa balavattā avipphandantehi animisehi eva akkhīni passi seyyathāpi devā tāvatiṃsā. Tena vuttaṃ - “animisanto kumāro pekkhatīti kho, bhikkhave, vipassissa kumārassa ‘vipassī vipassī’tveva samaññā udapādī”ti. Ayañhettha adhippāyo - antarantarā nimisajanitandhakāravirahena visuddhaṃ passati, vivaṭṭehi vā akkhīni passatīti vipassī. Ettha ca kiñcāpi pacchimabhavikānaṃ sabbabodhisattānaṃ balavakammanibbattassa kammajapasādassa balavattā akkhīni na vipphandanti, so pana bodhisatto eteneva nāmaṃ labhi.

Apica viceyya viceyya passatīti vipassī, vicinitvā vicinitvā passatīti attho. Ekadivasam kira vinicchayaṭṭhāne nisīditvā atthe anusāsantassa rañño alaṅkatapaṭiyattaṃ mahāpurisaṃ āharitvā aṅke ṭhapayiṃsu. Tassa taṃ aṅke katvā palālayamānasseva amaccā sāmikaṃ assāmikaṃ akaṃsu. Bodhisatto anattamanasaddaṃ nicchāresi. Rājā “kimetaṃ upadhārethā”ti āha. Upadhārayamānā aññaṃ adisvā “aṭṭassa dubbinicchitattā evaṃ kataṃ bhavissatī”ti puna sāmikameva sāmikaṃ katvā “ñatvā nu kho kumāro evaṃ karotī”ti? Vīmaṃsantā puna sāmikaṃ assāmikamakāṃsu. Puna

bodhisatto tatheva saddaṃ nicchāresi. Atha rājā “jānāti mahāpuriso”ti tato paṭṭhāya appamatto ahosi. Tena vuttaṃ “viceyya viceyya kumāro atthe panāyati ñāyenāti kho, bhikkhave, vipassissa kumārassa bhiyyosomattāya ‘vipassī vipassī’tveva samañña udapādī”ti.

Bhagavatoti bhāgyasampannassa. Arahato rāgādiarīnaṃ hatattā, saṃsāracakkassa vā arānaṃ hatattā, paccayānaṃ vā arahattā arahāti evaṃ guṇato uppannāmadheyyassa. Sammāsambuddhassāti sammā nayena hetunā sāmaṃ paccattapurisakārena cattāri saccāni buddhassa. Pubbeva sambodhāti sambodho vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ, tato pubbeva. Bodhisattasseva satoti ettha bodhīti ñāṇaṃ, bodhimā satto bodhisatto, ñāṇavā paññavā paṇḍitoti attho.

Purimabuddhānañhi pādamūle abhinīhārato paṭṭhāya paṇḍitova so satto, na andhabāloti bodhisatto. Yathā vā udakato uggantvā ṭhitam paripākagataṃ padumaṃ sūriyarasmi samphassa avassaṃ bujjhissatīti bujjanakapadumanti vuccati, evaṃ buddhānaṃ santike byākaraṇassa laddhattā avassaṃ anantarāyena pāramiyo pūretvā bujjhissatīti bujjanakasattotipi bodhisatto. Yā ca esā catumaggañāṇasaṅkhātā bodhi, taṃ patthayamāno pavattatīti bodhiyaṃ satto āsattotipi bodhisatto. Evaṃ guṇato uppannānavasena bodhisattasseva sato. Kicchanti dukkhaṃ. Āpannoti anuppatto. Idaṃ vuttaṃ hoti - aho ayaṃ sattaloko dukkhaṃ anupattoti. Cavati ca upapajjati cāti idaṃ aparāparaṃ cutipaṭisandhivasena vuttaṃ. Nissaraṇanti nibbānaṃ. Tañhi jarāmaraṇadukkhato nissaṭṭhā tassa nissaraṇanti vuccati. Kudāssu nāmāti katarasmiṃ nu kho kāle.

Yoniso manasikārāti upāyamanasikārena pathamanasikārena. Ahu paññāya abhisamayoti paññāya saddhiṃ jarāmaraṇakāraṇassa abhisamayo samavāyo samāyogo ahosi, “jātipaccayā jarāmaraṇa”nti idaṃ tena diṭṭhanti attho. Atha vā yoniso manasikārā ahu paññāyāti yoniso manasikārena ca paññāya ca abhisamayo ahu. “Jātiyā kho sati jarāmaraṇa”nti, evaṃ jarāmaraṇakāraṇassa paṭivedho ahosīti attho. Esa nayo sabbattha.

Iti hidanti evamidaṃ. Samudayo samudayoti ekādasasu ṭhānesu saṅkhārādīnaṃ samudayaṃ sampiṇḍetvā niddisati. Pubbe ananussutesūti “avijjāpaccayā saṅkhārānaṃ samudayo hotī”ti. Evaṃ ito pubbe ananussutesu dhammesu, catūsu vā ariyasaccadhammesu. Cakkhūtiādīni ñāṇavevacanāneva. Ñāṇameva hettha dassanaṭṭhena cakkhu, ñāṭaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā, paṭivedhanaṭṭhena vijjā, obhāsaṇaṭṭhena ālokoti vuttaṃ. Taṃ panetaṃ catūsu saccesu lokiyalokuttaramissakaṃ niddiṭṭhanti veditabbaṃ. Nirodhavārepi imināva nayena attho veditabbo. Catutthaṃ.

5-10. Sikhīsuttādivaṇṇanā

5-10. Pañcamādīsu sikhissa, bhikkhaviṭṭhādīnaṃ padānaṃ “sikhissapi, bhikkhave”ti na evaṃ yojetvā attho veditabbo. Kasmā? Ekāsane adesitattā. Nānāṭhānesu hi etāni desitāni, attho pana sabbattha sadiso yeva. Sabbabodhisattānañhi bodhipallaṅke nisinnānaṃ na añño samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā ācikkhati - “atīte bodhisattā paccayākāraṃ sammāsivā buddhā jātā”ti. Yathā pana paṭhamakappikakāle deve vuṭṭhe udakassa gatamaggeneva aparāparaṃ vuṭṭhiudakaṃ gacchati, evaṃ tehi tehi purimabuddhehi gatamaggeneva pacchimā

pacchimā gacchanti. Sabbabodhisattā hi ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṃ otāretvā taṃ anulomapaṭilomaṃ sammāsivā buddhā hontīti paṭipāṭiyā sattasu suttesu buddhavipassanā nāma kathitāti.

Buddhavaggo paṭhamo.

2. Āhāravaggo

1. Āhārasuttavaṇṇanā

11. Āhāravaggassa paṭhame āhārāti paccayā. Paccayā hi āharanti attano phalaṃ, tasmā āhārāti vuccanti. Bhūtānaṃ vā sattānantīdīsu bhūtāti jātā nibbattā. Sambhavesinoti ye sambhavaṃ jātiṃ nibbattiṃ esanti gavesanti. Tattha catūsu yonīsu aṇḍajalābujā sattā yāva aṇḍakosaṃ vatthikosañca na bhindanti, tāva sambhavesino nāma, aṇḍakosaṃ vatthikosañca bhinditvā bahi nikkhantā bhūtā nāma. Saṃsedajā opapātikā ca paṭhamacittakkhaṇe sambhavesino nāma, dutiyacittakkhaṇato pabhuti bhūtā nāma. Yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva tato aññaṃ na pāpuṇanti, tāva sambhavesino nāma, tato paraṃ bhūtā nāma. Atha vā bhūtāti jātā abhinibbattā, ye bhūtā abhinibbattāyeva, na puna bhavissantīti saṅkhaṃ gacchanti, tesam khīṇāsavānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Sambhavamesantīti sambhavesino. Appahīnabhavasamyojanattā āyatimpī sambhavaṃ esantānaṃ sekkhaputhujjanānametaṃ adhivacanaṃ. Evaṃ sabbathāpi imehi dvīhi padehi sabbasatte pariyādiyati. Vāsaddo cettha sampiṇḍanattho, tasmā bhūtānañca sambhavesīnañcāti ayamattho veditabbo.

Ṭhitiyāti ṭhitatthaṃ. Anuggahāyāti anuggahatthaṃ. Vacanabhedoyeva cesa, attho pana dvinnampi padānaṃ ekoyeva. Atha vā ṭhitiyāti tassa tassa sattassa uppannadhammānaṃ anuppabandhavasena avicchedāya. Anuggahāyāti anuppannānaṃ uppādāya. Ubhopi cetāni “bhūtānaṃ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya ca, sambhavesīnaṃ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya cā”ti evaṃ ubhayattha daṭṭhabbānīti.

Kabalīkāro āhāroti kabaḷaṃ katvā ajjhoharitabbako āhāro, odanakummāsādivatthukāya oḷāyetaṃ adhivacanaṃ. Oḷāriko vā sukhumo vāti vatthuoḷārikatāya oḷāriko, sukhumatāya sukhumo. Sabhāvena pana sukhumarūpapariyāpannattā kabalīkāro āhāro sukhumova hoti. Sāpi cassa vatthuto oḷārikatā sukhumatā ca upādāyupādāya veditabbā. Kumbhīlānañhi āhāraṃ upādāya morānaṃ āhāro sukhumo. Kumbhīlā kira pāsāṇe gilanti, te ca nesaṃ kucchippattā vilīyanti. Morā sappavicchikādipāṇe khādanti. Morānaṃ pana āhāraṃ upādāya taracchānaṃ āhāro sukhumo. Te kira tivassachaḍḍitāni visāṇāni ceva aṭṭhīni ca khādanti, tāni ca nesaṃ kheḷena temitamattāneva kandaṃvālaṃ viya mudukāni honti. Taracchānaṃ āhāraṃ upādāya hatthīnaṃ āhāro sukhumo. Te hi nānārukkhasākhādayo khādanti. Hatthīnaṃ āhārato gavayagokaṇṇamigādīnaṃ āhāro sukhumo. Te kira nissārāni nānārukkhapaṇṇādīni khādanti. Tesampi āhārato gunnaṃ āhāro sukhumo. Te allasukkhatiṇāni khādanti. Tesam āhārato sasānaṃ āhāro sukhumo. Sasānaṃ āhārato sakuṇānaṃ āhāro sukhumo. Sakuṇānaṃ āhārato paccantavāsīnaṃ āhāro sukhumo. Paccantavāsīnaṃ āhārato gāmaḥojakānaṃ āhāro sukhumo. Gāmaḥojakānaṃ āhārato rājarājamahāmattānaṃ āhāro sukhumo. Tesampi āhārato cakkavattino āhāro sukhumo. Cakkavattino āhārato bhummaṇaṃ

devānaṃ āhāro sukhumo. Bhummaṇaṃ devānaṃ āhāro cātumahārājikānaṃ. Evaṃ yāva paranimmitavasavattīnaṃ āhāro vitthāretabbā. Tesāṃ panāhāro sukhumotveva niṭṭhaṃ patto.

Ettha ca oḷārike vatthusmiṃ oḷā parittā hoti dubbalā, sukhume balavatī. Tathā hi ekapattapūrampi yāguṃ pīto muhutteneva jighacchito hoti yaṃkiñciveva khāditukāmo, sappiṃ pana pasatamattaṃ pivitvā divasaṃ abhottukāmo hoti. Tattha vatthu kammajatejasaṅkhātāṃ parissayaṃ vinodeti, na pana sakkoti pāletuṃ. Oḷā pana pāleti, na sakkoti parissayaṃ vinodetuṃ. Dve pana ekato hutvā parissayañceva vinodenti pāleti cāti.

Phasso dutiyoti cakkhusamphassādi chabbidhopi phasso etesu catūsu āhāresu dutiyo āhāroti veditabbo. Desanānayo eva cesa, tasmā iminā nāma kāraṇena dutiyo tatiyo cāti idamettha na gavesitabbaṃ. Manosañcetanāti cetanāva vuccati. Viññāṇanti cittaṃ. Iti bhagavā imasmiṃ tṭhāne upādiṇṇakaaṇupādiṇṇakavasena ekarāsiṃ katvā cattāro āhāre dassesi. Kabaḷīkārahāro hi upādiṇṇakopi atthi anupādiṇṇakopi, tathā phassādayo. Tattha sappādīhi gilitānaṃ maṇḍūkādīnaṃ vasena upādiṇṇakakabaḷīkārahāro daṭṭhabbo. Maṇḍūkādayo hi sappādīhi gilitā antokucchigatāpi kiñci kālaṃ jīvantiyeva. Te yāva upādiṇṇakapakkhe tiṭṭhanti, tāva āhāratthaṃ na sādheṇti. Bhijjitvā pana anupādiṇṇakapakkhe tṭhitā sādheṇti. Tadāpi upādiṇṇakāhāroti vuccantīti. Idaṃ pana ācariyānaṃ na rucati atṭhakathāyameva paṭikkhipitvā idaṃ vuttaṃ - imesaṃ sattānaṃ khādantānampi akhādantānampi bhuñjantānampi abhuñjantānampi paṭisandhicitteneva sahaḷātā kammajā oḷā nāma atthi, sā yāvapi sattamā divasā pāleti, ayameva upādiṇṇakakabaḷīkārahāroti veditabbo. Tebhūmakavipākavasena pana upādiṇṇakaphassādayo veditabbā, tebhūmakakusalākusalakiriyavasena anupādiṇṇakā. Lokuttarā pana ruḷhīvasena kathitāti.

Etthāha - “yadi paccayaṭṭho āhāraṭṭho, atha kasmā aññesupi sattānaṃ paccayesu vijjamānesu imeyeva cattāro vuttā”ti? Vuccate - ajjhattikasantatiyā visesapaccayattā. Visesapaccayo hi kabaḷīkārahārabhakkhānaṃ sattānaṃ rūpakāyassa kabaḷīkāro āhāro, nāmakāye vedanāya phasso, viññāṇassa manosañcetanā, nāmarūpassa viññāṇaṃ. Yathāha - “seyyathāpi, bhikkhave, ayaṃ kāyo āhāraṭṭhitiko āhāraṃ paṭicca tiṭṭhati, anāhāro no tiṭṭhati, tathā phassapaccayā vedanā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti.

Ko panettha āhāro kiṃ āharatīti? Kabaḷīkārahāro ojaṭṭhamakarūpāni āharati phassāhāro tisso vedanā, manosañcetanāhāro tayo bhava, viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpanti.

Kathaṃ? Kabaḷīkārahāro tāva mukhe tṭhapitamatteyeva aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti, dantavicuṇṇitaṃ pana ajjhohariyamānaṃ ekekaṃ sitthaṃ aṭṭhaṭṭharūpāni samuṭṭhāpetiyeva. Evaṃ kabaḷīkārahāro ojaṭṭhamakarūpāni āharati. Phassāhāro pana sukhavedanīyo phasso uppajjamānoyeva sukhaṃ vedanaṃ āharati, dukkhavedanīyo dukkhaṃ, adukkhamasukhavedanīyo adukkhamasukhanti evaṃ sabbathāpi phassāhāro tisso vedanā āharati.

Manosañcetanāhāro kāmabhavūpagāṃ kammaṃ kāmabhavaṃ āharati, rūpārūpabhavūpagāni taṃ taṃ bhavaṃ. Evaṃ sabbathāpi manosañcetanāhāro tayo bhava āharati. Viññāṇāhāro pana ye ca paṭisandhikkhaṇe taṃsampayuttakā tayo khandhā, yāni ca tisantativasena tiṃsa rūpāni uppajjanti, sahaḷātādipaccayanayena

tāni āharatīti vuccati. Evaṃ viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpaṃ āharatīti. Ettha ca “manosañcetanā tayo bhava āharatī”ti sāsavakusalākusalacetanāva vuttā. “Viññāṇaṃ paṭisandhināmarūpaṃ āharatī”ti paṭisandhiviññāṇameva vuttaṃ. Avisesena pana taṃsampaṃyuttataṃsamutṭhānadhammānaṃ āharaṇatopete “āhārā”ti veditabbā.

Etesu catūsu āhāresu kabaḷikārāhāro upatthambhento āhāraḱiccaṃ sādheti, phasso phusantoyeva manosañcetanā āyūhamānāva, viññāṇaṃ vijānantameva. Kathaṃ? Kabaḷikārāhāro hi upatthambhento yeva kāyaṭṭhapanena sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Kammajanitopi hi ayaṃ kāyo kabaḷikārāhārena upatthaddho dasapi vassāni vassasatampi yāva āyuparimāṇā tiṭṭhati. Yathā kiṃ? Yathā mātuyā janitopi dārako dhātiyā thaññādīni pāyevā posiyamāno ciraṃ tiṭṭhati, yathā ca upatthambhena upatthambhitaṃ gehaṃ. Vuttampi cetāṃ -

“Yathā, mahārāja, gehe papatante aññena dārunā upatthambhitaṃ santaṃ eva taṃ gehaṃ na patati. Evameva kho, mahārāja, ayaṃ kāyo āhāraṭṭhitiko āhāraṃ paṭicca tiṭṭhati”ti.

Evaṃ kabaḷikāro āhāro upatthambhento āhāraḱiccaṃ sādheti.

Evaṃ sādhentopi ca kabaḷikāro āhāro dvinnaṃ rūpasantatīnaṃ paccayo hoti āhārasamuṭṭhānassa ca upādiṇṇakassa ca. Kammajānaṃ anupālako hutvā paccayo hoti, āhārasamuṭṭhānānaṃ janako hutvāti. Phasso pana sukhādivatthubhūtaṃ ārammaṇaṃ phusantoyeva sukhādivedanāpavattanena sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Manosañcetanā kusalākusalakammavasena āyūhamānāyeva bhavamūlanipphādanato sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Viññāṇaṃ vijānantameva nāmarūpappavattanena sattānaṃ ṭhitiyā hotīti.

Evaṃ upatthambhanādivasena āhāraḱiccaṃ sādhamānesu panetesu cattāri bhayāni daṭṭhabbāni. Seyyathidaṃ - kabaḷikārāhāre nikantiyeva bhayaṃ, phasse upagamanaṃ, manosañcetanāya āyūhanameva, viññāṇe abhinipātoyeva bhayanti. Kiṃ kāraṇa? Kabaḷikārāhāre hi nikantiṃ katvā sītādīnaṃ purakkhatā sattā āhāratthāya muddāgaṇanādikammāni karontā anappakaṃ dukkhaṃ nigacchanti. Ekacce ca imasmiṃ sāsane pabbajitvāpi vejjakammādikāya anesanāya āhāraṃ pariyesantā diṭṭheva dhamme gārayhā honti, samparāyepi, “tassa saṅghāṭipi ādittā sampajjalitā”tiādīnā lakkhaṇasaṃyutte vuttanayena samaṇapetā honti. Iminā tāva kāraṇena kabaḷikāre āhāre nikanti eva bhayanti veditabbā.

Phassaṃ upagacchantāpi phassassādino paresaṃ rakkhitaḱopitesu dārādīsū bhaṇḍesu aparajjhanti, te saha bhaṇḍena bhaṇḍasāmikā gahetvā khaṇḍākhāṇḱikaṃ vā chinditvā saṅkārakūṭe chaḍḍenti, rañño vā niyyādentī. Tato te rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti. Kāyassa ca bhedaṃ duggatī tesāṃ pāṭikaṅkhā hoti. Iti phassassādamūlakaṃ diṭṭhadhammikampi samparāyikampi bhayaṃ sabbamāgatameva hoti. Iminā kāraṇena phassāhāre upagamanaṃ bhayanti veditabbāṃ.

Kusalākusalakammāyūhane pana tammūlakaṃ tīsu bhavesu bhayaṃ sabbamāgatameva hoti. Iminā kāraṇena manosañcetanāhāre āyūhanameva bhayanti veditabbāṃ.

Paṭisandhiviññāṇaṇca yasmim yasmim tṭhāne abhinipatati, tasmim tasmim tṭhāne paṭisandhināmarūpaṃ gahetvāva nibbattati. Tasmiṇca nibbatte sabbabhayāni nibbattāniyeva honti tammūlakattāti iminā kāraṇena viññāṇāhāre abhinipātoyeva bhayanti veditabboti.

Kiṃnidānātiādīsu nidānādīni sabbāneva kāraṇavevacanāni. Kāraṇaṇhi yasmā phalaṃ nideti, “handa naṃ gaṇhathā”ti appeti viya, tasmā nidānanti vuccati. Yasmā taṃ tato samudeti jāyati pabhavati, tasmā samudayo jāti pabhavoti vuccati. Ayaṃ panettha padattho - kiṃnidānaṃ etesanti kiṃnidānā. Ko samudayo etesanti kiṃsamudayā. Kā jāti etesanti kiṃjātikā. Ko pabhavo etesanti kiṃpabhavā. Yasmā pana tesam taṇhā yathāvuttena atthena nidānaṇceva samudayo ca jāti ca pabhavo ca, tasmā “taṇhānidānā”tiādimāha. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo.

Ettha ca ime cattāro āhārā taṇhānidānāti paṭisandhiṃ ādiṃ katvā attabhāvasaṅkhātānaṃ āhārānaṃ purimataṇhānaṃ vasena nidānaṃ veditabbaṃ. Kathaṃ? Paṭisandhikkhaṇe tāva paripuṇṇāyatanānaṃ sattānaṃ sattasantativasena, sesānaṃ tato ūnaūnasantativasena uppannarūpabbhantaraṃ jātā ojā atthi, ayaṃ taṇhānidāno upādiṇṇakakabaḷikārāhāro. Paṭisandhicittasampayuttā pana phassacetanā sayaṇca cittaṃ viññāṇanti ime taṇhānidānā upādiṇṇaka-phassamanosañcetanā-viññāṇāhārāti evaṃ tāva purimataṇhānidānā paṭisandhikā āhārā. Yathā ca paṭisandhikā, evaṃ tato paraṃ paṭhamabhavaṅgacittakkaṇādinibbattāpi veditabbā.

Yasmā pana bhagavā na kevalaṃ āhārānameva nidānaṃ jānāti, āhāranidānabhūtāya taṇhāyapi, taṇhāya nidānānaṃ vedanādinampi nidānaṃ jānātiyeva, tasmā taṇhā cāyaṃ, bhikkhave, kiṃnidānātiādinā nayena vaṭṭaṃ dassetvā vivaṭṭaṃ dassesi. Imasmiṇca pana tṭhāne bhagavā atītābhimukhaṃ desanaṃ katvā atītena vaṭṭaṃ dasseti. Kathaṃ? Āhāravasena hi ayaṃ attabhāvo gahito.

Taṇhāti imassattabhāvassa janakaṃ kammaṃ, vedanāphassasaḷāyatananāmarūpaviññāṇāni yasmim attabhāve tṭhatvā kammaṃ āyūhitaṃ, taṃ dassetuṃ vuttāni, avijjasaṅkhārā tassattabhāvassa janakaṃ kammaṃ. Iti dvīsu tṭhānesu attabhāvo, dvīsu tassa janakaṃ kammanti saṅkhepena kammaṇceva kammavipākāñcāti, dvepi dhamme dassentena atītābhimukhaṃ desanaṃ katvā atītena vaṭṭaṃ dassitaṃ.

Tatrāyaṃ desanā anāgatassa adassitattā aparipuṇṇāti na daṭṭhabbā. Nayato pana paripuṇṇātveva daṭṭhabbā. Yathā hi cakkhumā puriso udakapiṭṭhe nipannaṃ suṃsumāraṃ disvā tassa parabhāgaṃ olokento gīvaṃASSEYYA, orato piṭṭhiṃ, pariyoSāne naṅguṭṭhamūlaṃ, heṭṭhā kucchiṃ olokento pana udakagataṃ aggaṇaṅguṭṭhaṇceva cattāro ca hatthapāde naASSEYYA, so na ettāvatā “aparipuṇṇo suṃsumāro”ti gaṇhāti, nayato pana paripuṇṇotveva gaṇhāti, evaṃsamppadamidaṃ veditabbaṃ.

Udakapiṭṭhe nipannasuṃsumāro viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ. Tīre tṭhito cakkhumā puriso viya yogāvacaro. Tena purisena udakapiṭṭhe suṃsumārassa diṭṭhakālo viya yoginā āhāravasena imassattabhāvassa diṭṭhakālo. Parato gīvāya diṭṭhakālo viya imassattabhāvassa janikāya taṇhāya diṭṭhakālo. Piṭṭhiyā diṭṭhakālo viya yasmim attabhāve taṇhāsaṅkhātaṃ kammaṃ kataṃ, vedanādivasena tassa diṭṭhakālo. Naṅguṭṭhamūlassa diṭṭhakālo viya tassattabhāvassa janakānaṃ avijjasaṅkhārānaṃ diṭṭhakālo. Heṭṭhā kucchiṃ olokentassa pana aggaṇaṅguṭṭhaṇceva cattāro ca

hatthapāde adisvāpi “aparipuṇṇo suṃsumāro”ti agahetvā nayato paripuṇṇotveva gahaṇaṃ viya yattha yattha paccayavaṭṭaṃ pālīyaṃ na āgataṃ, tattha tattha “desanā aparipuṇṇā”ti agahetvā nayato paripuṇṇātveva gahaṇaṃ veditabbaṃ. Tattha ca āhāratanhānaṃ antare eko sandhi, taṇhāvedanānaṃ antare eko, viññāṇasaṅkhārānaṃ antare ekoti evaṃ tisandhicatusaṅkhepameva vaṭṭaṃ dassitanti. Paṭhamam.

2. Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā

12. Dutiye sambhavesīnaṃ vā anuggahāyāti imasmiṃyeva thāne bhagavā desanaṃ niṭṭhāpesi. Kasmā? Diṭṭhigatikassa nisinnattā. Tassañhi parisati moḷiyaphagguno nāma bhikkhu diṭṭhigatiko nisinno. Atha satthā cintesi - “ayaṃ utṭhahitvā maṃ pañhaṃ pucchissati, athassāhaṃ vissajjessāmī”ti pucchāya okāsadānatthaṃ desanaṃ niṭṭhāpesi. Moḷiyaphaggunoti moḷīti cūḷā vuccati. Yathāha -

“Chetvāna moḷiṃ varagandhavāsitaṃ
Vehāyasaṃ ukkhipi sakyapuṇḍavo;
Ratanacaṅkoṭavarena vāsavo,
Sahassanetto sirasā paṭiggahī”ti.

Sā tassa gihikāle mahantā ahosi. Tenassa “moḷiyaphagguno”ti saṅkhā udapādi. Pabbajitampi naṃ teneva nāmena sañjānanti. Etadavocāti desanānusandhiṃ ghaṭento etaṃ “ko nu kho, bhante, viññāṇāhāraṃ āhāretī”ti vacanaṃ avoca. Tassattho - bhante, ko nāma so, yo etaṃ viññāṇāhāraṃ khādati vā bhuñjati vāti?

Kasmā panāyaṃ itare tayo āhāre apucchitvā imameva pucchatīti? Jānāmīti laddhiyā. So hi mahante piṇḍe katvāva kabalīkārāhāraṃ bhuñjante passati, tenassa taṃ jānāmīti laddhi. Tittiravaṭṭakamorakukkuṭādayo pana mātusamphassena yāpente disvā “ete phassāhārena yāpentī”ti tassa laddhi. Kacchapā pana attano utusamaye mahāsamuddato nikkhamitvā samuddatīre vālikantare aṇḍāni ṭhapetvā vālikāya paṭicchādetvā mahāsamuddameva otaranti. Tāni mātuanussaraṇavasena na pūṭini honti. Tāni manosañcetanāhārena yāpentīti tassa laddhi. Kiñcāpi therassa ayaṃ laddhi, na pana etāya laddhiyā imaṃ pañhaṃ pucchati. Diṭṭhigatiko hi ummattakasado. Yathā ummattako pacchiṃ gahetvā antaravīthiṃ otiṇṇo gomayampi pāsāṇampi gūthampi khajjakhaṇḍampi taṃ taṃ manāpampi amanāpampi gahetvā pacchiyaṃ pakkhipati. Evameva diṭṭhigatiko yuttampi ayuttampi pucchati. So “kasmā imaṃ pucchasi”ti na niggahetabbo, pucchitapucchitaṭṭhāne pana gahaṇameva nisedhetabbaṃ. Teneva naṃ bhagavā “kasmā evaṃ pucchasi”ti avatvā gahitagāhameva tassa mocetuṃ no kallo pañhotiādimaṃha.

Tattha no kalloti ayutto. Āhāretīti ahaṃ na vadāmīti ahaṃ koci satto vā puggalo vā āhāretīti na vadāmi. Āhāretīti cāhaṃ vadeyyanti yadi ahaṃ āhāretīti vadeyyaṃ. Tatrassa kallo pañhoti tasmīṃ mayā evaṃ vutte ayaṃ pañho yutto bhaveyya. Kissa nu kho, bhante, viññāṇāhāroti, bhante, ayaṃ viññāṇāhāro katamassa dhammassa paccayoti attho. Tatra kallaṃ veyyākaraṇanti tasmīṃ evaṃ pucchite pañhe imaṃ veyyākaraṇaṃ yuttaṃ “viññāṇāhāro āyatiṃ punabbhavābhiniḍḍattiyā paccayo”ti. Ettha ca viññāṇāhāroti paṭisandhicittaṃ. Āyatiṃ punabbhavābhiniḍḍattīti teneva viññāṇena sahuppannanāmarūpaṃ. Tasmīṃ bhūte sati saḷāyatananti tasmīṃ punabbhavābhiniḍḍattisaṅkhāte nāmarūpe jāte sati saḷāyatanaṃ hotīti attho.

Salāyatanapaccayā phassoti idhāpi bhagavā uttari pañhassa okāsaṃ dento desanaṃ niṭṭhāpesi. Diṭṭhigatiko hi navapucchaṃ uppādetuṃ na sakkoti, niddiṭṭhaṃ niddiṭṭhaṃyeva pana gaṇhitvā pucchati, tenassa bhagavā okāsaṃ adāsi. Attho panassa sabbapadesu vuttanayeneva gahetabbo. “Ko nu kho, bhante, bhavati”ti kasmā na pucchati? Diṭṭhigatikassa hi satto nāma bhūto nibbattoyevāti laddhi, tasmā attano laddhiviruddhaṃ idanti na pucchati. Apica idappaccayā idaṃ idappaccayā idanti bahūsu ṭhānesu kathitattā saññattiṃ upagato, tenāpi na pucchati. Satthāpi “imassa bahuṃ pucchantassāpi titti natthi, tucchapucchameva pucchati”ti ito paṭṭhāya desanaṃ ekābaddhaṃ katvā desesi. Channaṃ tvevāti yato paṭṭhāya desanāruḷhaṃ, tameva gahetvā desanaṃ vivaṭṭento evamāha. Imasmiṃ pana sutte viññāṇanāmarūpānaṃ antare eko sandhi, vedanātaṇhānaṃ antare eko, bhavajātīnaṃ antare ekoti. Dutiyaṃ.

3. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

13. Tatiye samaṇā vā brāhmaṇā vāti saccāni paṭivijjhituṃ asamatthā bāhirakasamaṇabrāhmaṇā. Jarāmaraṇaṃ nappajānantītiādīsu jarāmaraṇaṃ na jānanti dukkhasaccavasena, jarāmaraṇasamudayaṃ na jānanti saha taṇhāya jāti jarāmaraṇassa samudayoti samudayasaccavasena, jarāmaraṇanirodhaṃ na jānanti nirodhasaccavasena, paṭipadaṃ na jānanti maggasaccavasena. Jātiṃ na jānanti dukkhasaccavasena, jātisamudayaṃ na jānanti saha taṇhāya bhavo jātisamudayoti samudayasaccavasena. Evaṃ saha taṇhāya samudayaṃ yojetvā sabbapadesu catusaccavasena attho veditabbo. Sāmaññatthaṃ vā brahmaññatthaṃ vāti ettha ariyamaggo sāmaññañceva brahmaññañca. Ubhayatthāpi pana attho nāma ariyaphalaṃ veditabbaṃ. Iti bhagavā imasmiṃ sutte ekādasasu ṭhānesu cattāri saccāni kathesīti. Tatiyaṃ.

4. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

14. Catutthe ime dhamme katame dhammeti ettakaṃ papañcaṃ katvā kathitaṃ, desanaṃ paṭivijjhituṃ samatthānaṃ puggalānaṃ ajjhāsayena ime dhamme nappajānantītiādi vuttaṃ. Sesāṃ purimasadisameva. Catutthaṃ.

5. Kaccānagottasuttavaṇṇanā

15. Pañcame sammādiṭṭhi sammādiṭṭhīti yaṃ paṇḍitā devamanussā tesu tesu ṭhānesu sammādassanaṃ vadanti, sabbampi taṃ dvīhi padehi saṅkhipitvā pucchati. Dvayanissitoti dve koṭṭhāse nissito. Yebhuyyenaṭi iminā ṭhapetvā ariyapuggale sesamahājanaṃ dasseti. Atthitanti sassataṃ. Natthitanti ucchedaṃ. Lokasamudayanti loko nāma saṅkhāraloko, tassa nibbatti. Sammappaññāya passatoti sammāpaññā nāma savipassanā maggapaññā, tāya passantassāti attho. Yā loka natthitāti saṅkhāraloke nibbattesu dhammesu paññāyantesveva yā natthīti ucchedadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti attho. Lokanirodhanti saṅkhārānaṃ bhaṅgaṃ. Yā loka atthitāti saṅkhāraloke bhijjamānesu dhammesu paññāyantesveva yā atthīti sassatadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti attho.

Apica lokasamudayanti anulomapaccayākāraṃ. Lokanirodhanti paṭilomapaccayākāraṃ. Lokanissaye passantassāpi hi paccayānaṃ anucchedena paccayuppannaṃ anucchedaṃ passato yā natthīti ucchedadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hoti. Paccayanirodhaṃ passantassāpi paccayanirodhena paccayuppannanirodhaṃ passato yā atthīti sassatadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti ayampettha attho.

Upayupādānābhinivesavinibandhoti upayehi ca upādānehi ca abhinivesehi ca vinibandho. Tattha upayāti dve upayā taṇhupayo ca diṭṭhupayo ca. Upādānādīsupi eseṇa nayo. Taṇhādiṭṭhiyo hi yasmā ahaṃ mamantiādīhi ākārehi tebhūmakadhamme upenti upagacchanti, tasmā upayāti vuccanti. Yasmā pana te dhamme upādiyanti ceva abhinivisanti ca, tasmā upādānāti ca abhinivesāti ca vuccanti. Tāhi cāyaṃ loko vinibandho. Tenāha “upayupādānābhinivesavinibandho”ti.

Taṇcāyanti taṇca upayupādānaṃ ayaṃ ariyasāvako. Cetaso adhiṭṭhānanti cittassa patiṭṭhānabhūtaṃ. Abhinivesānusayanti abhinivesabhūtaṇca anusayabhūtaṇca. Taṇhādiṭṭhiyo hi akusalacittaṃ patiṭṭhāti, tā ca tasmaṃ abhinivisanti ceva anusenti ca, tasmā tadubhayaṃ cetaso adhiṭṭhānaṃ abhinivesānusayanti ca āha. Na upetīti na upagacchati. Na upādiyati na gaṇhāti. Nādiṭṭhātīti na adhiṭṭhāti, kinti? Attā meti. Dukkamevāti pañcupādānakkhandhamattameva. Na kaṅkhatīti “dukkameva uppajjati, dukkhaṃ nirujjhati, na añño ettha satto nāma atthī”ti kaṅkhaṃ na karoti. Na vicikicchati na vicikicchaṃ uppādeti.

Aparappaccayāti na parappaccayena, aññassa apattiyāyetvā attapaccakkhañāṇamevassa ettha hotīti. Ettāvatā kho, kaccāna, sammādiṭṭhi hotīti evaṃ sattasaññāya pahīnattā ettakena sammādassanaṃ nāma hotīti missakasammādiṭṭhiṃ āha. Ayameko antoti esa eko nikūṭanto lāmakanto paṭhamakaṃ sassataṃ. Ayaṃ dutiyoti esa dutiyo sabbaṃ natthīti uppajjanakadiṭṭhisāṅkhāto nikūṭanto lāmakanto dutiyako ucchedoti attho. Sesamettha uttānamevāti. Pañcamaṃ.

6. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe nibbidāyāti nibbindanattāya. Virāgāyāti virajjanattāya. Nirodhāyāti nirujjhanattāya. Paṭipanno hotīti ettha sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā paṭipannoti veditabbo. Dhammānudhammapaṭipannoti lokuttarassa nibbānadhammassa anudhammabhūtaṃ paṭipadaṃ paṭipanno. Anudhammabhūtanti anurūpasabhāvabhūtaṃ. Nibbidā virāgā nirodhāti nibbidāya ceva virāgena ca nirodhena ca. Anupādā vimuttoti catūhi upādānehi kiñci dhammaṃ anupādiyitvā vimutto. Diṭṭhadhammanibbānappattoti diṭṭheva dhamme nibbānappatto. Alaṃ vacanāyāti, evaṃ vattabbataṃ arahati, yutto anucchavikoti attho. Evamettha ekena nayena dhammakathikassa pucchā kathitā, dvīhi taṃ visesetvā sekkhāsekkhabhūmiyo niddiṭṭhāti. Chaṭṭhaṃ.

7. Acelakassapasuttavaṇṇanā

17. Sattame acelo kassapoti liṅgena acelo niccelo, nāmena kassapo. Dūratovāti mahatā bhikkhusaṅghena parivutaṃ āgacchantaṃ dūrato eva addasa. Kiñcideva desanti kiñcideva kāraṇaṃ. Okāsanti pañhabyākaraṇassa khaṇaṃ kālaṃ. Antaragharanti “na pallatthikāya antaraghare nisīdissāmī”ti ettha antonivesanaṃ antaragharaṃ. “Okkhittacakkhu antaraghare gamissāmī”ti ettha indakhīlato paṭṭhāya antogāmo. Idhāpi ayameva adhippeto. Yadākaṅkhasīti yaṃ icchasi.

Kasmā pana bhagavā kathetukāmo yāvatatiyaṃ paṭikkhipīti? Gāravajananattāṃ. Diṭṭhigatikā hi khippaṃ kathiyamāne gāravaṃ na karonti, “samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamtumpi pucchitumpi sukaraṃ, pucchitamatteyeva kathetī”ti vacanampi na saddahanti. Dve tayo vāre paṭikkhitte pana gāravaṃ karonti, “samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamtumpi pañhaṃ pucchitumpi dukkara”nti yāvatatiyaṃ yācite

kathiyamānaṃ sūssūsaṃti saddahanti. Iti bhagavā “ayaṃ sūssūsaṃti saddahissatī”ti yāvatatiyaṃ yācāpetvā kathesi. Apica yathā bhisakko telaṃ vā phāṇitaṃ vā pacanto mudupākakharapākānaṃ pākakālaṃ āgamayaṃāno pākakālaṃ anatikkamitvāva otāreti. Evaṃ bhagavā sattānaṃ ñāṇaparipākāṃ āgamayaṃāno “ettakena kālena imassa ñāṇaṃ paripākāṃ gamissatī”ti ñatvāva yāvatatiyaṃ yācāpesi.

Mā hevaṃ, kassapāti, kassapa, mā evaṃ bhaṇi. Sayamkataṃ dukkhanti hi vattum na vaṭṭati, attā nāma koci dukkhassa kāraṃ natthīti dīpeti. Paratopi eseva nayo. Adhiccasaṃuppannanti akāraṇena yadicchāya uppannaṃ. Iti puṭṭho samānoti kasmā evamāha? Evaṃ kirassa ahoṣi - “ayaṃ ‘sayamkataṃ dukkha’ntiādinā puṭṭho ‘mā heva’nti vadati, ‘natthī’ti puṭṭho ‘atthī’ti vadati. ‘Bhavaṃ gotamo dukkhaṃ na jānāti na passatī’ti puṭṭho ‘jānāmi khvāha’nti vadati. Kiñci nu kho mayā virajjhivā pucchito”ti mūlato paṭṭhāya attano pucchameva sodhento evamāha. Ācikkhatu ca me, bhante, bhagavāti idha satthari sañjātagāraṃ “bhava”nti avatvā “bhagavā”ti vadati.

So karotītiādi, “sayamkataṃ dukkha”nti laddhiyā paṭisedhanatthaṃ vuttaṃ. Ettha ca satoti idaṃ bhummatthe sāmivacanaṃ, tasmā evamattho daṭṭhabbo - so karoti so paṭisaṃvedayatīti kho, kassapa, ādimhiyeva evaṃ sati pacchā sayamkataṃ dukkhanti ayaṃ laddhi hoti. Ettha ca dukkhanti vaṭṭadukkhaṃ adhippetam. Iti vadanti etassa purimena ādisaddena anantarena ca sassatasaddena sambandho hoti. “Dīpeti gaṇhātī”ti ayaṃ panettha pāṭhaseso. Idañhi vuttaṃ hoti - iti evaṃ vadanto āditova sassataṃ dīpeti, sassataṃ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, kāraṇaṃ vedakaṇṇa ekameva gaṇhantaṃ etaṃ sassataṃ upagacchatīti attho.

Añño karotītiādi pana “paramkataṃ dukkha”nti laddhiyā paṭisedhanatthaṃ vuttaṃ. “Ādito sato”ti idaṃ pana idhāpi āharitabbaṃ. Ayañhettha attho - añño karoti añño paṭisaṃvediyatīti kho pana, kassapa, ādimhiyeva evaṃ sati, pacchā “kāraṃ idheva ucchijjati, tena kataṃ añño paṭisaṃvediyatī”ti evaṃ uppannāya ucchedaditṭhiyā saddhiṃ sampayuttāya vedanāya abhitunnassa viddhassa sato “paramkataṃ dukkha”nti ayaṃ laddhi hotīti. Iti vadantiādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Tatrayaṃ yojanā - evaṇca vadanto āditova ucchedaṃ dīpeti, ucchedaṃ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, etaṃ ucchedaṃ upagacchatīti attho.

Ete teti ye sassatucchedasaṅkhāte ubho ante anupagamma pahāya anallīyivā majjhena tathāgato dhammaṃ deseti, majjhimāya paṭipadāya ṭhito desetīti attho. Kataraṃ dhammanti ce? Yadiḍaṃ avijjāpaccayā saṅkhārāti. Ettha hi kāraṇato phalaṃ, kāraṇanirodhena cassa nirodho dīpito, na koci kāraṃ vā vedako vā nidditṭho. Ettāvatā sesapañhā paṭisedhitā honti. Ubho ante anupagammāti iminā hi tatiyapañho paṭikkhitto. Avijjāpaccayā saṅkhārāti iminā adhiccasaṃuppannatā ceva ajānanaṇca paṭikkhittanti veditabbaṃ.

Labheyyanti idaṃ so bhagavato santike bhikkhubhāvaṃ patthayaṃāno āha. Atha bhagavā yonena khandhake titthiyaparivāso paññatto, yaṃ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito “ahaṃ, bhante, itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmiṃ dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadaṃ. Svāhaṃ, bhante, saṅghaṃ cattāro māse parivāsaṃ yācāmi”tiādinā nayena samādiyivā parivasati, taṃ sandhāya yo kho, kassapa, aññatitthiyapubbotiādimāha. Tattha pabbajjanti vacanasilitṭhatāvasena vuttaṃ. Aparivasitvāyeva hi pabbajjaṃ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmapavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbaṃ. Āraddhacittāti

aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesa
titthiyaparivāso samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya
pabbajjakhandhakavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva veditabbo.

Apica mayāti ayamettha pāṭho, aññattha pana “apica metthā”ti. Puggalavemattatā
viditāti puggalanānattaṃ viditaṃ. “Ayaṃ puggalo parivāsāraho, ayaṃ na
parivāsāraho”ti idaṃ mayhaṃ pākaṇanti dasseti. Tato kassapo cintesi - “aho
acchariyaṃ buddhasāsaṇaṃ, yattha evaṃ ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti,
ayuttaṃ chaḍḍenti”ti. Tato suṭṭhutaraṃ pabbajjāya sañjātussāho sace,
bhantetiādimāha. Atha bhagavā tassa tibbacchandaṃ viditvā “na kassapo
parivāsaṃ arahatī”ti aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi - “gaccha, bhikkhu, kassapaṃ
nahāpetvā pabbājetvā ānehī”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā bhagavato santikaṃ
agamāsi. Bhagavā gaṇe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttaṃ alattha kho acelo
kassapo bhagavato santike pabbajjaṃ, alattha upasampadanti.
Acirūpasampannotiādi sesaṃ brāhmaṇasaṃyutte vuttamevāti. Sattamaṃ.

8. Timbarukasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame sā vedanātiādi “sayamkataṃ sukhadukkha”nti laddhiyā
nisedhanatthaṃ vuttaṃ. Etthāpi satoti bhummattheyeva sāmivacanaṃ. Tatrāyaṃ
atthadīpanā - “sā vedanā, so vediyatī”ti kho, timbaruka, ādimhiyeva evaṃ sati
“sayamkataṃ sukhadukkha”nti ayaṃ laddhi hoti. Evañhi sati vedanāya eva vedanā
katā hoti. Evañca vadanto imissā vedanāya pubbepi atthitaṃ anujānāti, sassataṃ
dīpeti sassataṃ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, etaṃ sassataṃ
upagacchatīti attho. Purimañhi atthaṃ sandhāyevetaṃ bhagavatā vuttaṃ bhavissati,
tasmā aṭṭhakathāyaṃ taṃ yojetvāvassa attho dīpito. Evampāhaṃ na vadāmīti ahaṃ
“sā vedanā, so vediyatī”ti evampi na vadāmi. “Sayamkataṃ sukhadukkha”nti
evampi na vadāmīti attho.

Aññā vedanātiādi “paraṃkataṃ sukhadukkha”nti laddhiyā paṭisedhanatthaṃ
vuttaṃ. Idhāpi ayaṃ atthayojanā - “aññā vedanā añño vediyatī”ti kho, timbaruka,
ādimhiyeva evaṃ sati pacchā yā purimapakkhe kārakavedanā, sā ucchinnā. Tāya
pana kataṃ añño vediyatīti evaṃ uppannāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṃ sampayuttāya
vedanāya abhitunnassa sato “paraṃkataṃ sukhadukkha”nti ayaṃ laddhi hoti.
Evañca vadanto kārako ucchinno, aññena paṭisandhi gahitāti ucchedaṃ dīpeti,
ucchedaṃ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, etaṃ ucchedaṃ
upagacchatīti attho. Idhāpi hi imāni padāni aṭṭhakathāyaṃ āharitvā yojitāneva.
Imasmiṃ sutte vedanāsukhadukkhaṃ kathitaṃ. Tañca kho vipākasukhadukkameva
vaṭṭatīti vuttaṃ. Aṭṭhamaṃ.

9. Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā

19. Navame avijjānīvaraṇassāti avijjāya nivāritassa. Evamayaṃ kāyo samudāgatoti
evaṃ avijjāya nivāritattā taṇhāya ca sampayuttattāyeva ayaṃ kāyo nibbatto.
Ayañceva kāyoti ayañcassa attano saviññāṇako kāyo. Bahiddhā ca nāmarūpanti
bahiddhā ca paresaṃ saviññāṇako kāyo. Attano ca parassa ca pañcahi khandhehi
chahi āyatanehi cāpi ayaṃ attho dīpetabbova. Itthetaṃ dvayanti evametaṃ dvayaṃ.
Dvayaṃ paṭicca phassoti aññattha cakkhurūpādīni dvayāni paṭicca
cakkhusamphassādayo vuttā, idha pana ajjhakkabāhirāni āyatanāni. Mahādvayaṃ
nāma kiretaṃ. Saḷevāyatanānīti saḷeva phassāyatanāni phassakāraṇāni. Yehi
phuṭṭhoti yehi kāraṇabhūtehi āyatanehi uppannena phassena phuṭṭho. Aññatarenāti

ettha paripuṇṇavasena aññataratā veditabbā. Tatrāti tasmim̐ bālapaṇḍitaṇaṃ kāyaṇibbattanādimhi. Ko adhippayāsoti ko adhikapayogo.

Bhagavaṃmūlakāti bhagavā mūlaṃ etesanti bhagavaṃmūlakā. Idaṃ vuttaṃ hoti - ime, bhante, amhākaṃ dhammā pubbe kassapasammāsambuddhena uppāditā, tasmim̐ parinibbute ekaṃ buddhantaṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetuṃ samattho nāma nāhosi, bhagavatā pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantañhi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmāti evaṃ bhagavaṃmūlakā no, bhante, dhammāti. Bhagavaṃnettikāti bhagavā hi dhammānaṃ netā vinetā anunetā, yathāsabhāvato paṭiyekkaṃ paṭiyekkaṃ nāmaṃ gahetvā dassetāti dhammā bhagavaṃnettikā nāma honti. Bhagavaṃpaṭisaraṇāti catubhūmakadhammā sabbaññutaññāṇassa āpāthaṃ āgacchamānā bhagavati paṭisaranti nāmāti bhagavaṃpaṭisaraṇā. Paṭisarantīti samosaranti. Apica mahābodhimaṇḍe nisinnassa bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchati “ahaṃ bhagavā kinnāmo”ti? Tvaṃ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ āgacchati “ahaṃ bhagavā kinnāma”nti, tvaṃ vijānanaṭṭhena viññāṇaṃ nāmāti evaṃ catubhūmakadhammānaṃ yathāsabhāvato paṭiyekkaṃ paṭiyekkaṃ nāmaṃ gaṇhanto bhagavā dhamme paṭisarantīti bhagavaṃpaṭisaraṇā. Bhagavantaṃyeva paṭibhātūti bhagavatova etassa bhāsitaṃ attho upaṭṭhātu, tumheyaṃ no kathetvā dethāti attho.

Sā ceva avijjāti ettha kiñcāpi sā avijjā ca taṇhā ca kammaṃ javāpetvā paṭisandhiṃ ākaḍḍhitvā niruddhā, yathā pana ajjāpi yaṃ hiyyo bhesajjaṃ pītaṃ, tadeva bhojanaṃ bhuñjāti sarikkhakattena tadevāti vuccati, evamidhāpi sā ceva avijjā sā ca taṇhāti idampi sarikkhakattena vuttaṃ. Brahmacariyanti maggabrahmacariyaṃ. Dukkakkhayāyāti vaṭṭadukkassa khayatthāya. Kāyūpago hotīti aññaṃ paṭisandhikāyaṃ upagantā hoti. Yadidaṃ brahmacariyavāsoti yo ayaṃ maggabrahmacariyavāso, ayaṃ bālato paṇḍitaṃ visesoti dasseti. Iti imasmim̐ sutte sabbopi sapaṭisandhiko puthujjano “bālo”ti, appaṭisandhiko khīṇāsavo “paṇḍito”ti vutto. Sotāpannasakadāgāmianāgāmīno pana “paṇḍitā”ti vā “bālā”ti vā na vattabbā, bhajamānā pana paṇḍitapakkaṃ bhajanti. Navamaṃ.

10. Paccayasuttavaṇṇanā

20. Dasame paṭiccasamuppādañca vo bhikkhave, desessāmi paṭiccasamuppanne ca dhammeti satthā imasmim̐ sutte paccaye ca paccayanibbatte ca sabhāvadhamme desessāmīti ubhayaṃ ārabhi. Uppādā vā tathāgatānanti tathāgatānaṃ uppādepi, buddhesu uppannesu anuppannesupi jātipaccayā jarāmaraṇaṃ, jātiyeva jarāmaraṇassa paccayo. Ṭhitāva sā dhātūti ṭhitova so paccayasabhāvo, na kadāci jāti jarāmaraṇassa paccayo na hoti. Dhammaṭṭhitatā dhammaniyāmatāti imehipi dvīhi paccayameva katheti. Paccayena hi paccayuppannā dhammā tiṭṭhanti, tasmā paccayova “dhammaṭṭhitatā”ti vuccati. Paccayo dhamme niyameti, tasmā “dhammaniyāmatā”ti vuccati. Idappaccayatāti imesaṃ jarāmaraṇādīnaṃ paccayā idappaccayā, idappaccayāva idappaccayatā. Tanti taṃ paccayaṃ. Abhisambujjhatīti ñāṇena abhisambujjhati. Abhisametīti ñāṇena abhisamāgacchati. Ācikkhatīti katheti. Desetīti dasseti. Paññāpetīti jānāpeti. Paṭṭhapetīti ñāṇamukhe ṭhapeti. Vivaratīti vivaritvā dasseti. Vibhajatīti vibhāgato dasseti. Uttānīkarotīti pākaṭaṃ karoti. Passathāti cāhāti passatha iti ca vadati. Kinti? Jātipaccayā, bhikkhave, jarāmaraṇantiādi.

Iti kho, bhikkhavi evaṃ kho, bhikkhave. Yā tatrāti yā tesu “jātipaccayā jarāmaraṇa”ntiādīsu. Tathatātiādīni paccayākārasseva vevacanāni. So tehi tehi paccayehi anūnādhikeheva tassa tassa dhammassa sambhavato tathatāti, sāmaggiṃ upagatesu paccayesu muhuttampi tato nibbattānaṃ dhammānaṃ asambhavābhāvato avitathatāti, aññadhammapaccayehi aññadhammānuppattito anaññathatāti, jarāmaraṇādīnaṃ paccayato vā paccayasamūhato vā idappaccayatāti vutto. Tatrāyaṃ vacanattho - imesaṃ paccayā idappaccayā, idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayānaṃ vā samūho idappaccayatā. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthato veditabbaṃ.

Aniccanti hutvā abhāvaṭṭhena aniccaṃ. Ettha ca aniccanti na jarāmaraṇaṃ aniccaṃ, aniccasabhāvānaṃ pana khandhānaṃ jarāmaraṇattā aniccaṃ nāma jātaṃ. Saṅkhatādīsupi eseva nayo. Ettha ca saṅkhatanti paccayehi samāgantvā kataṃ. Paṭīccasamuppannanti paccaye nissāya uppannaṃ. Khayadhammanti khayasabhāvaṃ. Vayadhammanti vigacchanakasabhāvaṃ. Virāgadhammanti virajjanakasabhāvaṃ. Nirodhadhammanti nirujjhanakasabhāvaṃ. Jātiyāpi vuttanayeneva aniccata veditabbā. Janakapaccayānaṃ vā kiccānubhāvakkhaṇe diṭṭhattā ekena pariyāyenettha aniccātiādīni yujjantiyeva. Bhavādayo aniccādisabhāvāyeva.

Sammappaññāyāti savipassanāya maggapaññāya. Pubbantanti purimaṃ atītanti attho. Ahoṣiṃ nu khotiādīsu “ahoṣiṃ nu kho nanu kho”ti sassatākāraṇa adhiccasamuppattiākāraṇa nissāya atīte attano vijjamānataṇca avijjamānataṇca kaṅkhati. Kiṃ kāraṇanti na vattabbaṃ, ummattako viya bālaputhujjano yathā vā tathā vā pavattati. Kiṃ nu kho ahoṣinti jātiliṅgupapattiyo nissāya “khattiyo nu kho ahoṣiṃ, brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṃ aññataro”ti kaṅkhati. Kathaṃ nu khoti saṅṭhānākāraṇa nissāya “dīgho nu kho ahoṣiṃ rassaodātakaṇhapamāṇikaappamāṇikādīnaṃ aññataro”ti kaṅkhati. Keci pana “issaranimmānādīni nissāya ‘kena nu kho kāraṇena ahoṣi’nti hetuto kaṅkhati”ti vadanti. Kiṃ hutvā kiṃ ahoṣinti jātiādīni nissāya “khattiyo hutvā nu kho brāhmaṇo ahoṣiṃ...pe... devo hutvā manusso”ti attano paramparaṃ kaṅkhati. Sabbattheva pana addhānanti kālādhivacanametthaṃ. Aparantanti anāgataṃ antaṃ. Bhavissāmi nu kho nanu khoti sassatākāraṇa ucchedākāraṇa nissāya anāgate attano vijjamānataṇca avijjamānataṇca kaṅkhati. Sesamettha vuttanayameva.

Etarahi vā paccuppannaṃ addhānanti idāni vā paṭisandhimādiṃ katvā cutipariyantaṃ sabbampi vattamānakālaṃ gahetvā. Ajjhattaṃ kathaṃkathī bhavissatīti attano khandhesu vicikicchī bhavissati. Ahaṃ nu khosmīti attano atthibhāvaṃ kaṅkhati. Yuttaṃ panetanti? Yuttaṃ ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idaṃ vatthumpi udāharanti - cūḷamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo, taṃ puttaṃ muṇḍesum, so uṭṭhāya “ahaṃ nu kho cūḷamātāya putto”ti cintesi. Evaṃ ahaṃ nu khosmīti kaṅkhā hoti. No nu khosmīti attano natthibhāvaṃ kaṅkhati. Tatrāpi idaṃ vatthu - eko kira macche gaṇhanto udaye ciraṭṭhānena sītibhūtaṃ attano ūruṃ macchoti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettaṃ rakkhanto bhīto saṅkuṭito sayi, so paṭibujjhivā attano jaṇṇukāni dve yakkhāti cintetvā pahari. Evaṃ no nu khosmīti kaṅkhati.

Kiṃ nu khosmīti khattiyova samāno attano khattiyabhāvaṃ kaṅkhati. Eseva nayo sesesupi. Devo pana samāno devabhāvaṃ ajānanto nāma natthi, sopi pana “ahaṃ rūpī nu kho arūpī nu kho”tiādīnā nayena kaṅkhati. Khattiyādayo kasmā na jānantīti

ce? Apaccakkhā tesam tattha tattha kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca potthalikādayo pabbajitasāñño, pabbajitāpi “kuppaṃ nu kho me kamma”ntiādinā nayena gahaṭṭhasāñño. Manussāpi ca rājāno viya attani devasāñño honti. Kathaṃ nu khosmīti vuttanayameva. Kevalaṇhettha abbhantare jīvo nāma atthīti gahetvā tassa saṇṭhānākāraṃ nissāya “dīgho nu khosmi rassacaturassachaḷaṃsaatṭhaṃsasolaṃsāsādīnaṃ aññatarappakāro”ti kaṅkhanto kathaṃ nu khosmīti? Kaṅkhatīti veditabbo. Sarīrasaṇṭhānaṃ pana paccuppannaṃ ajānanto nāma natthi. Kuto āgato so kuhiṃ gāmi bhavissatīti attabhāvassa āgatigatiṭṭhānaṃ kaṅkhanto evaṃ kaṅkhati. Ariyasāvakassāti idha sotāpanno adhippeto, itarepi pana tayo avāritāyevāti. Dasamaṃ.

Āhāravaggo dutiyo.

3. Dasabalavaggo

1. Dasabalasuttavaṇṇanā

21. Dasabalavaggaṃ paṭhamam dutiyasseva saṅkhepo.

2. Dutiyadasabalasuttavaṇṇanā

22. Dutiyam bhagavatā attano ajjhāsayassa vasena vuttaṃ. Tattha dasabalasamannāgatoti dasahi balehi samannāgato. Balañca nāmetaṃ duvidham kāyabalañca ñāṇabalañca. Tesu tathāgatassa kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttaṇhetam porāṇehi -

“Kālāvakañca gaṅgeyyam, paṇḍaram tambapiṅgalam;
Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā”ti. -

Imāni dasa hatthikulāni. Tattha kālāvakanti pakatihatthikulam daṭṭhabbaṃ. Yam dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, taṃ ekassa kālāvakassa hatthino. Yam dasannaṃ kālāvakānaṃ balaṃ, taṃ ekassa gaṅgeyyassa. Yam dasannaṃ gaṅgeyyānaṃ, taṃ ekassa paṇḍarassa. Yam dasannaṃ paṇḍarānaṃ, taṃ ekassa tambassa. Yam dasannaṃ tambānaṃ, taṃ ekassa piṅgalassa. Yam dasannaṃ piṅgalānaṃ, taṃ ekassa gandhahatthino. Yam dasannaṃ gandhahatthīnaṃ, taṃ ekassa maṅgalassa. Yam dasannaṃ maṅgalānaṃ, taṃ ekassa hemavatassa. Yam dasannaṃ hemavatānaṃ, taṃ ekassa uposathassa. Yam dasannaṃ uposathānaṃ, taṃ ekassa chaddantassa. Yam dasannaṃ chaddantānaṃ, taṃ ekassa tathāgatassa. Nārāyanasaṅghātabalantipi idameva vuccati. Tadeva pakatihatthigaṇanāya hatthīnaṃ koṭisahassānaṃ, purisagaṇanāya dasannaṃ purisakoṭisahassānaṃ balaṃ hoti. Idaṃ tva tathāgatassa kāyabalaṃ. “Dasabalasamannāgato”ti ettha pana etaṃ saṅghaṃ na gacchati. Etañhi bāhirakaṃ lāmakam tiracchānagatānaṃ sīhādīnampi hoti. Etañhi nissāya dukkhapariññā vā samudayappahānaṃ vā maggabhāvanā vā phalasacchikiriyā vā natthi. Aññaṃ pana dasasu ṭhānesu akampanatthena upatthambhanatthena ca dasavidham ñāṇabalaṃ nāma atthi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “dasabalasamannāgato”ti.

Katamaṃ pana tanti? Ṭhānāṭṭhānādīnaṃ yathābhūtaṃ jānaṃ. Seyyathidaṃ - ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato jānaṃ ekaṃ, atītānāgatapaccuppannānaṃ kammāsādhānānaṃ ṭhānaṃ hetuso yathābhūtaṃ vipākajānaṃ ekaṃ, sabbatthagāminipaṭipadājānaṃ ekaṃ, anekadhātunānādhātulokajānaṃ ekaṃ,

parasattānaṃ parapuggalānaṃ nānādhimuttikatājānaṃ ekaṃ, tesamyeva indriyaparopariyattajānaṃ ekaṃ, jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ samkilesavodānavuṭṭhānājānaṃ ekaṃ, pubbenivāsajānaṃ ekaṃ, sattānaṃ cutūpapātājānaṃ ekaṃ, āsavakkhayajānaṃ ekanti. Abhidhamme pana -

“Idha tathāgato tḥānañca tḥānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato tḥānañca tḥānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabhaṃ tḥānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti”ti.

Ādinā nayena vitthārato āgatāneva. Atthavaṇṇanāpi nesam vibhaṅgaṭṭhakathāyañceva papañcasūdanīyā ca majjhimaṭṭhakathāya sabbākārato vuttā. Sā tattha vuttanayeneva gahetabbā.

Catūhi ca vesārajjeḥīti ettha sārājjaṭṭhapaṭipakkhaṃ vesārajjaṃ, catūsu tḥānesu vesārajjabhāvaṃ paccavekkhantassa uppannasomanassamayaññassetam nāmaṃ. Katamesu catūsu? “Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā”tiādīsu codanāvattḥūsu. Tatrāyaṃ pāli -

“Cattārimāni, bhikkhave, tathāgatassa vesārajjāni...pe... Katamāni cattāri? ‘Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā’ti tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṃ saha dhammena paṭicodessatīti nimittametaṃ, bhikkhave, na samanupassāmi. Etamaṃ, bhikkhave, nimittaṃ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmi. ‘Khīṇāsavassa te paṭijānato ime āsavā aparikkhīṇā’ti tatra vata maṃ...pe... ‘ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te paṭisevato nālaṃ antarāyāyā’ti tatra vata maṃ...pe... ‘yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyā’ti tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā...pe... vesārajjappatto viharāmi”ti.

Āsabhaṃ tḥānanti seṭṭhaṭṭhānaṃ uttamaṭṭhānaṃ. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesam tḥānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho, sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyaṇavacanaṃ. Usabhassa idanti āsabhaṃ. Tḥānanti catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā avatṭhānaṃ. Idaṃ pana āsabhaṃ viyāti āsabhaṃ. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ tathāgatopi dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhapaṇisapathaviṃ uppīletvā sadevake loka kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṃ tiṭṭhamāno ca taṃ āsabhaṃ tḥānaṃ paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaṃ “āsabhaṃ tḥānaṃ paṭijānāti”ti.

Parisāsūti “aṭṭha kho imā, sārīputta, parisā. Katamā aṭṭha? Khattiyaparisā brāhmaṇaparisā gahapatiparisā samaṇaparisā cātumahārājikaparisā tāvatimsaparisā mārāparisā brahmaparisā”ti, imāsu aṭṭhasu parisāsu. Sīhanādaṃ nadatīti seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ nadati, sīhanādasadisam vā nādaṃ nadati. Ayamatto sīhanādasuttēna dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato ceva hananato ca sīhoti vuccati, evaṃ tathāgato lokadhammānaṃ sahanato parappavādānañca hananato sīhoti vuccati. Evaṃ vuttassa sīhassa nādaṃ sīhanādaṃ. Tattha yathā sīho sīhabalena

samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṃso sīhanādaṃ nadati, evaṃ tathāgatasīhopi tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṃso, “iti rūpa”ntiadinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannaṃ sīhanādaṃ nadati. Tena vuttaṃ “parisāsu sīhanādaṃ nadatī”ti.

Brahmacakkaṃ pavattetīti ettha brahmanti seṭṭhaṃ uttamaṃ, visuddhassa dhammacakkassettaṃ adhivacanaṃ. Taṃ pana dhammacakkaṃ duvidhaṃ hoti paṭivedhaññaṃca desanāññaṃca. Tattha paññāpabhāvitāṃ attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññaṃ, karuṇāpabhāvitāṃ sāvakaṇaṃ ariyaphalāvahaṃ desanāññaṃ. Tattha paṭivedhaññaṃ uppajjamānaṃ uppannanti duvidhaṃ. Tañhi abhinikkhamanato paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Tusitabhavanato vā yāva mahābodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Dīpaṅkarato vā paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Desanāññaṃpi pavattamānaṃ pavattanti duvidhaṃ. Tañhi yāva aññāsikoṇḍaññaṃ sotāpattimaggā pavattamānaṃ, phalakkhaṇe pavattaṃ nāma. Tesu paṭivedhaññaṃ lokuttaraṃ, desanāññaṃ lokiyaṃ. Ubhayampi panetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ buddhānaṃyeva orasaññaṃ.

Idāni yaṃ iminā ñāṇena samannāgato sīhanādaṃ nadati, taṃ dassetaṃ iti rūpantiādimāha. Tattha iti rūpanti idaṃ rūpaṃ ettakaṃ rūpaṃ, ito uddhaṃ rūpaṃ natthīti ruppanasabhāvañceva bhūtopādāyabhedañca ādiṃ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesarūpapariggaho vutto. Iti rūpassa samudayoti iminā evaṃ pariggahitassa rūpassa samudayo vutto. Tattha itīti evaṃ samudayo hotīti attho. Tassa vitthāro “avijjāsamudayā rūpasamudayo taṇhāsamudayā, kammāsamudayā āhārasamudayā rūpasamudayoti nibbattilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandaṃ udayaṃ passatī”ti evaṃ veditabbo. Atthaṅgamepi “avijjānirodhā rūpanirodho...pe... vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandaṃ nirodhaṃ passatī”ti ayaṃ vitthāro.

Iti vedanātiādisupi ayaṃ vedanā ettakā vedanā, ito uddhaṃ vedanā natthi, ayaṃ saññā, ime saṅkhārā, idaṃ viññāṇaṃ ettakaṃ viññāṇaṃ, ito uddhaṃ viññāṇaṃ natthīti vedayitasañjānanaabhisaṅkharāṇavijjānanaṃsabhāvañceva sukhādirūpasaññādiṭṭhādicakkhuviññāḍibhedañca ādiṃ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇapariggaho vutto. Iti vedanāya samudayotiādihi pana evaṃ pariggahitānaṃ vedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ samudayo vutto. Tatrāpi itīti evaṃ samudayo hotīti attho. Tesampi vitthāro “avijjāsamudayā vedanāsamudayo”ti rūpe vuttanayeneva veditabbo. Ayaṃ pana viseso - tīsu khandhesu “āhārasamudayā”ti avatvā “phassasamudayā”ti vattabbaṃ, viññāṇakkhandhe “nāmarūpasamudayā”ti. Atthaṅgamapadampi tesameva vasena yojetabbaṃ. Ayametta saṅkhepo. Vitthārato pana udayabbayavinicchayo sabbākāraparipūro visuddhimagge vutto.

Imasmiṃ sati idaṃ hotīti ayampi aparo sīhanādo. Tassattho - imasmiṃ avijjādiṃ paccaye sati idaṃ saṅkhārādikāṃ phalaṃ hoti. Imasmiṃ uppajjati imassa avijjādikassa paccayassa uppādā idaṃ saṅkhārādikāṃ phalaṃ uppajjati. Imasmiṃ asati idaṃ na hotīti imasmiṃ avijjādiṃ paccaye asati idaṃ saṅkhārādikāṃ phalaṃ na hoti. Imassa nirodhā idaṃ nirujjhati imassa avijjādikassa paccayassa nirodhā idaṃ saṅkhārādikāṃ phalaṃ nirujjhati. Idāni yathā taṃ hoti ceva nirujjhati ca, taṃ

vitthārato dassetum yadidaṃ avijjāpaccayā saṅkhārātiādimāha.

Evam svākkhātoti evaṃ pañcakkhandhavibhajanādivasena suṭṭhu akkhāto kathito. Dhammoti pañcakkhandhapaccayākāradhammo. Uttānoti anikujjito. Vivaṭoti vivaritvā ṭhapito. Pakāsitoti dīpito jotito. Chinnapilotikoti pilotikā vuccati chinnaṃ bhinnaṃ tattha tattha sibbitagaṇṭhitaṃ jīṇṇavatthaṃ, taṃ yassa natthīti aṭṭhahatthaṃ navahatthaṃ vā ahatasāṭakaṃ nivattho, so chinnapilotiko nāma. Ayampi dhammo tādiso. Na hettha kohaṇṇādivasena chinnabhinnasibbitagaṇṭhitabhāvo atthi. Apica khuddakasāṭakopi pilotikāti vuccati, sā yassa natthi, aṭṭhanavahattho mahāpaṭo atthi, sopi chinnapilotiko, apagatapilotikoti attho. Tādiso ayaṃ dhammo. Yathā hi catuhatthaṃ sāṭakaṃ gahetvā pariggahaṇaṃ karonto puriso ito cito ca añchanto kilamati, evaṃ bāhirakasamaye pabbajitā attano parittakaṃ dhammaṃ “evaṃ sati evaṃ bhavissatī”ti kappetvā kappetvā vaḍḍhentā kilamanti. Yathā pana aṭṭhahatthanavahatthena pariggahaṇaṃ karonto yathāruci pārupati na kilamati, natthi tattha añchitvā vaḍḍhanakiccaṃ; evaṃ imasmimpi dhamme kappetvā kappetvā vibhajanakiccaṃ natthi, tehi tehi kāraṇehi mayāva ayaṃ dhammo suvibhatto suvitthāritoti idampi sandhāya “chinnapilotiko”ti āha. Apica kacavaropi pilotikāti vuccati, imasmiṇca sāsane samaṇakacavarāṃ nāma patiṭṭhātum na labhati. Tenevāha -

“Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuṃ apakassatha;
Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.

“Niddhamitvāna pāpicche, pāpaācāragocare;
Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ, kappayavho patissatā;
Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā”ti.

Iti samaṇakacavarassa chinnattāpi ayaṃ dhammo chinnapilotiko nāma hoti.

Alamevāti yuttameva. Saddhāpabbajitenāti saddhāya pabbajitena. Kulaputtenāti dve kulaputtā ācārakulaputto jātikulaputto ca. Tattha yo yato kutoci kulā pabbajitvā sīlādayo pañca dhammakkhandhe pūreti, ayaṃ ācārakulaputto nāma. Yo pana yasakulaputtādayo viya jātisampannakulā pabbajito, ayaṃ jātikulaputto nāma. Tesu idha ācārakulaputto adhippeto. Sace pana jātikulaputto ācāravā hoti, ayaṃ uttamoyeva. Evarūpena kulaputtena. Vīriyaṃ ārabhitunti caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ kātum. Idānissa caturaṅgaṃ dassento kāmaṃ taco cātiādimāha. Ettha hi taco ekaṃ aṅgaṃ, nhāru ekaṃ, aṭṭhi ekaṃ, maṃsalohitaṃ ekanti. Idaṇca pana caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhahantena navasu ṭhānesu samādhātubbaṃ purebhatte pacchābhatte purimayāme majjhimayāme pacchimayāme gamane ṭhāne nisajjāya sayaneti.

Dukkhaṃ, bhikkhave, kusīto viharatīti imasmiṃ sāsane yo kusīto puggalo, so dukkhaṃ viharati. Bāhirasamaye pana yo kusīto, so sukhaṃ viharati. Vokiṇṇoti missībhūto. Sadatthanti sobhanaṃ vā atthaṃ sakaṃ vā atthaṃ, ubhayenāpi arahattameva adhippetam. Parihāpetīti hāpeti na pāpuṇāti. Kusītapuggalassa hi cha dvārāni aguttāni honti, tīṇi kammāni aparisuddhāni, ājīvaṭṭhamakaṃ sīlaṃ apariyodātaṃ, bhinnājīvo kulūpako hoti. So sabrahmacārīnaṃ akkhiṃhi patitarajaṃ viya upaghātakaro hutvā dukkhaṃ viharati, piṭṭhamaddano ceva hoti laṇḍapūrako ca, satthu ajjhāsayaṃ gahetum na sakkoti, dullabhaṃ khaṇaṃ virādhethi, tena bhutto raṭṭhapiṇḍopi na mahapphalo hoti.

Āraddhavīriyo ca kho, bhikkhaveti āraddhavīriyo puggalo imasmiṃyeva sāsane sukhaṃ viharati. Bāhirasamaye pana yo āraddhavīriyo, so dukkhaṃ viharati. Pavivittoti vivitto viyutto hutvā. Sadatthaṃ paripūretīti arahattaṃ pāpuṇāti. Āraddhavīriyassa hi cha dvārāni suguttāni honti, tīṇi kammāni parisuddhāni, ājīvaṭṭhamakam sīlam pariyodātaṃ sabrahmacārīnaṃ akkhiṃhi susītalañjanaṃ viya dhātugatacandanaṃ viya ca manāpo hutvā sukhaṃ viharati, satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ sakkoti. Satthā hi -

“Ciraṃ jīva mahāvīra, kappam tiṭṭha mahāmunī”ti -

Evam gotamiyā vandito, “na kho, gotami, tathāgatā evam vanditabbā”ti paṭikkhipitvā tāya yācito vanditabbākāraṃ ācikkhanto evamāha -

“Āraddhavīriye pahitatte, niccam daḥaparakkame;
Samagge sāvake passa, esā buddhāna vandanā”ti.

Evam āraddhavīriyo satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ sakkoti, dullabhaṃ khaṇaṃ na virādheti. Tassa hi buddhuppādo dhammadesanā saṅghasuppaṭipatti saphalā hoti saudrayā, raṭṭhapiṇḍopi tena bhutto mahapphalo hoti.

Hīnena aggassāti hīnāya saddhāya hīnena vīriyena hīnāya satiyā hīnena samādhinā hīnāya paññāya aggasaṅkhātassa arahattassa patti nāma na hoti. Aggena ca khoti aggehi saddhādīhi aggassa arahattassa patti hoti. Maṇḍapeyyanti pasannaṭṭhena maṇḍam, pātabbaṭṭhena peyyam. Yañhi pivitvā antaravīthiyaṃ patito visaññī attano sātākādīnampi assāmiko hoti, tam pasannampi na pātabbam, mayham pana sāsanaṃ evam pasannañca pātabbañcāti dassento “maṇḍapeyya”nti āha.

Tattha tividho maṇḍo - desanāmaṇḍo, paṭiggahamaṇḍo, brahmacariyamaṇḍoti. Katamo desanāmaṇḍo? Catunnam ariyasaccānaṃ ācikkhanā desanā paññāpanā paṭṭhapanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ, catunnam satipaṭṭhānānaṃ...pe... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa ācikkhanā...pe... uttānīkammaṃ, ayam desanāmaṇḍo. Katamo paṭiggahamaṇḍo? Bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo devā manussā ye vā panaññepi keci viññātāro, ayam paṭiggahamaṇḍo. Katamo brahmacariyamaṇḍo? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ - sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhī, ayam brahmacariyamaṇḍo. Apica adhimokkhamāṇḍo saddhindriyam, assaddhiyam kasaṭo, assaddhiyam kasaṭam chaḍḍetvā saddhindriyassa adhimokkhamāṇḍam pivatīti maṇḍapeyyantiādīnāpi nāyenettha attho veditabbo. Satthā sammukhībhūtoti idamettha kāraṇavacanaṃ. Yasmā satthā sammukhībhūto, tasmā vīriyasampayogaṃ katvā pivatha etaṃ maṇḍam. Bāhirakañhi bhesajjamaṇḍampi vejjassa asammukhā pivantānaṃ pamāṇam vā uggamanaṃ vā niggamanaṃ vā na jānāmāti āsaṅkā hoti. Vejjasammukhā pana “vejjo jānissatī”ti nirāsaṅkā pivanti. Evameva amhākaṃ dhammassāmi satthā sammukhībhūtoti vīriyam katvā pivathāti maṇḍapāne nesaṃ niyojento tasmātiha, bhikkhavetiādīmāha. Tattha saphalāti sānisamsā. Saudrayāti savaḍḍhi. Idāni niyojanānurūpaṃ sikkhitabbataṃ niddisanto attatthaṃ vā hi, bhikkhavetiādīmāha. Tattha attatthanti attano atthabhūtaṃ arahattaṃ. Appamādena sampādetunti appamādena sabbakiccāni kātuṃ. Paratthanti paccayadāyakānaṃ mahapphalānisamsaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti. Dutiyam.

3. Upanisasuttavaṇṇanā

23. Tatiye “jānato aha”ntiādīsu jānatoti jānantassa. Passatoti passantassa. Dvepi padāni ekatthāni, byañjanaṃeva nānaṃ. Evaṃ santepi “jānato”ti ñāṇalakkhaṇaṃ upādāya puggalaṃ niddisati. Jānanalakkhaṇaṃhi ñāṇaṃ. “Passato”ti ñāṇappabhāvaṃ upādāya. Passanappabhāvaṃhi ñāṇaṃ, ñāṇasamaṅgīpuggalo cakkhumā viya cakkhunā rūpāni, ñāṇena vivaṭṭe dhamme passati. Āsavānaṃ khayanti ettha āsavānaṃ pahānaṃ asamuppādo khīṇākāro natthibhāvoti ayampi āsavakkhayoti vuccati, bhaṅgopi maggaphalanibbānāni. “Āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimutti”ntiādīsu hi khīṇākāro āsavakkhayoti vuccati. “Yo āsavānaṃ khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhāna”nti ettha bhaṅgo.

“Sekkhaṃ sikkhamānaṃ, ujumaggānusārino;
Khayasmiṃ paṭhamāṃ ñāṇaṃ, tato aññā anantarā”ti. -

Ettha maggo. So hi āsave khepento vūpasamento uppajjati, tasmā āsavānaṃ khayoti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti ettha phalaṃ. Tañhi āsavānaṃ khīṇante uppajjati, tasmā āsavānaṃ khayoti vuttaṃ.

“Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhayā”ti; -

Ettha nibbānaṃ. Tañhi āgama āsavā khīyanti, tasmā āsavānaṃ khayoti vuttaṃ. Idha pana maggaphalāni adhippetāni. No ajānato no apassatoti yo pana na jānāti na passati, tassa no vadāmīti attho. Etena ye ajānato apassatopi saṃsārādīhiyeva suddhiṃ vadanti, te paṭikkhittā honti. Purimena padadvayena upāyo vutto, iminā anupāyaṃ paṭisedheti.

Idāni yaṃ jānato āsavānaṃ khayō hoti, taṃ dassetukāmo kiñca, bhikkhave, jānatoti pucchāṃ ārabhi. Tattha jānānaṃ bahuvīdhā. Dabbajātiko eva hi koci bhikkhu chattaṃ kātuṃ jānāti, koci cīvarādīnaṃ aññataraṃ, tassa īdisāni kammāni vattasīse tathāva karontassa sā jānānaṃ saggamaggaphalānaṃ padaṭṭhānaṃ na hotīti na vattabbaṃ. Yo pana sāsane pabbajitvā vejjakammādīni kātuṃ jānāti, tassevaṃ jānato āsavā vaḍḍhantiyeva. Tasmā yaṃ jānato passato ca āsavānaṃ khayō hoti, tadeva dassento iti rūpantiādimāha. Evaṃ kho, bhikkhave, jānatoti evaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ udayabbayaṃ jānantassa. Āsavānaṃ khayō hotīti āsavānaṃ khayante jātattā “āsavānaṃ khayō”ti laddhanāmaṃ arahattaṃ hoti.

Evaṃ arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapetvā idāni khīṇāsavassa āgamanīyaṃ pubbhāgaṇaṃ dassetuṃ yampissa taṃ, bhikkhave, tiādimāha. Tattha khayasmaṃ khayeñāṇanti āsavakkhayaṇānaṃ arahattaphale paṭiladdhe sati paccavekkhaṇaṃ. Tañhi arahattaphalaṇānaṃ khayasmaṃ paṭhamavāraṃ uppanne pacchā uppannattā khayeñāṇanti vuccati. Saupanisanti sakāraṇaṃ sappaccayaṃ. Vimuttīti arahattaphalavimutti. Sā hissa upanissayapaccayena paccayo hoti. Evaṃ ito paresupi labbhamānavasena paccayabhāvo veditabbo.

Virāgoti maggo. So hi kilese virājento khepento uppanno, tasmā virāgoti vuccati. Nibbidāti nibbidāñāṇaṃ. Etena balavavipassanaṃ dasseti. Balavavipassanāti bhayaṭupāṭṭhāne ñāṇaṃ ādinavānupassane ñāṇaṃ muñcitukamyatāñāṇaṃ saṅkhārupekkhāñāṇanti catunnaṃ ñāṇānaṃ adhivacanaṃ. Yathābhūtañāṇadassananti yathāsabhāvajānanasaṅkhātāṃ dassanaṃ. Etena taruṇavipassanaṃ dasseti. Taruṇavipassanā hi balavavipassanāya paccayo hoti. Taruṇavipassanāti saṅkhāraparicchede ñāṇaṃ kaṅkhāvitaraṇe ñāṇaṃ sammāsane

ñāṇaṃ maggāmagge ñāṇanti catunnaṃ ñāṇānaṃ adhivacanaṃ. Samādhīti pāḍakajjhānasamādhī. So hi taruṇavipassanāya paccayo hoti. Sukhanti appanāya pubbabhāgasukhaṃ. Tañhi pāḍakajjhānassa paccayo hoti. Passaddhīti darathapaṭippassaddhi. Sā hi appanāpubbabhāgassa sukhassa paccayo hoti. Pīṭīti balavapīti. Sā hi darathapaṭippassaddhiyā paccayo hoti. Pāmojjanti dubbalapīti. Sā hi balavapītiyā paccayo hoti. Saddhāti aparāparaṃ uppajjanasaddhā. Sā hi dubbalapītiyā paccayo hoti. Dukkanti vaṭṭadukkhāṃ. Tañhi aparāparasaddhāya paccayo hoti. Jātīti savikārā khandhajāti. Sā hi vaṭṭadukkhassa paccayo hoti. Bhavoti kammabhavo. Etenupāyena sesapadānīpi veditabbāni.

Thullaphusitake mahāphusitake. Pabbatakandarapadarasākhāti ettha kandaraṃ nāma ‘ka’ntiladdhanāmena udakena dārīto udakabhinno pabbatapadeso, yo “nitambo”tipi “nadīkuñcho”tipi vuccati. Padaraṃ nāma aṭṭhamāse deve avassante phalito bhūmippadeso. Sākhāti kusumbhagāminiyo khuddakamātikāyo. Kusobbhāti khuddakaāvātā. Mahāsobbhāti mahāāvātā. Kunnadiyoti khuddakanadiyo. Mahānadiyoti gaṇḍāyamunādikā mahāsaritā. Evameva kho, bhikkhave, avijjūpanisā saṅkhārātīdāsu avijjā pabbatoti daṭṭhabbā. Abhisāṅkhārā meghoti, viññāṇādivaṭṭaṃ kandarādayoti, vimutti sāgaroti.

Yathā pabbatamatthake devo vassitvā pabbatakandarādīni pūrento anupubbena mahāsamuddaṃ sāgaraṃ pūreti, evaṃ avijjāpabbatamatthake tāva abhisāṅkhārameghassa vassanaṃ veditabbaṃ. Assutavā hi bālaputhujano avijjāya aññāṇī hutvā taṇhāya abhilāsaṃ katvā kusalākusalakammaṃ āyūhati, taṃ kusalākusalakammaṃ paṭisandhivīññāṇassa paccayo hoti, paṭisandhivīññāṇādīni nāmarūpādīnaṃ. Iti pabbatamatthake vuṭṭhadevassa kandarādayo pūretvā mahāsamuddaṃ āhacca ṭhitakālo viya avijjāpabbatamatthake vuṭṭhassa abhisāṅkhārameghassa paramparapaccayatāya anupubbena viññāṇādivaṭṭaṃ pūretvā ṭhitakālo. Buddhavacanaṃ pana pāliyaṃ agahitampi “idha tathāgato loke uppajjati, agārasmā anagāriyaṃ pabbajati”ti imāya pāliyā vasena gahitamevāti veditabbaṃ. Yā hi tassa kulagehe nibbatti, sā kammabhavapaccayā savikārā jāti nāma. So buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā sammukhībhāvaṃ āgamma vaṭṭadosadīpaṃ lakkhaṇāhaṭaṃ dhammakathaṃ sutvā vaṭṭavasena pīlito hoti, evamassa savikārā khandhajāti vaṭṭadukkhassa paccayo hoti. So vaṭṭadukkhena pīlito aparāparaṃ saddhaṃ janetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajati, evamassa vaṭṭadukkhāṃ aparāparasaddhāya paccayo hoti. So pabbajjāmatteneva asantuṭṭho ūnapaṇcavassakāle nissayaṃ gahetvā vattapaṭipattiṃ pūrento dvemātikā paṇḍaṃ katvā kammākammaṃ uggahetvā yāva arahattā nijjaṭaṃ katvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe vasanto pathavīkasiṇādāsu kammaṃ ārabhati, tassa kammaṭṭhānaṃ nissāya dubbalapīti uppajjati. Tadassa saddhūpanisaṃ pāmojjaṃ, taṃ balavapītiyā paccayo hoti. Balavapīti darathapaṭippassaddhiyā, sā appanāpubbabhāgasukhassa, taṃ sukhaṃ pāḍakajjhānasamādhissa. So samādhinā cittakallataṃ janetvā taruṇavipassanāya kammaṃ karoti. Iccassa pāḍakajjhānasamādhī taruṇavipassanāya paccayo hoti, taruṇavipassanā balavavipassanāya, balavavipassanā maggassa, maggo phalavimuttiyā, phalavimutti paccavekkhaṇaṇāṇassāti. Evaṃ devassa anupubbena sāgaraṃ pūretvā ṭhitakālo viya khīṇāsavassa vimuttisāgaraṃ pūretvā ṭhitakālo veditabboti. Tatiyaṃ.

4. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā

24. Catutthe pāvisīti pavīṭṭho. So ca na tāva pavīṭṭho, “pavisissāmī”ti nikkhantattā

pana evaṃ vutto. Yathā kiṃ? Yathā “gāmaṃ gamissāmī”ti nikkhantapuriso taṃ gāmaṃ appatto pi “kahaṃ itthannāmo”ti vutte “gāmaṃ gato”ti vuccati, evaṃ. Atippagoti tadā kira therassa atippagoyeva nikkhantadivaso ahosi, atippagoyeva nikkhantabhikkhū bodhiyaṅgaṇe cetiyaṅgaṇe nivāsanapārūpanaṭṭhāneti imesu ṭhānesu yāva bhikkhācāraṇelā hoti, tāva papañcaṃ karonti. Therassa pana “yāva bhikkhācāraṇelā hoti, tāva paribbājakehi saddhiṃ ekadvēkathāvāre karissāmī”ti cintayato yaṃnūnāhanti etadahosi. Paribbājakaṇaṃ āramoti so kira āramo dakkhiṇadvārassa ca veḷuvanassa ca antarā ahosi. Idhāti imesu catūsu vādesu. Kiṃvādī kimakkhāyīti kiṃ vadati kiṃ ācikkhati, kiṃ ettha samaṇassa gotamassa dassananti pucchanti. Dhammassa cānudhammaṃ byākareyyāmāti, bhotā gotamena yaṃ vuttaṃ kāraṇaṃ, tassa anukāraṇaṃ katheyyāma. Sahadhammiko vādānupātō parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā samaṇassa gotamassa vādānupātō vādappavatti viññūhi garahitabbaṃ kāraṇaṃ koci appamattakopi kathaṃ nāgaccheyya? Idaṃ vuttaṃ hoti - kathaṃ sabbākārenapi samaṇassa gotamassa vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ na bhavēyyāti?

Iti vadanti phassapaccayā dukkhanti evaṃ vadantoti attho. Tatrāti tesu catūsu vādesu. Te vata aññatra phassāti idaṃ “tadapi phassapaccayā”ti paṭiññāya sādhaḥkavacanaṃ. Yasmā hi na vinā phassena dukkhapaṭisaṃvedanā atthi, tasmā jānitabbameṭaṃ yathā “tadapi phassapaccayā”ti ayamettha adhippāyo.

Sādhu, sādhu, ānandāti ayaṃ sādhuḥkāro sārīputtattherassa dinno, ānandattherena pana saddhiṃ bhagavā āmantesi. Ekamidāhanti ettha idhāti nipātamattaṃ, ekaṃ samayanti attho. Idaṃ vacanaṃ “na kevalaṃ sārīputtova rājagahaṃ pavittṭho, ahampi pāvisiṃ. Na kevalaṇca tassevāyaṃ vitakko uppanno, mayhampi uppajji. Na kevalaṇca tasseva sā titthiyehi saddhiṃ kathā jātā, mayhampi jātapubbā”ti dassanattaṃ vuttaṃ.

Acchariyaṃ abbhutanti ubhayampetaṃ vimhayadīpanameva. Vacanattho panettha accharaṃ paharituṃ yuttanti acchariyaṃ. Abhūtapubbaṃ bhūtanti abbhutaṃ. Ekena padenāti “phassapaccayā dukkha”nti iminā ekena padena. Etena hi sabbavādānaṃ paṭikkhepattho vutto. Esevattṭhoti esoyeva phassapaccayā dukkhanti paṭiccasamuppādattho. Taññevettha paṭibhātūti taññevettha upaṭṭhātu. Idāni thero jarāmaṇādīkāya paṭiccasamuppādakathāya taṃ atthagambhīrañceva gambhīrāvabhāsañca karonto sace maṃ, bhantetiādiṃ vatvā yaṃmūlakā kathā uppannā, tadeva padaṃ gahetvā vivaṭṭaṃ dassento channaṃtvevātiādimāha. Sesam uttānamevāti. Catutthaṃ.

5. Bhūmijasuttavaṇṇanā

25-26. Pañcame bhūmijoti tassa therassa nāmaṃ. Sesamidhāpi purimasutte vuttanayeneva veditabbaṃ. Ayaṃ pana viseso - yasmā idaṃ sukhadukkhaṃ na kevalaṃ phassapaccayā uppajjati, kāyenapi kariyamānaṃ karīyati, vācāyapi manasāpi, attanāpi kariyamānaṃ karīyati, parenapi kariyamānaṃ karīyati, sampajānenapi kariyamānaṃ karīyati, asampajānenapi, tasmā tassa aparampi paccayavisesaṃ dassetuṃ kāye vā hānanda, satītiādimāha. Kāyasañcetanāhetūti kāyadvāre uppannacetanāhetu. Vacīsañcetanāmanosañcetanāsupi eseva nayo. Ettha ca kāyadvāre kāmāvacarakusalākusalavasena vīsati cetanā labbhanti, tathā vacīdvāre. Manodvāre navahi rūpārūpacetanāhi saddhiṃ ekūnatimsāti tīsu dvāresu ekūnasattati cetanā honti, tappaccayaṃ vipākasukhadukkhaṃ dassitaṃ.

Avijjāpaccayā cāti idaṃ tāpi cetanā avijjāpaccayā hontīti dassanattamaṃ vuttaṃ. Yasmā pana taṃ yathāvuttacetanābhedaṃ kāyasaṅkhārañceva vacīsaṅkhārañca manosaṅkhārañca parehi anussāhito sāmaṃ asaṅkhārikacittena karoti, parehi kāriyamāno sasaṅkhārikacittena pi karoti, “idaṃ nāma kammaṃ karoti, tassa evarūpo nāma vipāko bhavissatī”ti, evaṃ kammañca vipākañca jānantopi karoti, mātāpitūsu cetiyavandanādīni karontesu anukarontā dāraḥ viya kevalaṃ kammameva jānanto “imassa pana kammassa ayaṃ vipāko”ti vipākaṃ ajānantopi karoti, tasmā taṃ dassetuṃ sāmaṃ vā taṃ, ānanda, kāyasaṅkhāraṃ abhisaṅkharotītiādi vuttaṃ.

Imesu, ānanda, dhammesūti ye ime “sāmaṃ vā taṃ, ānanda, kāyasaṅkhāra”ntiādīsu catūsu tñānesu vuttā chasattati dvesatā cetanādharmā, imesu dhammesu avijjā upanissayaakoṭiyā anupatitā. Sabbepi hi te “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti ettheva saṅghaṃ gacchanti. Idāni vivaṭṭaṃ dassento avijjāya tvevātiādimāha. So kāyo na hotīti yasmiṃ kāye sati kāyasaṅcetanāpaccayaṃ ajjhataṃ sukhadukkhaṃ uppajjati, so kāyo na hoti. Vācāmanesupi eseva nayo. Apica kāyoti cetanākāyo, vācāpi cetanāvācā, manopi kammamanoyeva. Dvāraḥ kāyo vā kāyo. Vācāmanesupi eseva nayo. Khīṇāsavo cetiyaṃ vandati, dhammaṃ bhaṇati, kammaṭṭhānaṃ manasi karoti, kathamassa kāyādayo na hontīti? Avipākattā. Khīṇāsavena hi kataṃ kammaṃ neva kusalaṃ hoti nākusalaṃ. Avipākaṃ hutvā kiriyāmatte tiṭṭhati, tenassa te kāyādayo na hontīti vuttaṃ.

Khettaṃ taṃ na hotītiādīsupi viruṇaṭṭhena taṃ khettaṃ na hoti, patiṭṭhāṇaṭṭhena vatthu na hoti, paccayaṭṭhena āyatanaṃ na hoti, kāraṇaṭṭhena adhikaraṇaṃ na hoti. Saṅcetanāmūlakañhi ajjhataṃ sukhadukkhaṃ uppajjeyya, sā saṅcetanā etesaṃ viruṇaṇādayaṃ atthānaṃ abhāvena tassa sukhadukkhasa neva khettaṃ, na vatthu na āyatanaṃ, na adhikaraṇaṃ hotīti. Imasmiṃ sutte vedanādīsu sukhadukkhameva kathitaṃ, tañca kho vipākamevāti. Pañcamaṃ.

Chaṭṭhaṃ upavāṇasuttaṃ uttānameva. Ettha pana vaṭṭadukkhameva kathitanti. Chaṭṭhaṃ.

7. Paccayasuttavaṇṇanā

27-28. Sattame paṭipāṭiyā vuttesu pariyosānapadaṃ gahetvā katamañca, bhikkhave, jarāmaṇantiādi vuttaṃ. Evaṃ paccayaṃ pajānātīti evaṃ dukkhasaccavasena paccayaṃ jānāti. Paccayasamudayaḍayaopi samudayasaccādayaṃveva vasena veditabbā. Diṭṭhisampannoti maggaḍiṭṭhiyā sampanno. Dassanasampannoti tas seva vevacanaṃ. Āgato imaṃ saddhammanti maggasaddhammaṃ āgato. Passatīti maggasaddhammameva passati. Sekkhena ñāṇenaṇti maggañāṇeneva. Sekkhāya vijjāyāti maggavijjāya eva. Dhammasotaṃ samāpannoti maggasāṅkhātameva dhammasotaṃ samāpanno. Ariyoti puthujjanabhūmiṃ atikkanto. Nibbedhikapaññoti nibbedhikapaññāya samannāgato. Amatadvāraṃ āhacca tiṭṭhatīti amataṃ nāma nibbānaṃ, tassa dvāraṃ ariyamaggaṃ āhacca tiṭṭhatīti. Atṭhaṃ uttānameva. Sattamaaṭṭhamāni.

9. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

29-30. Navamaṃ akkharabhāṇakānaṃ bhikkhūnaṃ ajjhāsayena vuttaṃ. Te hi parīti upasaggaṃ pakkhipitvā vuccamāne paṭivijjhitaṃ sakkonti. Navamaṃ.

Dasame sabbaṃ uttānameva. Imesu dvīsu suttesu catusaccapaṭivedhova kathito.

4. Kaḷārakhattiyavaggo

1. Bhūtasuttavaṇṇanā

31. Kaḷārakhattiyavaggassa paṭhame ajitapañhetai ajitamāṇavena pucchitapañhe. Saṅkhātadhammāseti saṅkhātadhammā vuccanti ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā. Sekkhāti satta sekkhā. Puthūti teyeva satta jane sandhāya puthūti vuttaṃ. Idhāti imasmiṃ sāsane. Nipakoti nepakkaṃ vuccati paññā, tāya samannāgatattā nipako, tvaṃ paṇḍito pabrūhīti yācati. Iriyanti vuttiṃ ācāraṃ gocaraṃ vihāraṃ paṭipattiṃ. Mārisāti bhagavantam ālapati. Sekkhānañca saṅkhātadhammānañca khīṇāsavānañca paṭipattiṃ mayā pucchito paṇḍita, mārisa, mayhaṃ kathehīti ayamettha saṅkhepattho.

Tuṇhī ahoṣīti kasmā yāva tatiyaṃ puṭṭho tuṇhī ahoṣi? Kiṃ pañhe kaṅkhati, udāhu ajjhāsayeti? Ajjhāsaye kaṅkhati, no pañhe. Evaṃ kirassa ahoṣi - “satthā maṃ sekkhāsekkhānaṃ āgamanīyapaṭipadaṃ kathāpetukāmo; sā ca khandhavasena dhātuvasena āyatanavasena paccayākāravasenāti bahūhi kāraṇehi sakkā kathetuṃ. Kathaṃ kathento nu kho satthu ajjhāsayam gahetvā kathetuṃ sakkhissāmī”ti? Atha satthā cintesi - “ṭhapetvā maṃ añño pattaṃ ādāya caranto sāvako nāma paññāya sārīputtasamo natthi. Ayampi mayā pañhaṃ puṭṭho yāva tatiyaṃ tuṇhī eva. Pañhe nu kho kaṅkhati, udāhu ajjhāsaye”ti. Atha “ajjhāsaye”ti ñatvā pañhakathanatthāya nayaṃ dadamāno bhūtamidanti, sārīputta, passasīti āha.

Tattha bhūtanti jātaṃ nibbattaṃ, khandhapañcakassetam nāmaṃ. Iti satthā “pañcakkhandhavasena, sārīputta, imaṃ pañhaṃ kathehī”ti therassa nayaṃ deti. Sahanayadānena pana therassa tīre ṭhitapurisassa vivaṭo ekaṅgaṇo mahāsamuddo viya nayasatena nayasahassena pañhabyākaraṇaṃ upaṭṭhāsi. Atha naṃ byākaronto bhūtamidanti, bhantetiādimāha. Tattha bhūtamidanti idaṃ nibbattaṃ khandhapañcakaṃ. Sammappaññāya passatīti saha vipassanāya maggapaññāya sammā passati. Paṭipanno hotīti sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā nibbidādīnaṃ atthāya paṭipanno hoti. Tadāhārasambhavanti idaṃ kasmā ārabhi? Etaṃ khandhapañcakaṃ āhāraṃ paṭicca ṭhitaṃ, tasmā taṃ āhārasambhavaṃ nāma katvā dassetuṃ idaṃ ārabhi. Iti imināpi pariyāyena sekkhapaṭipadā kathitā hoti. Tadāhāranirodhāti tesam āhārānaṃ nirodhena. Idaṃ kasmā ārabhi? Tañhi khandhapañcakaṃ āhāranirodhā nirujjhati, tasmā taṃ āhāranirodhasambhavaṃ nāma katvā dassetuṃ idaṃ ārabhi. Iti imināpi pariyāyena sekkhasseva paṭipadā kathitā. Nibbidāti ādīni sabbāni kāraṇavacanānīti veditabbāni. Anupādā vimuttoti catūhi upādānehi kañci dhammaṃ agahetvā vimutto. Sādhū sādhūti iminā therassa byākaraṇaṃ sampahaṃsetvā sayampi tatheva byākaronto puna “bhūtamida”ntiādimāhāti. Paṭhamam.

2. Kaḷārasuttavaṇṇanā

32. Dutiye kaḷārakhattiyoti tassa therassa nāmaṃ. Dantā panassa kaḷārā visamasanṭhānā, tasmā “kaḷāro”ti vuccati. Hīnāyāvattoti hīnassa gihibhāvassa atthāya nivatto. Assāsamalattathāti assāsaṃ avassayaṃ patiṭṭhaṃ na hi nūna alattha, tayo magge tīṇi ca phalāni nūna nālatthāti dīpeti. Yadi hi tāni labheyya, na sikkhaṃ

paccakkhāya hīnāyāvatteyyāti ayaṃ therassa adhippāyo. Na khvāhaṃ, āvusoti ahaṃ kho, āvuso, “assāsaṃ patto, na patto”ti na kaṅkhāmi. Therassa hi sāvakaṃpāramīññaṃ avassayo, tasmā so na kaṅkhati. Āyatiṃ paṇāvusoti iminā “āyatiṃ paṭisandhi tumhākaṃ ugghāṭitā, na ugghāṭitā”ti arahattappattiṃ pucchati. Na khvāhaṃ, āvuso, vicikicchāmīti iminā thero tattha vicikicchābhāvaṃ dīpeti.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti “imaṃ sutakāraṇaṃ bhagavato ārocessāmī”ti upasaṅkami. Añña byākatāti arahattaṃ byākataṃ. Khīṇā jātīti na therena evaṃ byākatā, ayaṃ pana thero tuṭṭho pasanno evaṃ padabyañjanāni āropetvā āha. Aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesīti taṃ sutvā satthā cintesi - “sāriputto dhīro gambhīro. Na so kenaci kāraṇena evaṃ byākarissati. Saṃkhittena pana pañho byākato bhavissati. Pakkosāpetvā naṃ pañhaṃ byākarāpessāmī”ti aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi.

Sace taṃ sāriputtāti idaṃ bhagavā “na esa attano dhammatāya aññaṃ byākarissati, pañhametaṃ pucchissāmi, taṃ kathentova aññaṃ byākarissatī”ti aññaṃ byākarāpetuṃ evaṃ pucchi. Yaṃnidānāvuso, jātīti, āvuso, ayaṃ jāti nāma yaṃpaccayā, tassa paccayassa khayā khīṇasmiṃ jātiyā paccaye jātisaṅkhātāṃ phalaṃ khīṇanti viditaṃ. Idhāpi ca thero pañhe akaṅkhitvā ajjhāsayaṃ kaṅkhati. Evaṃ kirassa ahosi - “añña nāma taṇhā khīṇā, upādānaṃ khīṇaṃ, bhavo khīṇo, paccayo khīṇo, kilesā khīṇātiādīhi bahūhi kāraṇehi sakkā byākātuṃ, kathaṃ kathento pana satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ sakkhissāmī”ti.

Kiñcāpi evaṃ ajjhāsayaṃ kaṅkhati, pañhaṃ pana aṭṭhapetvāva paccayākāravasena byākāsi. Satthāpi paccayākāravaseneva byākarāpetukāmo, tasmā esa byākarontova ajjhāsayaṃ gaṇhi. Tāvadeva “gahito me satthu ajjhāsaya”ti aññāsi. Athassa nayasatena nayasahassena pañhabyākaraṇaṃ upaṭṭhāsi. Yasmā pana bhagavā uttari pañhaṃ pucchati, tasmā tena taṃ byākaraṇaṃ anumoditanti veditabbaṃ.

Kathaṃ jānato pana teti idaṃ kasmā ārabhi? Savisayaṃ sīhanādaṃ nadāpetuṃ. Thero kira sūkaranihātalenadvāre dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasutte kathiyamāne tālavaṇṭaṃ gahetvā satthāraṃ bijayamāno ṭhito tisso vedanā pariggahetvā sāvakaṃpāramīññaṃ adhigato, ayamassa savisayo. Imasmiṃ savisaye ṭhito sīhanādaṃ nadissatīti naṃ sandhāya satthā idaṃ pañhaṃ pucchi. Aniccāti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. Yadaniccaṃ taṃ dukkhanti ettha kiñcāpi sukhā vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā, dukkhā vedanā ṭhitidukkhā vipariṇāmasukhā, adukkhamasukhā ñāṇasukhā aññānadukkhā, vipariṇāmakotiyaṃ pana sabbāva dukkhā nāma jātā. Viditanti yasmā evaṃ vedanāttayaṃ dukkhanti viditaṃ, tasmā yā tattha taṇhā, sā na upaṭṭhāsīti dasseti.

Sādhū sādhuṃ therassa vedanāparicchedajānane sampahaṃsanaṃ. Thero hi vedanā ekāti vā dve tisso catassoti vā avuttepi vuttanayena tāsāṃ tisso paricchedaṃ aññāsi, tena taṃ bhagavā sampahaṃsanto evamāha. Dukkhasmiṃti idaṃ bhagavā iminā adhippāyena āha - “sāriputta, yaṃ tayā ‘iminā kāraṇena vedanāsu taṇhā na upaṭṭhāsī’ti byākataṃ, taṃ subyākataṃ. ‘Tisso vedanā’ti vibhajantena pana te atippapañco kato, taṃ ‘dukkhasmi’nti byākarontenapi hi te subyākatameva bhaveyya. Yaṃkiñci vedayitaṃ, taṃ dukkhanti ñātamattepi hi vedanāsu taṇhā na tiṭṭhati”.

Kathaṃ vimokkhāti katarā vimokkhā, katarena vimokkhena tayā añña byākatāti attho? Ajjhattaṃ vimokkhāti ajjhattavimokkhena, ajjhattasaṅkhāre pariggahetvā

pattaarahattenāti attho. Tattha catukkaṃ veditabbaṃ - ajjhattaṃ abhiniveso ajjhattaṃ vuṭṭhānaṃ, ajjhattaṃ abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṃ, bahiddhā abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṃ, bahiddhā abhiniveso ajjhattaṃ vuṭṭhānanti. Ajjhattañhi abhinivesitvā bahiddhādhammāpi daṭṭhabbāyeva, bahiddhā abhinivesitvā ajjhattadhammāpi. Tasmā koci bhikkhu ajjhattaṃ saṅkhāresu ñāṇaṃ otāretvā te vavatthapetvā bahiddhā otāreti, bahiddhāpi pariggahetvā puna ajjhattaṃ otāreti, tassa ajjhatta saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṃ hoti. Iti ajjhattaṃ abhiniveso ajjhattaṃ vuṭṭhānaṃ nāma. Koci ajjhattaṃ saṅkhāresu ñāṇaṃ otāretvā te vavatthapetvā bahiddhā otāreti, tassa bahiddhā saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṃ hoti. Iti ajjhattaṃ abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṃ nāma. Koci bahiddhā saṅkhāresu ñāṇaṃ otāretvā, te vavatthapetvā ajjhattaṃ otāreti, ajjhattampi pariggahetvā puna bahiddhā otāreti, tassa bahiddhā saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṃ hoti. Iti bahiddhā abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṃ nāma. Koci bahiddhā saṅkhāresu ñāṇaṃ otāretvā te vavatthapetvā ajjhattaṃ otāreti, tassa ajjhattasaṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṃ hoti. Iti bahiddhā abhiniveso ajjhattaṃ vuṭṭhānaṃ nāma. Tatra thero “ajjhattasaṅkhāre pariggahetvā tesam vavatthānakāle maggavuṭṭhānena arahattaṃ pattosmī”ti dassento ajjhattaṃ vimokkhā khvāhaṃ, āvusoti āha.

Sabbupādānakkhayāti sabbesaṃ catunnampi upādānānaṃ khayena. Tathā sato viharāmīti tenākārena satiyā samannāgato viharāmi. Yathā sataṃ viharantanti yenākārena maṃ satiyā samannāgataṃ viharantaṃ. Āsavā nānussavanti cakkhuto rūpe savanti āsavanti sandanti pavattantīti evaṃ chahi dvārehi chasu ārammaṇesu savanadhammā kāmāsavādayo āsavā nānussavanti nānuppavaḍḍhanti, yathā me na uppajjantīti attho. Attānañca nāvajānāmīti attānañca na avajānāmi. Iminā omānapahānaṃ kathitaṃ. Evañhi sati pajānanā pasannā hoti.

Samaṇenāti buddhasamaṇena. Tesvāhaṃ na kaṅkhāmīti tesu ahaṃ “kataro kāmāsavo, kataro bhavāsavo, kataro diṭṭhāsavo, kataro avijjāsavo”ti evaṃ sarūpabhedatopi, “cattāro āsavā”ti evaṃ gaṇanaparicchedatopi na kaṅkhāmi. Te me pahīnāti na vicikicchāmīti te mayhaṃ pahīnāti vicikicchaṃ na uppādehi. Idaṃ bhagavā “evaṃ byākarontenapi tayā subyākataṃ bhaveyya ‘ajjhattaṃ vimokkhā khvāhaṃ, āvuso’tiādīni pana te vadantena atippapañco kato”ti dassento āha.

Uṭṭhāyāsanaṃ vihāraṃ pāvisīti paññattavarabuddhāsanato uṭṭhahitvā vihāraṃ antomahāgandhakuṭiṃ pāvisi asambhinnāya eva parisāya. Kasmā? Buddhā hi anīṭṭhitāya desanāya asambhinnāya parisāya uṭṭhāyāsanaṃ gandhakuṭiṃ pavisantā puggalathomanatthaṃ vā pavisanti dhammathomanatthaṃ vā. Tattha puggalathomanatthaṃ pavisanto satthā evaṃ cintesi - “imaṃ mayā saṃkhittena uddesaṃ uddiṭṭhaṃ vitthārena ca avibhattaṃ dhammapaṭiggāhakā bhikkhū uggahetvā ānandaṃ vā kaccāyanaṃ vā upasaṅkamitvā pucchissanti, te mayhaṃ ñāṇena saṃsandetvā kathessanti, tatopi dhammapaṭiggāhakā puna maṃ pucchissanti. Tesamahaṃ ‘sukathitaṃ, bhikkhave, ānandena, sukathitaṃ kaccāyanena, maṃ cepi tumhe etamatthaṃ puccheyyātha, ahampi naṃ evameva byākareyya’nti evaṃ te puggale thomessāmi. Tato tesu gāravaṃ janetvā bhikkhū upasaṅkamissanti, tepi bhikkhū atthe ca dhamme ca niyojessanti, te tehi niyojitā tisso sikkhā paripūretvā dukkhassantaṃ karissantī”ti.

Atha vā panassa evaṃ hoti - “esa mayi pakkante attano ānubhāvaṃ karissati, atha naṃ ahampi tatheva thomessāmi, taṃ mama thomaṇaṃ sutvā gāravajātā bhikkhū

imaṃ upasaṅkamitabbam, vacanañcassa sotabbam saddhātabbam maññissanti, taṃ tesam bhavissati dīgharattam hitāya sukhāyā”ti dhammathomanattham pavisanto evaṃ cintesi yathā dhammadāyādasutte cintesi. Tatra hissa evaṃ ahosi - “mayi vihāram pavitṭhe āmisadāyādam garahanto dhammadāyādañca thomento imissamyeva parisati nisinno sārīputto dhammam desessati, evaṃ dvinnampi amhākam ekajjhāsayāya matiyā desitā ayaṃ desanā aggā ca garukā ca bhavissati pāsāṇacchattasadisā”ti.

Idha pana āyasmantaṃ sārīputtaṃ ukkaṃsetvā pakāsetvā ṭhapetukāmo puggalathomanattham utṭhāyāsanaṃ vihāram pāvisi. Īdisesu ṭhānesu bhagavā nisinnāsaneyeva antarahito cittagatiyā vihāram pavisaṭṭi veditabbo. Yadi hi kāyagatiyā gaccheyya, sabbā parisā bhagavantaṃ parivāretvā gaccheyya, sā ekavāram bhinnā puna dussannipātā bhaveyyāti bhagavā adissamānena kāyena cittagatiyā eva pāvisi.

Evaṃ pavitṭhe pana bhagavati bhagavato adhippāyānurūpameva sīhanādam naditukāmo tatra kho āyasmā sārīputto acirapakkantassa bhagavato bhikkhū āmantesi. Pubbe appaṭisaṃviditanti idaṃ nāma pucchissatṭi pubbe mayā aviditaṃ aññātam. Paṭhamam pañhanti, “sace taṃ, sārīputta, evaṃ puccheyyumaṃ katham jānatā pana tayā, āvuso sārīputta, katham passatā aññā byākatā khīṇā jātī”ti imaṃ paṭhamam pañham. Dandhāyitattanti satthu āsayajānanattham dandhabhāvo asighatā. Paṭhamam pañham anumodīti, “jāti panāvuso sārīputta, kiṃnidānā”ti imaṃ dutiyam pañham pucchanto, “yaṃnidānāvuso, jātī”ti evaṃ vissajjitaṃ paṭhamam pañham anumodi.

Etadahosīti bhagavatā anumodite nayasatena nayasahassena pañhassa ekaṅgaṇikabhāvena pākāṭibhūṭattā etaṃ ahosi. Divasampāham bhagavato etamattham byākareyyanti sakaladivasampi aham bhagavato etaṃ paṭiccasamuppādattham puṭṭho sakaladivasampi aññamaññehi padabyañjanehi byākareyyam. Yena bhagavā tenupasaṅkamīti evaṃ kirassa ahosi - “thero ulārasīhanādam nadati, sukāraṇam etaṃ, dasabalassa naṃ āroccassāmī”ti. Tasmā yena bhagavā tenupasaṅkami.

Sā hi bhikkhu sārīputtassa dhammadhātūti ettha dhammadhātūti paccayākārassa vivaṭabhāvadassanasamattham sāvakaṇāmaññānam. Sāvakaṇāmaññi sāvakaṇāmaññānam sabbaññūtaññānagatikameva hoti. Yathā buddhānam atītānāgatapaccuppannā dhammā sabbaññūtaññānassa pākāṭā honti, evaṃ therassa sāvakaṇāmaññānam sabbepi sāvakaññānassa gocaradhamme jānātīti. Dutiyam.

3. Āṇavattasuttavaṇṇanā

33. Tatiye taṃ suṇāthāti taṃ āṇavattahudesanaṃ suṇātha. Āṇavattūnīti cettha āṇameva āṇavattūti veditabbam. Jarāmaraṇe āṇantiādisu catūsu paṭhamam savanamayaññānam sammāsanaññānam paṭivedhaññānam paccavekkhaṇaññānanti catubbidham vaṭṭati, tathā dutiyam. Tatiyam pana ṭhapetvā sammāsanaññānam tividhameva hoti, tathā catuttham. Lokuttaradhammesu hi sammāsanaṃ nāma natthi. Jātiyā āṇantiādisupi eseva nayo. Iminā dhammenāti iminā catusaccadhammena vā maggaññānadharmena vā.

Diṭṭhenātiādīsu diṭṭhenāti ñāṇacakkhunā diṭṭhena. Viditenāti paññāya viditena. Akālikenāti kiñci kālaṃ anatikkamitvā paṭivedhānantaraṃyeva phaladāyakena. Pattenāti adhigatena. Pariyogāḷhenāti pariyogāhitena paññāya anupaviṭṭhena. Atitānāgate nayaṃ netīti “ye kho kecī”tiādīnā nayena atīte ca anāgate ca nayaṃ neti. Ettha ca na catusaccadhammena vā maggañāṇadhammena vā sakkā atitānāgate nayaṃ netuṃ, catusacce pana maggañāṇena paṭividdhe parato paccavekkhaṇaṇāṇaṃ nāma hoti. Tena nayaṃ netīti veditabbā. Abbhaññaṃsūti abhiaññaṃsu jāniṃsu. Seyyathāpāhaṃ, etarahīti yathā ahaṃ etarahi catusaccavasena jānāmi. Anvaye ñāṇanti anuaye ñāṇaṃ, dhammañāṇassa anugamanaṃ ñāṇaṃ, paccavekkhaṇaṇāṇassettaṃ nāmaṃ. Dhamme ñāṇanti maggañāṇaṃ. Imasmiṃ sutte khīṇāsavassa sekkhabhūmi kathitā hoti. Tatiyaṃ.

4. Dutiyañāṇavatthusuttavaṇṇanā

34. Catutthe sattasattarīti satta ca sattari ca. Byañjanabhāṇakā kira te bhikkhū, bahubyañjanaṃ katvā vuccamāne paṭivijjhitaṃ sakkonti, tasmā tesāṃ ajjhāsayena idaṃ suttaṃ vuttaṃ. Dhammaṭṭhitiñāṇanti paccayākāre ñāṇaṃ. Paccayākāro hi dhammānaṃ pavattiṭṭhitikāraṇattā dhammaṭṭhitiṃ vuccati, ettha ñāṇaṃ dhammaṭṭhitiñāṇaṃ, etasseva chabbidhassa ñāṇassettaṃ adhivacanaṃ. Khayadhammanti khayagamanasabhāvaṃ. Vayadhammanti vayagamanasabhāvaṃ. Virāgadhammanti virajjanasabhāvaṃ. Nirodhadhammanti nirujjhanasabhāvaṃ. Sattasattarīti ekekasmīṃ satta satta katvā ekādasasu padesu sattasattari. Imasmiṃ sutte vipassanāpaṭivipassanā kathitā. Catutthaṃ.

5. Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

35. Pañcame samudayo hotīti satthā idheva desanaṃ osāpesi. Kiṃkāraṇāti? Diṭṭhigatikassa okāsadānatthaṃ. Tassañhi parisati upārambhacitto diṭṭhigatiko atthi, so pañhaṃ pucchissati, athassāhaṃ vissajjessāmīti tassa okāsadānatthaṃ desanaṃ osāpesi. No kallo pañhoti ayutto pañho. Duppañho esoti attho. Nanu ca “katamaṃ nu kho, bhante, jarāmarāṇa”nti? Idaṃ supucchitanti. Kiñcāpi supucchitaṃ, yathā pana sataṣahassagghanike suvaṇṇathāle vaḍḍhitassa subhojanaṃ matthake āmalakamattepi gūthapiṇḍe ṭhapite sabbaṃ bhojanaṃ dubbhojanaṃ hoti chaḍḍetabbaṃ, evameva “kassa ca panidaṃ jarāmarāṇa”nti? Iminā sattūpaladdhivādapadena gūthapiṇḍena taṃ bhojanaṃ dubbhojanaṃ viya ayampi sabbo duppañhova jātoti.

Brahmacariyavāsoti ariyamaggavāso. Taṃ jīvaṃ taṃ sarīranti yassa hi ayaṃ diṭṭhi, so “jīve ucchijjamāne sarīraṃ ucchijjati, sarīre ucchijjante jīvitaṃ ucchijjati”ti gaṇhāti. Evaṃ gaṇhato sā diṭṭhi “satto ucchijjati”ti gahitattā ucchedadiṭṭhi nāma hoti. Sace pana saṅkhārāva uppajjanti ceva nirujjhanti cāti gaṇheyya, sāsanāvacarā sammādiṭṭhi nāma bhavēyya. Ariyamaggo ca nāmeso vaṭṭaṃ nirodhento vaṭṭaṃ samucchindanto uppajjati, tadeva taṃ vaṭṭaṃ ucchedadiṭṭhiyā gahitākārassa sambhave sati vināva maggabhāvanāya nirujjhatīti maggabhāvanā niratthakā hoti. Tena vuttaṃ “brahmacariyavāso na hoti”ti.

Dutiyānaye aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti yassa ayaṃ diṭṭhi, so “sarīraṃ idheva ucchijjati, na jīvitaṃ, jīvitaṃ pana pañjarato sakuṇo viya yathāsukhaṃ gacchatī”ti gaṇhāti. Evaṃ gaṇhato sā diṭṭhi “imasmā lokā jīvitaṃ paralokaṃ gata”nti gahitattā sassatadiṭṭhi nāma hoti. Ayañca ariyamaggo tebhūmakavaṭṭaṃ vivaṭṭento uppajjati, so ekasaṅkhārepi nicce dhuve sassate sati uppannopi vaṭṭaṃ vivaṭṭetuṃ na sakkotīti

maggabhāvanā niratthakā hoti. Tena vuttaṃ “aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti vā bhikkhu diṭṭhiyā sati brahmacariyavāso na hoti”ti.

Visūkāyikānītiādi sabbam micchādiṭṭhivevacanameva. Sā hi sammādiṭṭhiyā vinivijjanaṭṭhena visūkamiva attānaṃ āvaraṇato visūkāyikaṃ, sammādiṭṭhiṃ ananuvattitvā tassā virodhena pavattanato visevitaṃ, kadāci ucchedassa kadāci sassatassa gahaṇato virūpaṃ phanditaṃ vipphanditanti vuccati. Tālāvatthukatānīti tālavatthu viya katāni, puna aviruhaṇaṭṭhena matthakacchinnatālo viya samūlaṃ tālaṃ uddharitvā tassa patiṭṭhitaṭṭhānaṃ viya ca katānīti attho. Anabhāvaṃkatānīti anuabhāvaṃ katānīti. Pañcamam.

6. Dutiyaavijjāpaccayasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe iti vā, bhikkhave, yo vadeyyāti tassam parisati diṭṭhigatiko pañhaṃ pucchitukāmo atthi, so pana avisāradadhātuko utṭhāya dasabalaṃ pucchitum na sakkoti, tasmā tassa ajjhāsayena sayameva pucchitvā vissajjento satthā evamāha. Chaṭṭham.

7. Natumhasuttavaṇṇanā

37. Sattame na tumhākanti attani hi sati attaniyaṃ nāma hoti. Attāyeva ca natthi, tasmā “na tumhāka”nti āha. Napi aññesanti añño nāma paresam attā, tasmim sati aññesaṃ nāma siyā, sopi natthi, tasmā “napi aññesa”nti āha. Purāṇamidaṃ, bhikkhave, kammanti nayidaṃ purāṇakammameva, purāṇakammanibbatto panesa kāyo, tasmā paccayavohārena evaṃ vutto. Abhisāṅkhatantiādi kammavohārasseva vasena purimaliṅgasabhāgatāya vuttaṃ, ayaṃ panettha attho - abhisāṅkhatanti paccayehi katoti daṭṭhabbo. Abhisāñcetayitanti cetanāvatthuko cetanāmūlakoti daṭṭhabbo. Vedaniyanti vedaniyavatthūti daṭṭhabbo. Sattamam.

8. Cetanāsuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame yañca, bhikkhave, cetetīti yaṃ cetanaṃ ceteti, pavattetīti attho. Yañca pakappetīti yaṃ pakappanaṃ pakappeti, pavatteticceva attho. Yañca anusetīti yañca anusayaṃ anuseti, pavatteticceva attho. Ettha ca cetetīti tebhūmakakusalākusacetanā gahitā, pakappetīti aṭṭhasu lobhasahagatacittesu taṇhādiṭṭhikappā gahitā, anusetīti dvādasannaṃ cetanānaṃ sahaajātaṇḍiyā ceva upanissayaṇḍiyā ca anusayo gahito. Ārammaṇametaṃ hotīti etaṃ cetanādidhammajātaṃ paccayo hoti. Paccayo hi idha ārammaṇanti adhippetā. Viññāṇassa ṭhitiyāti kammaviññāṇassa ṭhitattham. Ārammaṇe satīti tasmim paccaye sati. Patiṭṭhā viññāṇassa hotīti tassa kammaviññāṇassa patiṭṭhā hoti. Tasmim patiṭṭhite viññāṇeti tasmim kammaviññāṇe patiṭṭhite. Virūḷheti kammaṃ javāpetvā paṭisandhiākaḍḍhanasamatthatāya nibbattamūle jāte. Punabbhavābhiniḍḍatti punabbhavasāṅkhātā abhinibbatti.

No ce, bhikkhave, cetetīti iminā tebhūmakacetanāya appavattanakkhaṇo vutto. No ce pakappetīti iminā taṇhādiṭṭhikappānaṃ appavattanakkhaṇo. Atha ce anusetīti iminā tebhūmakavipākesu parittakiriyaṃ rūpeti ettha appahīnaṇḍiyā anusayo gahito. Ārammaṇametaṃ hotīti anusaye sati kammaviññāṇassa uppattiyā avāritattā etaṃ anusayaṇḍiyā paccayova hoti.

No ceva cetetītiādīsu paṭhamapade tebhūmakakusalākusalacetanā nivattā, dutiyapade aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo, tatiyapade vuttappakāresu dhammesu yo appahīnakoṭiyā anusayito anusayo, so nivatto.

Apicettha asammohattham ceteti pakappeti anuseti, ceteti na pakappeti anuseti, na ceteti na pakappeti anuseti, na ceteti na pakappeti na anuseti idampi catukkam veditabbam. Tattha paṭhamanaye dhammaparicchedo dassito. Dutīyanaye cetetīti tebhūmakakusalacetanā ceva catasso ca akusalacetanā gahitā. Na pakappetīti aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo nivattā. Anusetīti tebhūmakakusale upanissayakoṭiyā, catūsu akusalacetanāsu sahaṇṇakotiṭṭhiyo ceva upanissayakoṭiyā ca anusayo gahito. Tatiyanaye na cetetīti tebhūmakakusalākusalam nivattam, na pakappetīti aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo nivattā, anusetīti sutte āgataṃ vāretvā tebhūmakakusalākusalavipākakiriyārūpesu appahīnakoṭiyā upanissayo gahito. Catutthanayo purimasadisova.

Tadappatiṭṭhiteti tasmim appatiṭṭhite. Avirūḷheti kammaṃ javāpetvā paṭisandhiākaḍḍhanasamatthatāya anibbattamūle. Ettha pana kiṃ kathitanti? Arahattamaggassa kiccam, khīṇāsavassa kiccakaraṇantipi navalokuttaradhammātipi vattum vaṭṭati. Ettha ca viññāṇassa ceva āyatim punabbhavassa ca antare eko sandhi, vedanātaṇhānamantare eko, bhavajātinamantare ekoti. Aṭṭhamam.

9. Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā

39. Navame viññāṇanāmarūpānam antare eko sandhi, vedanātaṇhānamantare eko, bhavajātinamantare ekoti. Navamam.

10. Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā

40. Dasame natīti taṇhā. Sā hi piyarūpesu rūpādīsu namanatṭhena “natī”ti vuccati. Āgati gati hotīti āgatimhi gati hoti, āgate paccupaṭṭhite kamme vā kammanimitte vā gahinimitte vā paṭisandhivasena viññāṇassa gati hoti. Cutūpapātoti evam viññāṇassa āgate paṭisandhivise gatiyā sati ito cavanasaṅkhātā cuti, tatthūpapattisaṅkhāto upapātoti ayaṃ cutūpapāto nāma hoti. Evam imasmim sutte natiyā ca āgatigatiyā ca antare ekova sandhi kathitoti. Dasamam.

Kaḷārakhattiyavaggo catuttho.

5. Gahapativaggo

1. Pañcaverabhayaṇṇanā

41. Gahapativaggassa paṭhame yatoti yadā. Bhayāni verānīti bhayaveracetanāyo. Sotāpattiyaṅgehīti duvidham sotāpattiyā aṅgam, yaṃ pubbabhāge sotāpattipaṭilābhāya saṃvattati, “sappurisasamsevo saddhammassavanam yonisomanasikāro dhammānudhammapaṭipattī”ti evam āgataṃ, paṭiladdhaguṇassa ca sotāpattim patvā tṭhassa aṅgam, yaṃ sotāpannassa aṅgantipi vuccati, buddhe aveccappasādādīnam etaṃ adhivacanam. Idamidha adhippetam. Ariyoti niddoso nirupārambho. Nāyoti paṭiccasamuppannam nātvā tṭhitañānampi paṭiccasamuppādopi. Yathāha - “ñāyo vuccati paṭiccasamuppādo, ariyopi aṭṭhaṅgiko maggo ñāyo”ti. Paññāyāti aparāparam uppannāya vipassanāpaññāya. Sudiṭṭho hotīti aparāparam uppajjitvā dassanavasena suṭṭhu diṭṭho.

Khīṇanirayotiādīsu āyatim tattha anuppajjanatāya khīṇo nirayo mayhanti so ahaṃ khīṇanirayo. Esa nayo sabbattha. Sotāpannoti maggasotaṃ āpanno. Avinipātadhammoti na vinipātasabhāvo. Niyatoti paṭhamamaggasaṅkhātena sammattaniyāmena niyato. Sambodhiparāyanoti uttarimaggattayasasaṅkhāto sambodhi paraṃ ayaṇaṃ mayhanti sohaṃ sambodhiparāyano, taṃ sambodhiṃ avassaṃ abhisambujjhanakoti attho.

Pāṇātipātapaccayāti pāṇātipātakammakāraṇā. Bhayaṃ veranti atthato ekaṃ. Veraṇca nāmetaṃ duvidhaṃ hoti bāhiraṃ ajjhakkanti. Ekena hi ekassa pitā mārito hoti, so cintesi “etena kira me pitā mārito, ahampi taṃyeva māressāmi”ti nisitaṃ satthaṃ ādāya carati. Yā tassa abbhantare uppannaveracetanā, idaṃ bāhiraṃ veraṃ nāma. Yā pana itarassa “ayaṃ kira maṃ māressāmi”ti carati, ahameva naṃ paṭhamataraṃ māressāmi”ti cetanā uppajjati, idaṃ ajjhakkantaṃ veraṃ nāma. Idaṃ tāva ubhayampi diṭṭhadhammameva. Yā pana taṃ niraye uppannaṃ disvā “etaṃ paharissāmi”ti jalitaṃ ayamuggaraṃ gaṇhato nirayapālassa cetanā uppajjati, idamassa samparāyikaṃ bāhiraveraṃ. Yā cassa “ayaṃ niddosaṃ maṃ paharissāmi”ti āgacchati, ahameva naṃ paṭhamataraṃ paharissāmi”ti cetanā uppajjati, idamassa samparāyikaṃ ajjhakkaveraṃ. Yaṃ panetaṃ bāhiraveraṃ, taṃ atṭhakathāyaṃ “puggalavera”nti vuttaṃ. Dukkhaṃ domanassanti atthato ekameva. Yathā cettha, evaṃ sesapadesupi “iminā mama bhaṇḍaṃ haṭṭhaṃ, mayhaṃ dāresu cārittaṃ āpannaṃ, musā vatvā attho bhaggo, surāmadamattena idaṃ nāma kata”ntiādinaṃ nayena veruppatti veditabbā. Aveccappasādenāti adhigatena acalappasādena. Ariyakanteḥi pañcahi sīlehi. Tāni hi ariyānaṃ kantāni piyāni. Bhavantaragatāpi ariyā tāni na vijahanti, tasmā “ariyakantāni”ti vuccanti. Sesamettha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge anussatiniddese vuttameva. Paṭhamam.

2. Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā

42. Dutie bhikkhūnaṃ kathitabhāvamattameva viseso. Dutiyaṃ.

3. Dukkhasuttavaṇṇanā

43. Tatiye dukkhassāti vaṭṭadukkhassa. Samudayanti dve samudayā khaṇikasamudayo ca paccayasamudayo ca. Paccayasamudayaṃ passantopi bhikkhu khaṇikasamudayaṃ passati, khaṇikasamudayaṃ passantopi paccayasamudayaṃ passati. Atthaṅgamopi accantatthaṅgamo bhedaṭṭhaṅgamoti duvidho. Accantatthaṅgamaṃ passantopi bhedaṭṭhaṅgamaṃ passati, bhedaṭṭhaṅgamaṃ passantopi accantatthaṅgamaṃ passati. Desessāmi idaṃ vaṭṭadukkhassa samudayaatthaṅgamaṃ nibbattibhedaṃ nāma desessāmi, taṃ suṇāthāti attho. Paṭiccāti nissayavasena ceva ārammaṇavasena ca paccayaṃ katvā. Tiṇṇaṃ saṅgati phassoti tiṇṇaṃ saṅgatiyā phasso. Ayaṃ kho, bhikkhave, dukkhassa samudayoti ayaṃ vaṭṭadukkhassa nibbatti nāma. Atthaṅgamoti bhedo. Evañhi vaṭṭadukkham bhinnaṃ hoti appaṭisandhiyaṃ. Tatiyaṃ.

4. Lokasuttavaṇṇanā

44. Catutthe lokassāti saṅkhāralokassa. Ayamettha viseso. Catutthaṃ.

5. Ānāpānāsuttavaṇṇanā

45. Pañcame ñātiketi dvinnam ñātakānam gāme. Giñjakāvasatheti iṭṭhakāhi kate mahāpāsāde. Dhammapariyāyanti dhammakāraṇam. Upassutīti upassutiṭṭhānam, yaṃ ṭhānam upagatena sakkā hoti bhagavato saddam sotaṃ, tattha ṭhitoti attho. So kira gandhakuṭipariveṇasammajjanattham āgato attano kammam pahāya bhagavato dhammaghosam suṇanto aṭṭhāsi. Addasāti tadā kira bhagavato āditova paccayākāram manasikarontassa “idaṃ iminā paccayena hoti, idaṃ iminā”ti āvajjato yāva bhavaggā ekaṅgaṇam ahosi, satthā manasikāram pahāya vacasā sajjhāyam karonto yathānusandhinā desanam niṭṭhapetvā, “api nu kho imam dhammapariyāyam koci assosī”ti āvajjento taṃ bhikkhumaddasa. Tena vuttam “addasā kho bhagavā”ti.

Assosi noti assosi nu. Atha vā assosi noti amhākam bhāsantānam assosīti. Uggaṇhāhītiādīsu sutvā tuṇhībhūtova paṇaṇam karonto uggaṇhāti nāma. Padānupadam ghaṭetvā vācāya paricitaṃ karonto pariyāpuṇāti nāma. Ubhayathāpi paṇaṇam ādhārappattaṃ karonto dhāreti nāma. Atthasamhitoti kāraṇanissito. Ādibrahmacariyakoti maggabrahmacariyassa ādi patiṭṭhānabhūto. Iti tīsupi imesu suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ. Pañcamam.

6. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe aññataroti nāmavasena apākaṭo aññataro brāhmaṇo. Chaṭṭham.

7. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

47. Sattame jāṇussoṇīti ṭhānantaravasena evaṃladdhanāmo asītikoṭivibhavo mahāpurohito. Sattamam.

8. Lokāyaticasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame lokāyaticoti vitaṇḍasatthe lokāyate kataparicayo. Jeṭṭhametaṃ lokāyatanti paṭhamam lokāyatam. Lokāyatanti ca lokasseva āyatam, bālaputhujjanalokassa āyatam, mahantaṃ gambhīranti upadhāritabbaṃ parittaṃ bhāvam diṭṭhigataṃ. Ekattanti ekasabhāvam, niccasabhāvamevāti pucchati. Puthuttanti purimasabhāvena nānāsabhāvam, devamanussādibhāvena paṭhamam hutvā pacchā na hotīti ucchedam sandhāya pucchati. Evamettha “sabbamatthi, sabbamekatta”nti imā dvepi sassatadiṭṭhiyo, “sabbam natthi, sabbam puthutta”nti imā dve ucchedadiṭṭhiyoti veditabbā. Aṭṭhamam.

9. Ariyasāvakasuttavaṇṇanā

49. Navame kiṃ nu khoti saṃsayuppatiākāradassanam. Samudayatīti uppajjati. Navamam.

10. Dutiyaariyasāvakasuttavaṇṇanā

50. Dasame dvepi nayā ekato vuttā. Idameva purimena nānattaṃ, sesam tādisamevāti. Dasamam.

Gahapativaggo pañcama.

6. Dukkhavaggo

1. Parivīmaṃsanāsuttavaṇṇanā

51. Dukkhavaggassa paṭhame parivīmaṃsamānoti upaparikkhamāno. Jarāmaraṇanti

kasmā jarāmarañam ekameva “anekavidham nānappakāraka”nti vatvā gahitanti ce? Tasmim gahite sabbadukkhassa gahitattā. Yathā hi cūlāya gahite purise so puriso gahitova hoti, evam jarāmarāṇe gahite sabbadukkhāṃ gahitameva hoti. Tasmā “yaṃ kho idaṃ anekavidham nānappakārakaṃ dukkhaṃ loke uppajjati”ti nhatvā tñitaṃ purisaṃ viya sabbadukkhāṃ dassetvā taṃ cūlāya gaṇhanto viya jarāmarañam gaṇhi.

Jarāmarāṇanirodhasārūppagāminīti jarāmarāṇanirodhassa sārūppabhāvena nikkilesatāya parisuddhatāya sadisāva hutvā gāminīti attho. Tathā paṭipanno ca hotīti yathā taṃ paṭipannoti vuccati, evam paṭipanno hoti. Anudhammacārīti nibbānadhammaṃ anugataṃ paṭipattidhammaṃ carati, pūretīti attho. Dukkakkhayāya paṭipannoti sīlaṃ ādiṃ katvā jarāmarāṇadukkhassa nirodhatthāya paṭipanno. Saṅkhāranirodhāyāti saṅkhāradukkhassa nirodhatthāya. Ettāvatā yāva arahattā desanā kathitā.

Idāni arahattaphalapaccavekkhaṇam satatavihāraṇca dassetvā desanā nivattetabbā siyā, tathā akatvā avijjāgatoti idaṃ kasmā gaṇhātīti? Khīṇāsavassa samatikkantavaṭṭadukkhadassanattham. Apica puna vaṭṭam ārabhitvā vivaṭṭe kathiyamāne bujñhanakasatto cettha atthi, tassa ajjhāsavāsenaṇi idaṃ gaṇhātīti veditabbo. Tattha avijjāgatoti avijjāya gato upagato samannāgato. Purisapuggaloti purisoyeva puggalo. Ubhayenaṇi sammutikatham katheti. Buddhānaṇi sammutikathā paramatthakathāti dve kathā honti. Tattha “satto naro puriso puggalo tisso nāgo”ti evam pavattā sammutikathā nāma. “Khandhā dhātuyo āyatanāni”ti evam pavattā paramatthakathā nāma. Paramattham kathentāpi sammutim amuñcitvā kathenti. Te sammutim kathentāpi paramattham kathentāpi saccameva kathenti. Teneva vuttam -

“Dve saccāni akkhāsi, sambuddho vadatam varo;
Sammutim paramatthaṇca, tatiyam nūpalabbhati;
Saṅketavacanam saccam, lokasammutikāraṇam;
Paramatthavacanam saccam, dhammānam bhūtalakkhaṇa”nti.

Puññam ce saṅkhāranti terasacetanābhedaṃ puññābhisaṅkhāram. Abhisaṅkharotīti karoti. Puññūpagam hoti viññāṇanti kammaviññāṇam kammapuññena upagataṃ sampayuttaṃ hoti, vipākaviññāṇam vipākapuññena. Apuññam ce saṅkhāranti dvādasacetanābhedaṃ apuññābhisaṅkhāram abhisaṅkharoti. Āneñjam ce saṅkhāranti catucetanābhedaṃ āneñjābhisaṅkhāram. Āneñjūpagam hoti viññāṇanti kammāneñjena kammaviññāṇam, vipākāneñjena vipākaviññāṇam upagataṃ hoti. Ettha ca tividhassa kammābhisaṅkhārassa gahitattā dvādasapadiko paccayākāro gahitova hoti. Ettāvatā vaṭṭam dassitam.

Idāni vivaṭṭam dassento yato kho, bhikkhavetiādimāha. Tattha avijjāti catūsu saccesu aññāṇam. Vijjāti arahattamaggañāṇam. Ettha ca paṭhamameva avijjāya pahīnāya vijjā uppajjati. Yathā pana caturaṅgepi tame rattim padīpujjalena andhakāro pahīyati, evam vijjuppādā avijjāya pahānam veditabbaṃ. Na kiñci loke upādiyatīti loke kiñci dhammam na gaṇhāti na parāmasati. Anupādiyam na paritassatīti anupādiyanto agaṇhanto neva taṇhāparitassanāya, na bhayaparitassanāya paritassati, na taṇhāyati na bhāyatīti attho. Paccattaññevāti sayameva attanāva parinibbāyati, na aññassa ānubhāvena.

So sukhaṃ ce vedananti idaṃ kasmā ārabhi? Khīṇāsavassa paccavekkhaṇaññaṃ dassetvā satatavihāraṃ dassetuṃ ārabhi. Anajjhositāti taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā agahitā. Atha dukkhavedanā kasmā vuttā, kiṃ tampi abhinandanto atthīti? Āma atthi. Sukhaṃ abhinandantoyeva hi dukkhaṃ abhinandati nāma dukkhaṃ patvā sukhaṃ patthanato sukhassa ca vipariṇāmadukkhato. Kāyapariyantikanti kāyapariicchinnāṃ, yāva pañcadvārikāyo pavattati, tāva pavattaṃ pañcadvārikavedananti attho. Jīvitapariyantikanti jīvitapariicchinnāṃ. Yāva jīvitaṃ pavattati, tāva pavattaṃ manodvārikavedananti attho.

Tattha pañcadvārikavedanā pacchā uppajjitvā paṭhamāṃ nirujjhati, manodvārikavedanā paṭhamāṃ uppajjitvā pacchā nirujjhati. Sā hi paṭisandhikkhaṇe vatthurūpasmiṃyeva patiṭṭhāti. Pañcadvārikā pavatte pañcadvāravasena pavattamānā paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanadussanamuyhanavasena adhimattā balavatī hoti, paṇṇāsavassakāle ṭhitā hoti, saṭṭhivassakālato paṭṭhāya parihāyamānā asītinavutivassakāle mandā hoti. Tadā hi sattā “cirarattaṃ ekato nisīdimhā nipajjimhā”ti vadantepi “na sañjānāmā”ti vadanti. Adhimattānapi rūpādiārammaṇāni “na passāma na suṇāma”, “sugandhaṃ duggandhaṃ vā sādumaṃ asādumaṃ vā thaddhaṃ mudukanti vā na jānāmā”ti vadanti. Iti nesaṃ pañcadvārikavedanā bhaggā hoti, manodvārikāya pavattati. Sāpi anupubbena parihāyamānā maraṇasamaye hadayakoṭṭhiṃyeva nissāya pavattati. Yāva panesā pavattati, tāva satto jīvati vuccati. Yadā nappavattati, tadā mato niruddhoti vuccati.

Svāyamattho vāpiyā dīpetabbo -

Yathā hi puriso pañcaudakamaggasampannaṃ vāpiṃ kareyya, paṭhamāṃ deve vuṭṭhe pañcahi udakamaggehi udakaṃ pavisitvā antovāpiyaṃ āvāṇe pūreyya, punappunaṃ deve vassante udakamagge pūretvā gāvutaḍḍhayaḍḍhayaṃ mattaṃ ottharivā udakaṃ tiṭṭheyya tato tato vissandamānaṃ, atha niddhamanatumbe vivarivā khettesu kamme kariyamāne udakaṃ nikkhamantaṃ, sassapākakāle udakaṃ parihīnaṃ “macche gaṇhāmā”ti vattabbaṃ āpajjeyya, tato katipāhena āvāṇesuyeva udakaṃ saṇṭhaheyya. Yāva pana taṃ āvāṇesu hoti, tāva “mahāvāpiyaṃ udakaṃ atthi”ti saṅkhaṃ gacchati. Yadā pana tattha chijjati, tadā “vāpiyaṃ udakaṃ natthi”ti vuccati, evaṃ sampadamidaṃ veditabbaṃ.

Paṭhamāṃ deve vassante pañcahi maggehi udake pavisante āvāṇaṃ pūraṇakālo viya hi paṭhamameva paṭisandhikkhaṇe manodvārikavedanāya vatthurūpe patiṭṭhitakālo, punappunaṃ deve vassante pañcannaṃ maggānaṃ pūritakālo viya pavatte pañcadvārikavedanāya pavattikālo, gāvutaḍḍhayaḍḍhayaṃ mattaṃ ajjhottharaṇaṃ viya paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanādivasena tassā adhimattabalavabhāvo, yāva vāpito udakaṃ na niggacchati, tāva pūrāya vāpiyā ṭhitakālo viya pañṇāsavassakāle tassā ṭhitakālo, niddhamanatumbesu vivaṇesu kammante kariyamāne udakassa nikkhamanakālo viya saṭṭhivassakālato paṭṭhāya tassā parihāni, udake bhaṭṭhe udakamaggesu parittodakassa ṭhitakālo viya asītinavutivassakāle pañcadvārikavedanāya mandakālo, āvāṇesuyeva udakassa patiṭṭhānakālo viya hadayavatthukoṭṭhiṃ nissāya manodvārikavedanāya pavattikālo, āvāṇesu parittepī udake sati “vāpiyaṃ udakaṃ atthi”ti vattabbakālo viya yāva sā pavattati, tāva “satto jīvati”ti vuccati. Yathā pana āvāṇesu udake chinne “natthi vāpiyaṃ udaka”nti vuccati, evaṃ manodvārikavedanāya appavattamānāya “satto mato”ti vuccati. Imaṃ vedanaṃ sandhāya vuttaṃ “jīvitapariyantikaṃ vedanaṃ vediyamāno”ti.

Kāyassa bhedaṭi kāyassa bhedena. Jīvitapariyādānā uddhanti jīvitakkhayato uddham. Idhevāti paṭisandhivasena parato agantvā idheva. Sītībhavissantīti pavattivipphandadaratharahitāni sītāni appavattanadhammāni bhavissantī. Sarīrānīti dhātusarīrāni. Avasissantīti avasiṭṭhāni bhavissantī.

Kumbhakārapākāti kumbhakārassa bhājanapacanaṭṭhānato. Paṭisisseyyāti ṭhapeyya. Kapallānīti saha mukhavaṭṭiyā ekābaddhāni kumbhakaṭṭhāni. Avasisseyyunti tiṭṭheyyum. Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - ādittakumbhakārapāko viya hi tayo bhavā daṭṭhabbā, kumbhakāro viya yogāvacaro, pākato kumbhakārabhājanānaṃ nīharaṇadaṇḍako viya arahattamaggaññaṃ, samo bhūmibhāgo viya asaṅkhataṃ nibbānataṃ, daṇḍakena uṇhakumbhaṃ ākaḍḍhitvā same bhūmibhāge kumbhassa ṭhapitakālo viya āraddhavipassakassa rūpasattakaṃ arūpasattakaṃ vipassantassa kammaṭṭhāne ca paguṇe vibhūte upaṭṭhahamāne tathārūpaṃ utusappāyādiṃ labhitvā ekāsane nisinnassa vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphalaṃ arahattaṃ patvā catūhi apāyehi attabhāvaṃ uddharitvā phalasamāpattivaseṇa asaṅkhate nibbānatale ṭhitakālo daṭṭhabbo. Khīṇāsavo pana uṇhakumbho viya arahattappattadivaseyeva na parinibbāti, sāsanappaveṇiṃ pana ghaṭayamāno paṇṇāsasaṭṭhivassāni ṭhatvā carimakacittappattiyā upādiṇṇakakkhandhabhedā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāti. Athassa kumbhassa viya kapallāni anupādiṇṇakasaṭṭhānāni avasissantīti. Sarīrāni avasissantīti pajānāntīti idaṃ pana khīṇāsavassa anuyogāropanatthaṃ vuttaṃ.

Viññāṇaṃ paññāyethāti paṭisandhiviññāṇaṃ paññāyetha. Sādhū sādhūti therānaṃ byākaraṇaṃ sampahaṃsati. Evametanti yadeṭaṃ tividhe abhisāṅkhāre asati paṭisandhiviññāṇassa appaṇṇāntiādi, evameva eṭaṃ. Adhimuccathāti sannīṭṭhānasaṅkhātaṃ adhimokkhaṃ paṭilabhatha. Esevanto dukkhassāti ayameva vaṭṭadukkhassa anto ayaṃ paricchedo, yadidaṃ nibbānanti. Paṭhamam.

2. Upādānasuttavaṇṇanā

52. Dutiye upādāniyesūti catunnaṃ upādānānaṃ paccayesu tebhūmakadhammesu. Assādānupassinoti assādaṃ anupassantassa. Tatrāti tasmīṃ aggikkhandhe. Tadāhāroti taṃpaccayo. Tadupādānoti tasseeva vevacanaṃ. Evameva khoti ettha aggikkhandho viya hi tayo bhavā, tebhūmakavaṭṭantipi etadeva, aggijaggakapuriso viya vaṭṭanissito bālaputhujjano, sukkhatiṇagomayādipakkhipanaṃ viya assādānupassinoti puthujjanaṃ taṇhādivasena chahi dvārehi kusalākusalakammakaraṇaṃ. Tiṇagomayādīsu khīṇesu punappunaṃ tesam pakkhipanena aggikkhandhassa vaḍḍhanaṃ viya bālaputhujjanaṃ uṭṭhāya samuṭṭhāya yathāvuttakammāyūhanena aparāparaṃ vaṭṭadukkhānibbattanaṃ.

Na kālena kālaṃ sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyyāti tañhi koci atthakāmo evaṃ vadeyya - “bho kasmā uṭṭhāya samuṭṭhāya kalāpe bandhitvā sukkhatiṇakaṭṭhānaṃ pacchiyañca pūretvā sukkhagomayāni pakkhipanto eṭaṃ aggīṃ jālesi? Api nu te atthi itonidānaṃ kāci vaḍḍhīti? Vamsāgatameṭaṃ bho amhākaṃ, itonidānaṃ pana me avaḍḍhiyeva, kuto vaḍḍhi? Ahañhi imaṃ aggīṃ jagganto neva nhāyitum na bhuñjitum na nipajjitum labhāmīti. Tena hi bho kiṃ te iminā niratthakena aggijālanena? Ehi tvaṃ eṭāni ābhatāni tiṇādīni ettha nikkhipa, tāni sayameva jhāyissantī, tvaṃ pana asukasmīṃ ṭhāne sītodakā pokkharāṇi atthi, tattha nhatvā, mālāgandhavilepanehi attānaṃ maṇḍetvā sunivattho supārutova pādukāhi nagaraṃ

pavisitvā pāsādavaramāruya vātapānaṃ vivaritvā mahāvīthiyaṃ virocamāno nisīda ekaggo sukhasamappito hutvā, tattha te nisinnassa tiṇādīnaṃ khayena sayameva ayaṃ aggi appaṇṇattibhāvaṃ gamissatī”ti. So tathā kareyya. Tattheva ca tattha nisinnassa so aggi upādānakkhayaṃ appaṇṇattibhāvaṃ gaccheyya. Idaṃ sandhāyetaṃ “na kālena kāla”ntiādi vuttaṃ.

Evameva khoti ettha pana idaṃ opammasaṃsandanaṃ - cattālīsāya kaṭṭhavāhānaṃ jalamāno mahāaggikkhandho viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ daṭṭhabbaṃ, aggijagganakapuriso viya vaṭṭasannissitako yogāvacaro, atthakāmo puriso viya sammāsambuddho, tena purisena tassa dinnaovādo viya tathāgatena “ehi tvaṃ, bhikkhu, tebhūmakadhammesu nibbinda, evaṃ vaṭṭadukkhā muccissasī”ti tassa tebhūmakadhammesu kammaṭṭhānassa kathitakālo, tassa purisassa yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjitvā pāsāde nisinnakālo viya yogino sugatovādaṃ sampaṭicchitvā suññāgāraṃ pavitṭhassa tebhūmakadhammesu vipassanaṃ paṭṭhapetvā anukkamena yathānurūpaṃ āhārasappāyādiṃ labhitvā, ekāsane nisinnassa aggaphale patiṭṭhitakālo, tassa nhānavilepanādīhi sudhotamaṇḍitakāyattā tasmīṃ nisinnassa ekaggasukhasamappitakālo viya yogino ariyamaggapokkharāṇiyaṃ maggañāṇodakena sunhātasudhotakilesamalassa hirottappasāṭake nivāsetvā sīlavilepanānulittassa arahattamaṇḍanena attabhāvaṃ maṇḍetvā vimuttipupphadāmaṃ piḷandhitvā iddhipādapādukā āruya nibbānanagaraṃ pavisitvā dhammapāsādaṃ āruya satipaṭṭhānamahāvīthiyaṃ virocamānassa nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā nisinnakālo. Tassa pana purisassa tasmīṃ nisinnassa tiṇādīnaṃ khayena aggikkhandhassa appaṇṇattigamanakālo viya khīṇāsavassa yāvatāyukaṃ ṭhatvā upādiṇṇakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa mahāvaṭṭavūpasamo daṭṭhabbo. Dutiyaṃ.

3. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

53. Tatiye saṃyojaniyesūti dasannaṃ saṃyojanānaṃ paccayesu. Jhāyeyyāti jaleyya. Telaṃ āsiñceyya vaṭṭiṃ upasaṃhareyyāti dīpapaṭijagganatthaṃ telabhājanañca mahantañca vaṭṭikapālaṃ gahetvā samīpe niccaṃ ṭhitova tele khīṇe telaṃ āsiñceyya, vaṭṭiyā khīṇāya vaṭṭiṃ upasaṃhareyya. Sesamettha saddhiṃ opammasaṃsandanaṃ purimanayeneva veditabbaṃ. Tatiyaṃ.

4. Dutiyasaṃyojanasuttavaṇṇanā

54. Catutthe upamaṃ paṭhamam katvā pacchā attho vutto. Sesam tādiseva. Catutthaṃ.

5. Mahārukkhasuttavaṇṇanā

55. Pañcame uddhaṃ ojaṃ abhiharantīti pathavīrasañca āporasañca upari āropenti. Ojāya āropitattā hatthasatubbedhassa rukkhassa añkuraggesu bindubindūni viya hutvā sineho tiṭṭhati. Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ - mahārukkho viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ, mūlāni viya āyatanāni, mūlehi ojāya ārohanaṃ viya chahi dvārehi kammārohanaṃ, ojāya abhiruḷhattā mahārukkhassa yāvakappaṭṭhānaṃ viya vaṭṭanissitabālaputhujjanassa chahi dvārehi kammaṃ āyūhantassa aparāparaṃ vaṭṭassa vaḍḍhanavasena dīgharattaṃ ṭhānaṃ.

Kuddālapīṭakanti kuddālañceva pacchibhājanañca. Khaṇḍākhaṇḍikaṃ chindeyyāti khuddakamahantāni khaṇḍākhaṇḍāni karonto chindeyya. Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ - idhāpi hi mahārukkho viya tebhūmakavaṭṭaṃ, rukkhaṃ

nāsetukāmo puriso viya yogāvacaro, kuddālo viya ñāṇaṃ, pacchi viya samādhi, rukkhacchedanapharasu viya ñāṇaṃ, rukkhassa mūle chinnakālo viya yogino ācariyasantike kammaṭṭhānaṃ gahetvā manasikarontassa paññā, khaṇḍākhāṇḍikaṃ chindanakālo viya saṅkhepato catunnaṃ mahābhūtānaṃ manasikāro, phālaṇaṃ viya dvecattālīsāya koṭṭhāsesu vitthāramanasikāro, sakalikaṃ sakalikaṃ karaṇakālo viya upādārūpassa ceva rūpakkhandhārammaṇassa viññāṇassa cāti imesaṃ vasena nāmarūpariggaho, mūlānaṃ upacchedanaṃ viya tasseva nāmarūpassa paccayapariyesanaṃ, vātātape visosetvā agginā ḍahanakālo viya anupubbena vipassanaṃ vaḍḍhetvā aññataraṃ sappāyaṃ labhivā kammaṭṭhāne vibhūte upaṭṭhahamāne ekapallaṅke nisinnassa samaṇadhammaṃ karontassa aggaḥphalappatti, masikaraṇaṃ viya arahattappattadivaseyeva aparinibbāyantassa yāvatāyukaṃ tṛita kālo, mahāvāte opunanaṃ nadiyā pavāhanaṃ viya ca upādiṇṇakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa vaṭṭavūpasamo veditabbo. Pañcamāṃ.

6. Dutiyamahārukkhasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhepi upamaṃ paṭhamāṃ vatvā pacchā attho vutto, idameva nānattaṃ. Chaṭṭhaṃ.

7. Taruṇarukkhassuttavaṇṇanā

57-59. Sattame taruṇoti ajātaphalo. Palimajjeyyāti sodheyya. Paṃsum dadeyyāti thaddhapharusapaṃsum haritvā mudugomayacuṇṇamissaṃ madhurapaṃsum pakkhipeyya. Vuddhinti vuddhiṃ āpajjitvā pupphūpago pupphaṃ, phalūpago phalaṃ gaṇheyya. Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ - taruṇarukkho viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ, rukkhajaggako puriso viya vaṭṭanissito puthujjano, mūlaphalasantānādīni viya tīhi dvārehi kusalākusalakammāyūhanaṃ, rukkhassa vuḍḍhiāpajjanaṃ viya puthujjanaṃ tīhi dvārehi kammaṃ āyūhato aparāparaṃ vaṭṭappavatti. Vivaṭṭaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Atṭhamanavamāni uttānatthāneva. Sattamādīni.

10. Nidānasuttavaṇṇanā

60. Dasame kurūsu viharatīti kurūti evaṃ bahuvacanavasena laddhavohāre janapade viharati. Kammāsadhammaṃ nāma kurūnaṃ nigamoti evaṃnāmako kurūnaṃ nigamo, taṃ gocaraḡāmaṃ katvāti attho. Āyasmāti piyavacanametam garuvacanametam. Ānandoti tassa therassa nāmaṃ. Ekamantaṃ nisīdīti cha nisajjadose vivajjento dakkhiṇajāṇumaṇḍalassa abhimukhaṭṭhāne chabbaṇṇānaṃ buddharasmīnaṃ anto pavisitvā pasannaḡākhārasaṃ vigāhanto viya suvaṇṇapaṭaṃ pārupanto viya rattakambalavitānamajjhaṃ pavisanto viya dhammabhaṇḡāḡāriko āyasmā ānando nisīdi. Tena vuttaṃ “ekamantaṃ nisīdī”ti.

Kāya pana velāya kena kāraṇena ayamāyasmā bhagavantaṃ upasaṅkamantoti? Sāyanhavelāya paccayākārapañhaṃ pucchanakāraṇena. Taṃ divasaṃ kira ayamāyasmā kulasaṅghatthāya gharadvāre gharadvāre saḡassabhaṇḡikaṃ nikkhipanto viya kammāsadhammaṃ piṇḡāya caritvā piṇḡapāṭapaṭikkanto satthu vattaṃ dassetvā satthari gandhakuṭiṃ pavitṭhe satthāraṃ vanditvā attano divāṭṭhānaṃ gantvā antevāsikesu vattaṃ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṃ paṭisammajjitvā cammakkaṇḡaṇḡaṃ paññāpetvā udakatumbato udakena hatthapāde sīḡalaṃ katvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno sotāpattiphalasamāpattiṃ samāpajjitvā.

Atha paricchinna-kālavasena samāpattito vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṃ otāresi. So “avijjāpaccayā saṅkhārā”tiādito paṭṭhāya antaṃ, antato paṭṭhāya ādiṃ, ubhayantato paṭṭhāya majjhaṃ, majjhato paṭṭhāya ubho ante pāpento tikkhattuṃ dvādasapadaṃ paccayākāraṃ sammasi. Tassevaṃ sammasantassa paccayākāro vibhūto hutvā uttānakuttānako viya upaṭṭhāsi. Tato cintesi - “ayaṃ paccayākāro sabbabuddhehi gambhīro ceva gambhīrāvabhāso cāti kathito, mayhaṃ kho pana padesañāṇe ṭhitassa sāvakaassa sato uttāno viya vibhūto pākaṭo hutvā upaṭṭhāti, mayhamyeva nu kho esa uttānako viya upaṭṭhāti, udāhu aññesampīti attano upaṭṭhānakāraṇaṃ satthu ārocessāmi”ti nisinnaṭṭhānato uṭṭhāya cammakhaṇḍaṃ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye bhagavantaṃ upasaṅkami. Tena vuttaṃ - “sāyanhavelāyaṃ paccayākārapañhaṃ pucchana-kāraṇena upasaṅkamanto”ti.

Yāva gambhīroti ettha yāvasaddo pamāṇātikame. Atikkamma pamāṇaṃ gambhīro, atigambhīroti attho. Gambhīrāvabhāsoṭi gambhīrova hutvā avabhāsatī, dissatīti attho. Ekañhi uttānameva gambhīrāvabhāsaṃ hoti pūtipaṇṇarasavasena kāḷavaṇṇaṃ purāṇaudakaṃ viya. Tañhi jāṇupamāṇampi sataporisaṃ viya dissatī. Ekaṃ gambhīraṃ uttānāvabhāsaṃ hoti maṇibhāsaṃ vippasannaudakaṃ viya. Tañhi sataporisaṃ jāṇupamāṇaṃ viya khāyati. Ekaṃ uttānaṃ uttānāvabhāsaṃ hoti pātīādīsu udakaṃ viya. Ekaṃ gambhīraṃ gambhīrāvabhāsaṃ hoti sinerupādakamahāsamudde udakaṃ viya. Evaṃ udakameva cattāri nāmāni labhati. Paṭiccasamuppāde panetaṃ natthi. Ayañhi gambhīro ca gambhīrāvabhāso cāti ekameva nāmaṃ labhati. Evarūpo samānopi atha ca pana me uttānakuttānako viya khāyati, tadidaṃ acchariyaṃ, bhante, abbhutaṃ, bhanteti evaṃ attano vimhayaṃ pakāsento pañhaṃ pucchitvā tuṇhībhūto nisīdi.

Bhagavā tassa vacanaṃ sutvā “ānando bhavaggagahaṇāya hatthaṃ pasārento viya sineruṃ bhinditvā miñjaṃ nīharituṃ vāyamamāno viya vinā nāvāya mahāsamuddaṃ taritukāmo viya pathaviṃ parivattetvā pathavojaṃ gahetuṃ vāyamamāno viya buddhavisayaṃ pañhaṃ attano uttānuttānanti vadati, handassa gambhīrabhāvaṃ ācikkhāmi”ti cintetvā mā hevantiādīmāha.

Tattha mā hevanti ha-kāro nipātamattaṃ, evaṃ mā bhaṇīti attho. “Mā heva”nti ca idaṃ vacanaṃ bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ ussādentopi bhaṇati apasādentopi. Tattha ussādentopīti, ānanda, tvaṃ mahāpañño visadaññaṃ, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati, aññesaṃ panesa uttānakoti na sallakkhetabbo, gambhīroyeva ca so gambhīrāvabhāso ca.

Tattha catasso upamā vadanti - cha māse subhojanarasapuṭṭhassa kira katayogassa mahāmallaṃ samajjasamaye katamallapāsāṇaparicayassa yuddhabhūmiṃ gacchantassa antarā mallapāsāṇaṃ dassesuṃ. So “kiṃ eta”nti āha. Mallapāsāṇoti. Āharatha nanti. “Ukkhipituṃ na sakkomā”ti vutte sayāṃ gantvā “kuhiṃ imassa bhāriyaṭṭhāna”nti vatvā dvīhi hatthehi dve pāsāṇe ukkhipitvā kīlāguḷe viya khipitvā agamāsi. Tattha mallassa mallapāsāṇo lahukoti na aññesampi lahukoti vattabbo. Cha māse subhojanarasapuṭṭho mallo viya hi kappasatasahassaṃ abhinīhārasampanno āyasmā ānando. Yathā mallassa mahābalatāya mallapāsāṇo lahuko, evaṃ therassa mahāpañnatāya paṭiccasamuppādo uttānoti vattabbo, so aññesaṃ uttānoti na vattabbo.

Mahāsamudde ca timi nāma mahāmaccho dviyojanasatiko, timiṅgalo tiyojanasatiko, timirapiṅgalo pañcayojanasatiko, ānando timinando ajjhāroho mahātimīti ime cattāro yojanasahassikā. Tattha timirapiṅgaleneva dīpenti. Tassa kira dakkhiṇakaṇṇaṃ cālentassa pañcayojanasate padese udakaṃ calati, tathā vāmakaṇṇaṃ, tathā naṅguṭṭhaṃ, tathā sīsaṃ. Dve pana kaṇṇe cāletvā naṅguṭṭhena paharivā sīsaṃ aparāparaṃ katvā kīlitaṃ āraddhassa sattatṭhayaoyanasate ṭhāne bhājane pakkhipitvā uddhane āropitaṃ viya udakaṃ pakkuthati. Yojanasatamatte padese udakaṃ piṭṭhiṃ chādetuṃ na sakkoti. So evaṃ vadeyya - “ayaṃ mahāsamuddo gambhīroti vadanti, kutassa gambhīratā, mayaṃ piṭṭhimattacchādanampi udakaṃ na labhāmā”ti. Tattha kāyūpapannassa timirapiṅgalassa mahāsamuddo uttānoti aññesañca khuddakamacchānaṃ uttānoti na vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo. Supaṇṇarājā ca diyaḍḍhayaoyanasatiko hoti. Tassa dakkhiṇapakkho paññāsayaoyaniko hoti, tathā vāmapakkho, piñchavaṭṭi ca satṭhiyojanikā, gīvā tiṃsayaoyanikā, mukhaṃ navayaoyanaṃ, pādā dvādasayaoyanikā, tasmīṃ supaṇṇavātaṃ dassetuṃ āraddhe sattatṭhayaoyanasataṃ ṭhānaṃ nappahoti. So evaṃ vadeyya - “ayaṃ ākāso anantoti vadanti, kutassa anantatā, mayaṃ pakkhavātappattharaṇokāsampi na labhāmā”ti. Tattha kāyūpapannassa supaṇṇarañño ākāso parittoti aññesañca khuddakapakkhīnaṃ parittoti na vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo.

Rāhu asurindo pana pādantato yāva kesantā yojanānaṃ cattāri sahasāni aṭṭha ca satāni honti. Tassa dvinnāṃ bāhānaṃ antare dvādasayaoyanasatikāṃ, bahalattena chayaoyanasatikāṃ, hatthapādatalāni tiyojanasatikāni, tathā mukhaṃ, ekaṅgulipabbaṃ paññāsayaoyanaṃ, tathā bhamukantaraṃ, nalāṭaṃ tiyojanasatikāṃ, sīsaṃ navayaoyanasatikāṃ. Tassa mahāsamuddaṃ otiṇṇassa gambhīraṃ udakaṃ jāṇupamāṇaṃ hoti. So evaṃ vadeyya - “ayaṃ mahāsamuddo gambhīroti vadanti. Kutassa gambhīratā? Mayaṃ jāṇuppaṭicchādanamattampi udakaṃ na labhāmā”ti. Tattha kāyūpapannassa rāhuno mahāsamuddo uttānoti aññesañca uttānoti na vattabbo. Evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo. Etamatthaṃ sandhāya bhagavā mā hevaṃ, ānanda, mā hevaṃ, ānandāti āha.

Therassa hi catūhi kāraṇehi gambhīro paṭiccasamuppādo uttānoti upaṭṭhāsi. Katamehi catūhi? Pabbūpanissayasampattiyaṃ titthavāsenā sotāpannatāya bahussutabhāvenāti.

Ito kira satasahassime kappe padumuttaro nāma satthā loke uppajji. Tassa haṃsavatī nāma nagaraṃ ahosi, ānando nāma rājā pitā, sumedhā nāma devī mātā, bodhisatto uttarakumāro nāma ahosi. So puttassa jātadivase mahābhiniikkhamaṇaṃ nikkhamma pabbajitvā padhānamanuyutto anukkamena sabbaññutaṃ patvā, “anekajātisaṃsāra”nti udānaṃ udānetvā sattāhaṃ bodhipallaṅke vītināmetvā “pathaviyaṃ pādaṃ ṭhapessāmī”ti pādaṃ abhinīhari. Atha pathaviṃ bhinditvā mahantaṃ padumaṃ utṭhāsi. Tassa dhurapattāni navutihatthāni, kesaraṃ tiṃsahatthaṃ, kaṇṇikā dvādasahatthā, navaghaṭappamāṇā reṇu ahosi.

Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaññāsahattho ahosi, tassa ubhinnaṃ bāhānamantaraṃ aṭṭhārasahatthaṃ, nalāṭaṃ pañcahatthaṃ, hatthapādā ekādasahatthā. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantaṃ mattāya navaghaṭappamāṇā reṇu utṭhāya aṭṭhapaññāsahatthaṃ padesaṃ uggantvā

okiṇṇamanosilācuṇṇaṃ viya paccokiṇṇaṃ. Tadupādāya bhagavā “padumuttaro” tveva paññāyittha. Tassa devilo ca sujāto ca dve aggasāvakā ahesuṃ, amitā ca asamā ca dve aggasāvikā, sumano nāma upaṭṭhāko. Padumuttaro bhagavā pitusaṅgahaṃ kurumāno bhikkhusatasahassaparivāro haṃsavatīyā rājadhāniyā vasati.

Kaṇiṭṭhabhātā panassa sumanakumāro nāma. Tassa rājā haṃsavatito vīsayojanasate bhogaṃ adāsi. So kadāci āgantvā pitarañca satthārañca passati. Athekadivasam paccanto kupito. Sumano rañño sāsanaṃ pesesi. Rājā “tvaṃ mayā, tāta, kasmā ṭhapito” ti paṭipesesi. So core vūpasametvā “upasanto, deva, janapado” ti rañño pesesi. Rājā tuṭṭho “sīghaṃ mama putto āgacchatū” ti āha. Tassa saḥassamattā amaccā honti. So tehi saddhiṃ antarāmagge mantesi - “mayhaṃ pitā tuṭṭho sace me varaṃ deti, kiṃ gaṇhāmī” ti? Atha naṃ ekacce “hatthiṃ gaṇhatha, assaṃ gaṇhatha, janapadaṃ gaṇhatha, sattaratanāni gaṇhathā” ti āhaṃsu. Apare “tumhe pathavissarassa puttā, na tumhākaṃ dhaṇaṃ dullabhaṃ, laddhampi cetaṃ sabbaṃ pahāya gamanīyaṃ, puñṇameva ekaṃ ādāya gamanīyaṃ, tasmā deve varaṃ dadamāne temāsaṃ padumuttaraṃ bhagavantaṃ upaṭṭhātuṃ varaṃ gaṇhathā” ti. So “tumhe mayhaṃ kalyāṇamittā nāma, mametaṃ cittaṃ natthi, tumhehi pana uppāditam, evaṃ karissāmī” ti, gantvā pitaraṃ vanditvā pitarā āliṅgetvā, matthake cumbitvā “varaṃ te, putta, demī” ti vutte “icchāmaṃ, mahārāja, bhagavantaṃ temāsaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahanto jīvitaṃ avaṇṇhaṃ kātuṃ, idaṃ me varaṃ dehi” ti āha. Na sakkā, tāta, aññaṃ varehīti. Deva, khattiyānaṃ nāma dvekaṭhā natthi, etameva me dehi, na mamaññaṃ atthoti. Tāta, buddhānaṃ nāma cittaṃ dujjānaṃ, sace bhagavā na icchissati, mayā dinnampi kiṃ bhavissatīti? “Sādhu, deva, ahaṃ bhagavato cittaṃ jānissāmī” ti vihāraṃ gato.

Tena ca samayena bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā bhagavā gandhakuṭiṃ pavitṭho hoti. So maṇḍalamāle sannisinnānaṃ bhikkhūnaṃ santikaṃ agamāsi. Te naṃ āhaṃsu - “rājaputta kasmā āgatosī” ti? Bhagavantaṃ dassanāya, dassetha me bhagavantanti. “Na mayaṃ, rājaputta, icchiticchitakkhaṇe satthāraṃ daṭṭhuṃ labhāmā” ti. Ko pana, bhante, labhatīti? Sumanatthero nāma rājaputtāti. So “kuhiṃ bhante thero” ti? Therassa nisinnaṭṭhānaṃ pucchitvā gantvā vanditvā - “icchāmaṃ, bhante, bhagavantaṃ passituṃ, dassetha me bhagavanta” nti āha. Thero “ehi, rājaputtā” ti taṃ gahetvā gandhakuṭipariveṇe ṭhapetvā gandhakuṭiṃ āruhi. Atha naṃ bhagavā “sumana, kasmā āgatosī” ti āha. Rājaputto, bhante, bhagavantaṃ dassanāya āgatoti. Tena hi bhikkhu āsanaṃ paññapehīti. Thero āsanaṃ paññapesi. Nisīdi bhagavā paññatte āsane. Rājaputto bhagavantaṃ vanditvā paṭisanthāraṃ akāsi, “kadā āgatosi rājaputtā” ti? Bhante, tumhesu gandhakuṭiṃ pavitṭhesu, bhikkhū pana “na mayaṃ icchiticchitakkhaṇe bhagavantaṃ daṭṭhuṃ labhāmā” ti maṃ therassa santikaṃ pāhesuṃ, thero pana ekavacaneneva dassesi, thero, bhante, tumhākaṃ sāsane vallabho maññeti. Āma, rājakumāra, vallabho esa bhikkhu mayhaṃ sāsaneti. Bhante, buddhānaṃ sāsane kiṃ katvā vallabho hotīti? Dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā, kumārāti. Bhagavā ahampi thero viya buddhasāsane vallabho hotukāmo, temāsaṃ me vassāvāsaṃ adhivāsethāti. Bhagavā, “atthi nu kho gatena attho” ti oloketvā “atthī” ti disvā “suññāgāre kho, rājakumāra, tathāgatā abhiraṃantī” ti āha. Kumāro “aññātaṃ bhagavā, aññātaṃ sugatā” ti vatvā - “ahaṃ, bhante, purimataraṃ gantvā vihāraṃ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhiṃ āgacchathā” ti paṭiññaṃ gahetvā pitu santikaṃ gantvā, “dinnā me, deva, bhagavatā paṭiññā, mayā pahite tumhe bhagavantaṃ

peseyyāthā”ti pitaraṃ vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāraṃ kāretvā vīsajjanasataṃ addhānaṃ gato. Gantvā attano nagare vihāraṭṭhānaṃ vicinanto sobhanassa nāma kuṭumbikassa uyyānaṃ disvā satahassena kiṇitvā satahassaṃ vissajjetvā vihāraṃ kāresi. Tattha bhagavato gandhakuṭiṃ, sesabhikkhūnañca rattitṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭiṇemaṇḍape kārāpetvā pākāraparikkhepaṃ dvārakoṭṭhakañca niṭṭhāpetvā pitu santikaṃ pesesi “niṭṭhitaṃ mayhaṃ kiccaṃ, satthāraṃ paṇṇathā”ti.

Rājā bhagavantaṃ bhojetvā “bhagavā sumanassa kiccaṃ niṭṭhitaṃ, tumhākaṃ āgamaṃ paccāsīsatī”ti. Bhagavā satahassabhikkhuparivāro yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro “satthā āgacchatī”ti sutvā yojanaṃ paccuggantvā gandhamālādīhi pūjayamāno vihāraṃ pavesetvā -

“Satahassena me kītaṃ, satahassena māpitaṃ;
Sobhanaṃ nāma uyyānaṃ paṭiggaṇha, mahāmuni”ti. -

Vihāraṃ niyyātesi. So vassūpanāyikadivase dānaṃ datvā attano puttadāre ca amacce ca pakkosāpetvā āha - “satthā amhākaṃ santikaṃ dūrato āgato, buddhā ca nāma dhammagarunova, nāmisagarukā. Tasmā ahaṃ imaṃ temāsaṃ dve sātake nivāsetvā dasa sīlāni samādiyitvā idheva vasissāmi, tumhe khīṇāsavasatasahassassa imināva nīharena temāsaṃ dānaṃ dadeyyāthā”ti.

So sumanattherassa vasanaṭṭhānasabhāgeyeva ṭhāne vasanto yaṃ thero bhagavato vattaṃ karoti, taṃ sabbaṃ disvā, “imasmiṃ ṭhāne ekantavallabho esa thero, etasseva ṭhānantaraṃ patthetuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā, upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā sattame divase bhikkhūsatahassassa pādamūle ticivaraṃ ṭhapetvā bhagavantaṃ vanditvā, “bhante, yadetaṃ mayā magge yojanantarikavihārakārāpanato paṭṭhāya puññaṃ kataṃ, taṃ neva sakkasampattiṃ, na mārābrahmasampattiṃ patthayantena, buddhassa pana upaṭṭhākabhāvaṃ patthentena kataṃ. Tasmā ahampi bhagavā anāgate sumanatthero viya ekassa buddhassa upaṭṭhāko homī”ti pañcapaṭiṭṭhitena patitvā vanditvā nipanno. Bhagavā “mahantaṃ kulaputtassa cittaṃ, ijjhissati nu kho, no”ti olokeno, “anāgate ito satahassime kappe gotamo nāma buddho uppajjissati, tasseva upaṭṭhāko bhavissatī”ti ñatvā -

“Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, sabbameva samijjhatu;
Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā”ti. -

Āha. Kumāro sutvā “buddhā nāma advejjhakathā hontī”ti dutiyadivaseyeva tassa bhagavato pattacīvaraṃ gahetvā piṭṭhito piṭṭhito gacchanto viya ahosi. So tasmim buddhuppāde vassasatahassaṃ dānaṃ datvā sagge nibbattitvā kassapabuddhakālepi piṇḍāya carato therassa pattaggahaṇatthaṃ uttarisāṭakaṃ datvā pūjaṃ akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasirājā hutvā aṭṭhannaṃ paccekabuddhānaṃ paṇṇasālāyo kāretvā maṇiādhārake upaṭṭhapetvā catūhi paccayehi dasavassasahassāni upaṭṭhānaṃ akāsi. Etāni pākāṭaṭṭhānāni.

Kappasatahassaṃ pana dānaṃ dadamānova amhākaṃ bodhisattena saddhiṃ tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe paṭisandhiṃ gahetvā anupubbena katābhiniikkhamano sammāsambodhiṃ patvā paṭhamagamaṇena kapilavatthūṃ āgantvā tato nikkhamante bhagavati bhagavato parivāratthaṃ

rājakumāresu pabbajantesu bhaddiyādīhi saddhiṃ nikkhamitvā bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva āyasmato puṇṇassa mantāniputtassa santike dhammakathaṃ sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhahi. Evamesa āyasmā pubbūpanissayasampanno, tassimāya pubbūpanissayasampattiyaṃ gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.

Titthavāsoti pana garūnaṃ santike uggahaṇasavanaparipucchanadhāraṇāni vuccanti. So therassa ativiya parisuddho. Tenāpissāyaṃ gambhīropi uttānako viya upaṭṭhāsi. Sotāpannānañca nāma paccayākāro uttānako hutvā upaṭṭhāti, ayañca āyasmā sotāpanno. Bahussutānaṃ catuhatthe ovarake padīpe jalamāne mañcapīṭhaṃ viya nāmarūpaparicchedo pākaṭo hoti, ayañca āyasmā bahussutānaṃ aggo. Iti bāhusaccabhāvenapissa gambhīropi paccayākāro uttānako viya upaṭṭhāsi. Paṭiccasamuppādo catūhi gambhīratāhi gambhīro. Sā panassa gambhīratā visuddhimagge vitthāritāva. Sā sabbāpi therassa uttānakā viya upaṭṭhāsi. Tena bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ ussādentō mā hevantiādīmāha. Ayañhettha adhippāyo - ānanda, tvaṃ mahāpaṇṇo visadañṇo, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati. Tasmā “mayhameva nu kho esa uttānako viya hutvā upaṭṭhāti, udāhu aññesampī”ti mā evaṃ avaca.

Yaṃ pana vuttaṃ “apasādentō”ti, tatthāyamadhippāyo - ānanda, “atha ca pana me uttānakuttānako viya khāyati”ti mā hevaṃ avaca. Yadi hi te esa uttānakuttānako viya khāyati, kasmā tvaṃ attano dhammatāya sotāpanno nāhosi, mayā dinnanaye ṭhatvā sotāpattimaggaṃ paṭivijjhi? Ānanda, idaṃ nibbānameva gambhīraṃ, paccayākāro pana uttānako jāto, atha kasmā oḷārikaṃ kāmarāgasamyojanaṃ paṭighasamyojanaṃ oḷārikaṃ kāmarāgānusayaṃ paṭighānusayanti ime cattāro kilese samugghātetvā sakadāgāmiphalaṃ na sacchikarosi, teyeva aṇusahagate cattāro kilese samugghātetvā anāgāmiphalaṃ na sacchikarosi, rūparāgādīni pañca samyojanāni, mānānusayaṃ bhavarāgānusayaṃ avijjānusayanti ime aṭṭha kilese samugghātetvā arahattaṃ na sacchikarosi? Kasmā vā satahassakappādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ pūritapāramino sārīputtamoggallānā viya sāvaka-pāramiññaṃ na paṭivijjhasi, satahassakappādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramino paccekabuddhā viya ca paccekabodhiññaṃ na paṭivijjhasi? Yadi vā te sabbathāva esa uttānako hutvā upaṭṭhāsi. Atha kasmā satahassakappādhikāni cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni pūritapāramino buddhā viya sabbaññutaññaṃ na sacchikarosi? Kiṃ anattikosi etehi visesādhigamehi? Passa yāva ca te aparaddhaṃ, tvaṃ nāma sāvaka-padesaṇṇe ṭhito atigambhīraṃ paccayākāraṃ “uttānako viya me upaṭṭhāti”ti vadasi. Tassa te idaṃ vacanaṃ buddhānaṃ kathāya paccanīkaṃ hoti. Tādisena nāma bhikkhunā buddhānaṃ kathāya paccanīkaṃ kathetabbanti na yuttametaṃ. Nanu mayhaṃ, ānanda, imaṃ paccayākāraṃ paṭivijjhituṃ vāyamantasseva kappasatahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkantāni. Paccayākārapaṭivijjhanatthāya ca pana me adinnadānaṃ nāma natthi, apūritapārami nāma natthi. “Aja paccayākāraṃ paṭivijjhissāmī”ti pana me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassa ayaṃ mahāpathavī dvaṅgulamattampi nākampi, tathā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ, majjhimayāme dibbacakkhuṃ sampādentassa. Pacchimayāme pana me balavapaccūsasamaye, “avijjā saṅkhārānaṃ navahi ākārehi paccayo hotī”ti diṭṭhamattheyeva dasasahasilokadhātu ayadaṇḍena ākoṭitakaṃsathālo viya viravasataṃ viravasahassaṃ muñcamānā vātāhate

paduminipaṇṇe udakabindu viya pakampittha. Evaṃ gambhīro cāyaṃ, ānanda, paṭiccasamuppādo gambhīrāvabhāso ca, etassa, ānanda, dhammassa ananubodhā...pe... nātivattatīti.

Etassa dhammassāti etassa paccayadhammassa. Ananubodhāti ñātapariññāvasena ananubujjhanā. Appaṭivedhāti tīraṇappahānapariññāvasena appaṭivijjhanā. Tantākulakajātāti tantaṃ viya ākulajātā. Yathā nāma dunnikkhittaṃ mūsikacchinnaṃ pesakārānaṃ tantaṃ tahiṃ tahiṃ ākulaṃ hoti, “idaṃ aggaṃ, idaṃ mūla”nti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ hoti. Evameva sattā imasmiṃ paccayākāre khalitā ākulā byākulā honti, na sakkonti paccayākāraṃ ujum kātuṃ. Tattha tantaṃ paccattapurisakāre ṭhatvā sakkāpi bhavēyya ujum kātuṃ, ṭhapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraṃ ujum kātuṃ samattho nāma natthi. Yathā pana ākulaṃ tantaṃ kañjiyaṃ datvā kocchena pahaṭaṃ tattha tattha guḷakajātaṃ hoti gaṇṭhibaddhaṃ, evamime sattā paccayesu pakkhalitvā paccaye ujum kātuṃ asakkontā dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavasena guḷakajātā honti gaṇṭhibaddhā. Ye hi keci diṭṭhiyo sannissitā, sabbe te paccayaṃ ujum kātuṃ asakkontāyeva.

Kulāgaṇṭhikajātāti kulāgaṇṭhikaṃ vuccati pesakārakañjiyasuttaṃ. Kulā nāma sakuṇikā, tassā kulāvakotipi eke. Yathā hi tadubhayampi ākulaṃ aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaranti purimanayeneva yojetabbaṃ.

Muñjapabbajabhūtāti muñjatiṇaṃ viya pabbajatiṇaṃ viya ca bhūtā tādīsā jātā. Yathā hi tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajju jiṇṇakāle katthaci patitaṃ gahetvā tesāṃ tiṇānaṃ “idaṃ aggaṃ, idaṃ mūla”nti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ, tampi paccattapurisakāre ṭhatvā sakkā bhavēyya ujum kātuṃ, ṭhapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraṃ ujum kātuṃ samattho nāma natthi, evamayaṃ pajā paccayaṃ ujum kātuṃ asakkontī diṭṭhigatavasena gaṇṭhikajātā hutvā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nātivattati.

Tattha apāyoti nirayatiracchānayanipettivisayaasurakāyā. Sabbepi hi te vaḍḍhisāṅkhātassa ayassa abhāvato “apāyo”ti vuccati, tathā dukkhassa gatibhāvato duggati, sukhasamussayato vinipatitattā vinipāto. Itaro pana -

“Khandhānaṃca paṭipāṭi, dhātuāyatanāna ca;
Abbhocchinnaṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccati”.

Taṃ sabbampi nātivattati nātikkamati, atha kho cutito paṭisandhiṃ, paṭisandhito cutinti evaṃ punappunaṃ cutipaṭisandhiyo gaṇhamānā tīsu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu mahāsamudde vātakkhittā nāvā viya yante yuttagoṇo viya ca paribbhamatiyeva. Iti sabbametaṃ bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ apasādentō āha. Sesamettha vuttanayamevāti. Dasamaṃ.

Dukkhavaggo chaṭṭho.

7. Mahāvaggo

1. Assutavāsuttavaṇṇanā

61. Mahāvaggassa paṭhame assutavāti

khandhadhātuāyatanapaccayākārasatipaṭṭhānādīsu
uggahaparipucchāvinicchayaarahito. Puthujjanoti puthūnaṃ nānappakārānaṃ
kilesādīnaṃ jananādikāraṇehi puthujjano. Vuttañhetuṃ - “puthu kilese janentīti
puthujjanā”ti sabbaṃ vitthāretabbaṃ. Apica puthūnaṃ gaṇanapathamatītānaṃ
ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi
puthujjano, puthu vā ayaṃ viṣuṃyeva saṅkhaṃ gato, viṣaṃsaṭṭho
sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janoti puthujjano. Evametehehi “assutavā puthujjano”ti
dvīhipi padehi ye te -

“Dve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti. -

Dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano gahito. Imasminti
paccuppannapaccakkhakāyaṃ dasseti. Cātumahābhūtikasminti cātumahābhūtakāye
cātumahābhūtehi nibbatte cātumahābhūtamayeti attho. Nibbindeyyāti ukkaṇṭheyya.
Virajjeyyāti na rajjeyya. Vimucceyyāti muccitukāmo bhaveyya. Ācayoti vuḍḍhi.
Apacayoti parihāni. Ādānanti nibbatti. Nikkhepananti bhedo.

Tasmāti yasmā ime cattāro vuḍḍhihāninibbattibhedā paññāyanti, tasmā taṃkāraṇāti
attho. Iti bhagavā cātumahābhūtike kāye rūpaṃ pariggahetuṃ ayuttarūpaṃ katvā
arūpaṃ pariggahetuṃ yuttarūpaṃ karoti. Kasmā? Tesañhi bhikkhūnaṃ rūpasmiṃ
gāho balavā adhimatto, tena tesam rūpe gāhassa pariggahetabbarūpaṃ dassetvā
nikkaḍḍhanto arūpe patitṭhāpanatthaṃ evamāha.

Cittantiādi sabbaṃ manāyatanasseva nāmaṃ. Tañhi cittavatthutāya cittagocaratāya
sampayuttadhammacittatāya ca cittaṃ, mananaṭṭhena mano, vijānanaṭṭhena
viññāṇanti vuccati. Nālanti na samattho. Ajjhositanti taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā
gahitaṃ. Mamāyitanti taṇhāmamattena mama idanti gahitaṃ. Parāmaṭṭhanti diṭṭhiyā
parāmasitvā gahitaṃ. Etaṃ mamāti taṇhāgāho, tena aṭṭhasatataṇhāvicaritaṃ
gahitaṃ hoti. Esohamasmīti mānagāho, tena nava mānā gahitā honti. Eso me attāti
diṭṭhigāho, tena dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo gahitā honti. Tasmāti yasmā evaṃ dīgharattaṃ
gahitaṃ, tasmā nibbindituṃ na samattho.

Varaṃ, bhikkhaviṭṭhi idam kasmā āha? Paṭhamañhi tena rūpaṃ pariggahetuṃ
ayuttarūpaṃ kataṃ, arūpaṃ yuttarūpaṃ, atha “tesaṃ bhikkhūnaṃ rūpato gāho
nikkhamitvā arūpaṃ gato”ti ñatvā taṃ nikkhaḍḍhituṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha
attato upagaccheyyāti attāti gaṇheyya. Bhiyyopīti vassasatato uddhampi. Kasmā
pana bhagavā evamāha? Kiṃ atirekavassasataṃ tiṭṭhamānaṃ rūpaṃ nāma atthi?
Nanu paṭhamavaye pavattaṃ rūpaṃ majjhimavayaṃ na pāpuṇāti, majjhimavaye
pavattaṃ pacchimavayaṃ, purebhatte pavattaṃ pacchābhattaṃ, pacchābhatte
pavattaṃ paṭhamayāmaṃ, paṭhamayāme pavattaṃ majjhimayāmaṃ, majjhimayāme
pavattaṃ pacchimayāmaṃ na pāpuṇāti? Tathā gamane pavattaṃ ṭhānaṃ, ṭhāne
pavattaṃ nisajjaṃ, nisajjāya pavattaṃ sayanaṃ na pāpuṇāti. Ekairiyāpathepi
pādassa uddharaṇe pavattaṃ atiharaṇaṃ, atiharaṇe pavattaṃ vītiaraṇaṃ,
vītiaraṇe pavattaṃ vossajjanaṃ, vossajjane pavattaṃ sannikkhepanaṃ,
sannikkhepane pavattaṃ sannirujjanaṃ na pāpuṇāti, tattha tattheva odhi odhi
pabbaṃ pabbaṃ hutvā tattakapāle pakkhittatīlā viya paṭapaṭāyantaṃ saṅkhārā
bhijjantīti? Saccametaṃ. Yathā pana padīpassa jalato jātā taṃ taṃ vaṭṭippadesaṃ

anatikkamitvā tattha tattheva bhijjati, atha ca pana pavenīsambandhavasena sabbarattim jalito padīpoti vuccati, evamidhāpi pavenīvasena ayampi kāyo evaṃ ciraṭṭhitiko viya katvā dassito.

Rattiyā ca divasassa cāti rattimhi ca divase ca. Bhummatthe hetam sāmivacanam. Aññadeva uppajjati, aññam nirujjhatīti yaṃ rattim uppajjati ca nirujjhati ca, tato aññadeva divā uppajjati ca nirujjhati cāti attho. Aññam uppajjati, anuppannameva aññam nirujjhatīti evaṃ pana attho na gahetabbo. “Rattiyā ca divasassa cā”ti idaṃ purimāpavenīto parittakam pavenim gahetvā pavenīvaseneva vuttam, ekarattim pana ekadivasam vā ekameva cittam ṭhātum samattham nāma natthi. Ekasmiñhi accharākkhaṇe anekāni cittaḷoṭisatasahassāni uppajjanti. Vuttampi cetam milindapañhe -

“Vāhasatam kho, mahārāja, vīhīnam, aḍḍhacūḷañca vāhā, vīhisattambaṇāni, dve ca tumbā, ekaccharākkhaṇe pavattassa cittassa ettakā vīhī lakkham ṭhapīyamānā parikkhayaṃ pariyādānam gaccheyyu”nti.

Pavaneti mahāvane. Tam muñcitvā aññam gaṇhāti, tam muñcitvā aññam gaṇhātīti iminā na so gaṇhitabbasākhā alabhitvā bhūmim otarati. Atha kho tasmim mahāvane vicaranto tam tam sākham gaṇhantoyeva caratīti ayamattho dassito.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanam - araññamahāvanaṃ viya hi ārammaṇavanam veditabbam. Tasmim vane vicaraṇamakkaṭo viya ārammaṇavane uppajjanakacittam. Sākhāgahaṇam viya ārammaṇe lubbhanaṃ. Yathā so araññe vicaranto makkaṭo tam tam sākham pahāya tam tam sākham gaṇhāti, evamidam ārammaṇavane vicarantaṃ cittampi kadāci rūpārammaṇam gahetvā uppajjati, kadāci saddādīsū aññataram, kadāci atītam, kadāci anāgataṃ vā paccuppannam vā, tathā kadāci ajjhattam, kadāci bāhiram. Yathā ca so araññe vicaranto makkaṭo sākham alabhitvā oruyha bhūmiam nisinnoti na vattabbo, ekaṃ pana paṇṇasākhā gahetvāva nisīdati, evameva ārammaṇavane vicarantaṃ cittampi ekaṃ olubbhārammaṇam alabhitvā uppannanti na vattabbam, ekajātiyam pana ārammaṇam gahetvāva uppajjatīti veditabbam. Ettāvatā ca pana bhagavatā rūpato nīharitvā arūpe gāho patitṭhāpito, arūpato nīharitvā rūpe.

Idāni tam ubhayato nikkaḍḍhitukāmo tatra, bhikkhave, sutavā ariyasāvakoti desanam ārabhi. Ayam panattho āsīvisadaṭṭhūpamāya dīpetabbo - eko kira puriso āsīvisena daṭṭho, athassa visam harissāmīti cheko bhisakko āgantvā vamanam kāretvā heṭṭhā garuḷo, upari nāgoti mantam parivattetvā visam upari āropesi. So yāva akkhippadesā āruḷhabhāvam ṇatvā “ito param abhiruhitum na dassāmi, daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapessāmī”ti upari garuḷo, heṭṭhā nāgoti mantam parivattetvā kaṇṇe dhumetvā daṇḍakena paharitvā visam otāretvā daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapesi. Tatrassa ṭhitabhāvam ṇatvā agadalepena visam nimmathetvā nhāpetvā “sukhī hohī”ti vatvā yenakāmaṃ pakkāmi.

Tattha āsīvisena daṭṭhassa kāye visapatiṭṭhānam viya imesam bhikkhūnam rūpe adhimattagāhakālo, cheko bhisakko viya tathāgato, mantam parivattetvā upari visassa āropitakālo viya tathāgatena tesam bhikkhūnam rūpato gāham nīharitvā arūpe patiṭṭhāpitakālo, yāva akkhippadesā āruḷhavisassa upari abhiruhitum adatvā puna mantabalena otāretvā daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapanam viya satthārā tesam bhikkhūnam arūpato gāham nīharitvā rūpe patiṭṭhāpitakālo. Daṭṭhaṭṭhāne ṭhitassa visassa agadalepena nimmathanam viya ubhayato gāham nīharaṇatthāya imissā

desanāya āradhakālo veditabbo. Tattha nibbindaṃ virajjatīti iminā maggo kathito, virīgā vimuccatīti phalaṃ, vimuttasmintiādinā paccavekkhaṇā. Paṭhamaṃ.

2. Dutiyaassutavāsuttavaṇṇanā

62. Dutie sukhavedaniyanti sukhavedanāya paccayaṃ. Phassanti cakkhusamphassādiṃ. Nanu ca cakkhusamphasso sukhavedanāya paccayo na hotīti? Sahajātapaccayena na hoti, upanissayapaccayena pana javanavedanāya hoti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sotasamphassādīsupi eseva nayo. Tajjanti tajjātikaṃ tassāruppaṃ, tassa phassassa anurūpanti attho. Dukkavedaniyantiādi vuttanayeneva veditabbaṃ. Saṅghaṭṭanasamodhānāti saṅghaṭṭanena ceva samodhānena ca, saṅghaṭṭanasampiṇḍanena attho. Usmāti uṇhākāro. Tejo abhinibbattatīti aggicuṇṇo nikkhamatīti na gahetabbaṃ, usmākārasseva pana etaṃ vevacanaṃ. Tattha dvinnaṃ kaṭṭhānanti dvinnaṃ araṇīnaṃ. Tattha adhoaraṇī viya vatthu, uttarāraṇī viya ārammaṇaṃ, saṅghaṭṭanaṃ viya phasso, usmādhātu viya vedanā. Dutiyaṃ.

3. Puttamamsūpamasuttavaṇṇanā

63. Tatiye cattārome, bhikkhave, āhārātīdi vuttanayameva. Yasmā panassa aṭṭhuppattiko nikkhepo, tasmā taṃ dassetvāvettha anupubbapadavaṇṇanaṃ karissāmi. Katarāya pana idaṃ aṭṭhuppattiyā nikkhittanti? Lābhasakkārena. Bhagavato kira mahālābhasakkāro uppajji, yathā taṃ cattāro asaṅkhyeyye pūritadānapāramisañcayassa. Sabbadisāsu hissa yamakamahāmegho vuṭṭhahitvā mahoghaṃ viya sabbapāramiyo “ekasmiṃ attabhāve vipākaṃ dassāmā”ti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṃ nibbattayimsu. Tato tato annapānayanavattamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrāhmaṇādayo āgantvā, “kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo narāsabho purisasīho”ti? Bhagavantaṃ pariyesanti. Sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṃ alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṃ āhacca tiṭṭhanti ceva anuppavattanti ca andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbaṃ khandhake tesu tesu suttesu ca āgatanayena veditabbaṃ.

Yathā bhagavato, evaṃ bhikkhusaṅghassāpi. Vuttañcetaṃ -

“Tena kho pana samayena bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilāna-paccaya-bhesajja-parikkhārānaṃ. Bhikkhusaṅghopi kho sakkato hoti...pe... parikkhārāna”nti.

Tathā “yāvatā kho, cunda, etarahi saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṃ, cunda, aññaṃ ekasaṅghampi samanupassāmi evaṃ lābhaggayasaggapattaṃ yatharivāyaṃ, cunda, bhikkhusaṅgho”ti.

Svāyaṃ bhagavato ca saṅghassa ca uppanno lābhasakkāro ekato hutvā dvinnaṃ mahānadīnaṃ udakaṃ viya appameyyo ahosi. Atha satthā rahogato cintesi - “mahālābhasakkāro atītabuddhānampi evarūpo ahosi, anāgatānampi evarūpo bhavissati. Kiṃ nu kho bhikkhū āhārapariggāhakena satisampajaññaṇa samannāgatā majjhataṇhā nicchandarāgā hutvā āhāraṃ paribhuñjitum sakkonti, na sakkonti”ti?

So addasa ekacce adhunā pabbajite kulaputte apaccavekkhitvā āhāraṃ paribhuñjamāne. Disvānassa etadahosi - “mayā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūrentena na cīvarādi hetu pūritā, uttamaphalassa pana

arahattassatthāya pūritā. Imepi bhikkhū mama santike pabbajantā na cīvarādi hetu pabbajitā, arahattasseva pana atthāya pabbajitā. Te idāni asārameva sāraṃ anattameva ca atthaṃ karonti”ti evamassa dhammasaṃvego udapādi. Tato cintesi - “sace pañcamāṃ pārājikāṃ paññāpetuṃ sakkā abhavissa, apaccavekkhitāhāraparibhogo pañcamāṃ pārājikāṃ katvā paññāpetabbo bhaveyya. Na pana sakkā evaṃ kātuṃ, dhuvapaṭisevanatṭhānañhetuṃ sattānaṃ. Yathā pana kathite pañcamāṃ pārājikāṃ viya naṃ passissanti. Evaṃ dhammādāsāṃ saṃvaram mariyādaṃ ṭhapessāmi, yaṃ āvajjitvā āvajjitvā anāgate bhikkhū cattāro paccaye paccavekkhitvā paribhuñjissanti”ti. Imāya aṭṭhuppattiyā imaṃ puttamaṃsūpamasuttantaṃ nikkhipi. Tattha cattārome, bhikkhave, āhārātiādi heṭṭhā vuttatthameva.

Cattāro pana āhāre vitthāretvā idāni tesu ādīnavaṃ dassetuṃ kathaṃca, bhikkhave, kabalīkāro āhāro daṭṭhabbotiādīmāha? Tattha jāyampatikāti jāyā ceva pati ca. Parittaṃ sambalanti puṭabhaddasattumodakādīnaṃ aññataraṃ appamattakaṃ pātheyyaṃ. Kantāramagganti kantārabhūtaṃ maggaṃ, kantāre vā maggaṃ. Kantāraṃ corakantāraṃ vālakantāraṃ amanussakantāraṃ nirudakakantāraṃ appabhakkhakantāraṃ pañcavidhaṃ. Tesu yattha corabhayaṃ atthi, taṃ corakantāraṃ. Yattha sīhabyagghādayo vāḷā atthi, taṃ vālakantāraṃ. Yattha balavāmukhayakkhiniādīnaṃ amanussānaṃ vasena bhayaṃ atthi, taṃ amanussakantāraṃ. Yattha pātuṃ vā nhāyituṃ vā udakaṃ natthi, taṃ nirudakakantāraṃ. Yattha khāditabbaṃ vā bhuñjitabbaṃ vā antamaso kandaṃulādīmattampi natthi, taṃ appabhakkhakantāraṃ nāma. Yattha panetaṃ pañcavidhampi bhayaṃ atthi, taṃ kantārameva. Taṃ panetaṃ ekāhadvīhatīhādivasena nittharittabampi atthi, na taṃ idha adhippetāṃ. Idha pana nirudakaṃ appabhakkhaṃ yojanasatikakantāraṃ adhippetāṃ. Evarūpe kantāre maggaṃ. Paṭipajjeyyunti chātakabhayaṃ ceva rogabhayaṃ ca rājabhayaṃ ca upaddutā paṭipajjeyyūṃ “etaṃ kantāraṃ nittharittvā dhammikassa rañño nirupaddave raṭṭhe sukhaṃ vasissāmā”ti maññamānā.

Ekaputtakoti ukkhipitvā gahito anukampitabbayutto athirasarīro ekaputtako. Vallūraṃca soṇḍikañcāti ghanaghanaṭṭhānato gahetvā vallūraṃ, aṭṭhinissitasirānissitaṭṭhānāni gahetvā sūlamaṃsañcāti attho. Paṭipiseyyunti pahareyyūṃ. Kahaṃ ekaputtakāti ayaṃ tesāṃ paridevanākāro.

Ayaṃ panettha bhūtamattaṃ katvā ādito paṭṭhāya saṅkhepato atthavaṇṇanā -dve kira jāyampatikā puttāṃ gahetvā parittena pātheyyena yojanasatikaṃ kantāramaggaṃ paṭipajjimsu. Tesāṃ paññāsayaṇāni gantvā pātheyyaṃ nitṭhāsi, te khuppiṇāsatūrā viraḷacchāyāyaṃ nisīdīmsu. Tato puriso bhariyaṃ āha - “bhadde ito samantā paññāsayaṇāni gāmo vā nigamo vā natthi. Tasmā yaṃ taṃ purisena kātabbaṃ bahumpi kasigorakkhādīkammaṃ, na dāni sakkā taṃ mayā kātuṃ, ehi maṃ māretvā upaḍḍhamasāṃ khāditvā upaḍḍhaṃ pātheyyaṃ katvā puttena saddhiṃ kantāraṃ nittharāhī”ti. Puna sāpi taṃ āha - “sāmi mayā dāni yaṃ taṃ itthiyā kātabbaṃ bahumpi suttakantaṇādikammaṃ, taṃ kātuṃ na sakkā, ehi maṃ māretvā upaḍḍhamasāṃ khāditvā upaḍḍhaṃ pātheyyaṃ katvā puttena saddhiṃ kantāraṃ nittharāhī”ti. Puna sopi taṃ āha - “bhadde mātugāmamaraṇena dvinnāṃ maraṇaṃ paññāyati. Na hi mando kumāro mātārā vinā jīvituṃ sakkoti. Yadi pana mayaṃ jīvāma. Puna dāraṃ labheyyāma. Handa dāni puttakaṃ māretvā, maṃsaṃ gahetvā kantāraṃ nittharāmā”ti. Tato mātā puttamāha - “tāta, pitusantikaṃ

gacchā”ti, so agamāsi. Athassa pitā, “mayā ‘puttakam posessāmī”ti kasigorakkhādīhi anappakam dukkhamanubhūtam, na sakkomi aham puttam māretum, tvamyeva tava puttam mārehī”ti vatvā, “tāta mātusantikam gacchā”ti āha. So agamāsi. Athassa mātāpi, “mayā puttam patthentiyā govatakukkuravatadevatāyācanādīhipi tava anappakam dukkhamanubhūtam, ko pana vādo kucchinā pariharantiyā? Na sakkomi aham puttam māretu”nti vatvā “tāta, pitusantikameva gacchā”ti āha. Evaṃ so dvinnamantarā gacchantoyeva mato. Te tam disvā paridevitvā vuttanayena maṃsāni gahetvā khādantā pakkamiṃsu.

Tesaṃ so puttamamṃsāhāro navahi kāraṇehi paṭikūlattā neva davāya hoti, na madāya, na maṇḍanāya, na vibhūsanāya, kevalaṃ kantāranittharaṇatthāyeva hoti. Katamehi navahi kāraṇehi paṭikūloti ce? Sajātimaṃsatāya ñātimaṃsatāya puttamamṃsatāya piyaputtamamṃsatāya taruṇamamṃsatāya āmakamamṃsatāya abhogamamṃsatāya aloṇatāya adhūpitatāyāti. Evañhi te navahi kāraṇehi paṭikūlaṃ tam puttamamṃsaṃ khādantā na sārattā giddhamānasā hutvā khādiṃsu, majjhatabhāveyeva pana nicchandarāgaparibhoge ṭhitā khādiṃsu. Na aṭṭhinhārucammanissitaṭṭhānāni apanetvā thūlathūlaṃ varamamṃsameva khādiṃsu, hatthasampattamamṃsameva pana khādiṃsu. Na yāvadattham kaṇṭhappamāṇam katvā khādiṃsu, thokam thokam pana ekadivasam yāpanamattameva khādiṃsu. Na aññamaññaṃ maccharāyantā khādiṃsu, vigatamaccheramalena pana parisuddheneva cetasā khādiṃsu. Na aññaṃ kiñci migamamṃsaṃ vā moramamṃsādīnaṃ vā aññataram khādāmāti sammūlha khādiṃsu, piyaputtamamṃsabhāvaṃ pana jānantāva khādiṃsu. Na “aho vata mayaṃ punapi evarūpaṃ puttamamṃsaṃ khādeyyāmā”ti patthanam katvā khādiṃsu, patthanam pana vītivattāva hutvā khādiṃsu. Na “ettakam kantāre khāditvā avasiṭṭham kantāram atikkamma loṇambilādīhi yojetvā khādissāmā”ti sannidhiṃ akaṃsu, kantārapariyosāne pana “pure mahājano passatī”ti bhūmiyaṃ vā nikhaṇiṃsu, agginā vā jhāpayiṃsu. Na “koci añño amhe viya evarūpaṃ puttamamṃsaṃ khāditum na labhatī”ti mānaṃ vā dappaṃ vā akaṃsu, nihamatānaṃ pana nihamatadappā hutvā khādiṃsu. “Kiṃ iminā aloṇena anambilena adhūpitena duggandhenā”ti na hīletvā khādiṃsu, hīlaṇam pana vītivattā hutvā khādiṃsu. Na “tuyham bhāgo mayham bhāgo tava putto mama putto”ti aññamaññaṃ atimaññaṃsi. Samaggā pana sammodamānā hutvā khādiṃsu. Imaṃ nesaṃ evarūpaṃ nicchandarāgādiparibhogaṃ sampassamāno satthā bhikkhusaṅghampi tam kāraṇam anujānāpento tam kiṃ maññaṭha, bhikkhave, api nu te davāya vā āhāraṃ āhāreyyuntiādimaṃha. Tattha davāya vātiādīni visuddhimagge vitthāritāneva. Kantārassāti nittiṇṇāvasesassa kantārassa.

Evameva khoti navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena piyaputtamamṃsasadiṣo katvā datṭhabboti attho. Katamesaṃ navannaṃ? Gamanapāṭikulyatādīnaṃ. Gamanapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi kabalīkārāhāraṃ pariggaṇhāti, pariyesanapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi, paribhoganidhānaāsayaparipakkāparipakkasammakkhaṇanissandapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi, tāni panetāni gamanapāṭikulyatādīni visuddhimagge āhārapāṭikulyatāniddese vitthāritāneva. Iti imesaṃ navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena puttamamṃsūpamaṃ katvā āhāro paribhuñjitabbo.

Yathā te jāyampatikā pāṭikulyaṃ piyaputtamaṃsaṃ khādantā na sārattā giddhamānasā hutvā khādiṃsu, majjhatabhāveyeveva nicchandarāgaparibhoge t̥hitā khādiṃsu, evaṃ nicchandarāgaparibhogaṃ katvā paribhuñjitabbo. Yathā ca te na aṭṭhinhārucammaṇissitaṃ apanetvā thūlathūlaṃ varamaṃsameva khādiṃsu, hatthasampattameva pana khādiṃsu, evaṃ sukkhabhattamandabyañjanādīni piṭṭhihatthena apaṭikkhipitvā vaṭṭakena viya kukkuṭena viya ca odhiṃ adassetvā tato tato sappimaṃsādisaṃsaṭṭhavarabhojanaṃyeveva vicinitvā abhuñjantena sīhena viya sapadānaṃ paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na yāvadatthaṃ kaṇṭhappamāṇaṃ khādiṃsu, thokaṃ thokaṃ pana ekekadivasam yāpanamattameva khādiṃsu, evameva āharahatthakādibrāhmaṇānaṃ aññatarena viya yāvadatthaṃ udarāvadehakaṃ abhuñjantena catunnaṃ pañcannaṃ vā ālopānaṃ okāsaṃ t̥hapetvāva dhammasenāpatinā viya paribhuñjitabbo. So kira pañcacattālīsa vassāni tiṭṭhamāno “pacchābhatte ambiluggārasamuṭṭhāpakaṃ katvā ekadivasampi āhāraṃ na āhāresi”nti vatvā sīhanādaṃ nadanto imaṃ gāthamāha -

“Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṃ pive;
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Yathā ca te na aññamaññaṃ maccharāyanta khādiṃsu, vigatamalamaccherena pana parisuddheneva cetasā khādiṃsu, evameva piṇḍapātaṃ labhitvā amaccharāyitvā “imaṃ sabbaṃ gaṇhantassa sabbaṃ dassāmi, upaḍḍhaṃ gaṇhantassa upaḍḍhaṃ, sace gahitāvaseso bhavissati, attanā paribhuñjissāmī”ti sārāṇiyadhamme t̥hiteneva paribhuñjitabbo. Yathā ca te na “aññaṃ kiñci mayaṃ migamaṃsaṃ vā moramaṃsādīnaṃ vā aññataraṃ khādāmā”ti sammūlha khādiṃsu, piyaputtamaṃsabhāvaṃ pana jānantāva khādiṃsu, evameva piṇḍapātaṃ labhitvā “ahaṃ khādāmi bhuñjāmī”ti attūpaladdhisammohaṃ anuppādetvā “kabalīkārāhāro na jānāti ‘cātumahābhūtikakāyaṃ vaḍḍhemī”ti, kāyopi na jānāti ‘kabalīkārāhāro maṃ vaḍḍhetī”ti, evaṃ sammohaṃ pahāya paribhuñjitabbo. Satisampajaññavasenāpi cesa asammūlheneva hutvā paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na “aho vata mayaṃ punapi evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādeyyāmā”ti patthanaṃ katvā khādiṃsu, patthanaṃ pana vītivattāva hutvā khādiṃsu, evameva paṇītabhojanaṃ laddhā ‘aho vatāhaṃ svepi punadivasepi evarūpaṃ labheyyaṃ’, lūkhaṃ vā pana laddhā “hiyyo viya me ajja paṇītabhojanaṃ na laddha”nti patthanaṃ vā anusocanaṃ vā akatvā nittaṇhena -

“Atītaṃ nānusocāmi, nappajappāmināgataṃ;
Paccuppannaṃ yāpemi, tena vaṇṇo pasīdatī”ti. -

Imaṃ ovādaṃ anussarantena “paccuppanneneva yāpessāmī”ti paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na “ettakaṃ kantāre khādītva avasiṭṭhaṃ kantāraṃ atikkamma loṇambilādīhi yojetvā khādissāmā”ti sannidhiṃ akaṃsu, kantārapariyosāne pana “pure mahājano passatī”ti bhūmiyaṃ vā nikhaṇiṃsu, agginā vā jhāpayiṃsu, evameva -

“Annānamatho pānānaṃ,
Khādanīyānaṃ athopi vatthānaṃ;
Laddhā na sannidhiṃ kayirā,

Na ca parittase tāni alabhamāno''ti. -

Imaṃ ovādaṃ anussarantena catūsu paccayesu yaṃ yaṃ labhati, tato tato attano yāpanamattaṃ gahetvā, sesaṃ sabrahmacārīnaṃ vissajjetvā sannidhiṃ parivajjantena paribhuñjitabbo. Yathā ca te na ''koci añño amhe viya evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādituṃ na labhati''ti mānaṃ vā dappaṃ vā akaṃsu, nihamānā pana nihatadappā hutvā khādiṃsu, evameva paṇītabhojanaṃ labhitvā ''ahamasmi lābhī cīvarapiṇḍapātādīna''nti na māno vā dappo vā kātabbo. ''Nāyaṃ pabbajjā cīvarādihetu, arahattahetu paṇāyaṃ pabbajjā''ti paccavekkhitvā nihamānadappeneva paribhuñjitabbo.

Yathā ca te ''kiṃ iminā aloṇena anambilena adhūpita duggandhenā''ti hīletvā na khādiṃsu, hīlanaṃ pana vītivattā hutvā khādiṃsu, evameva piṇḍapātaṃ labhitvā ''kiṃ iminā assaṇṇabhaddasādisena lūkhena nirasena, suvānadoṇiyaṃ taṃ pakkhipathā''ti evaṃ piṇḍapātaṃ vā ''ko imaṃ bhuñjissati, kākasunakhādīnaṃ dehī''ti evaṃ dāyakaṃ vā ahīlentena -

''Sa pattapāṇi vicaranto, amūgo mūgasammato;
Appaṃ dānaṃ na hīleyya, dātāraṃ nāvajāniyā''ti. -

Imaṃ ovādaṃ anussarantena paribhuñjitabbo. Yathā ca te na ''tuyhaṃ bhāgo, mayhaṃ bhāgo, tava putto mama putto''ti aññamaññaṃ atimaññaṃsaṃ, samaggā pana, sammodamānā hutvā khādiṃsu, evamevaṃ piṇḍapātaṃ labhitvā yathā ekacco ''ko tumhādisānaṃ dassati nikkāraṇā ummāresu pakkhalantānaṃ āhiṇḍantānaṃ vijātamātāpi vo dātābbaṃ na maññaṃti, mayaṃ pana gatagataṭṭhāne paṇitāni cīvarādīni labhāmā''ti sīlavante sabrahmacārī atimaññaṃti, yaṃ sandhāya vuttaṃ -

''So tena lābhasakkārasilokena abhibhūto pariyādiṇṇacitto aññe pesale bhikkhū atimaññaṃti. Tañhi tassa, bhikkhave, moghapurisassa hoti dīgharattaṃ ahitāya dukkhāyā''ti.

Evaṃ kañci anatimaññaṃti vā sabbehi sabrahmacārīhi saddhiṃ samaggena sammodamānena hutvā paribhuñjitabbaṃ.

Pariññāteti ñātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi pariññāte. Kathaṃ? Idha bhikkhu ''kabalīkārāhāro nāma ayaṃ savatthukavasena ojaṭṭhamakarūpaṃ hoti, ojaṭṭhamakarūpaṃ kattha paṭihaññaṃti? Jivhāpasāde, jivhāpasādo kinnissito? Catumahābhūtanissito. Iti ojaṭṭhamakaṃ jivhāpasādo tassa paccayāni mahābhūtāni ime dhammā rūpakkhanda nāma, taṃ pariggaṇhato uppannā phassapañcamakā dhammā cattāro arūpakkhanda. Iti sabbepime pañcakkhandhā saṅkhepato nāmarūpamattaṃ hoti''ti pajānāti. So te dhamme sarasalakkaṇato vavatthapetvā tesāṃ paccayaṃ pariyesanto anulomapaṭilomaṃ paṭiccasamuppādaṃ passati. Ettāvatānena kabalīkārāhāramukhena sappaccayassa nāmarūpassa yāthāvato diṭṭhattā kabalīkārāhāro ñātapariññāya pariññāto hoti. So tadeva sappaccayaṃ nāmarūpaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tīni lakkaṇāni āropetvā sattannaṃ anupassanānaṃ vasena sammasati. Ettāvatānena so tilakkhaṇapaṭivedhasammasanaññasaṅkhātāya tīraṇapariññāya pariññāto hoti. Tasmīmyeva nāmarūpe chandarāgāvakaḍḍhanena anāgāmimaggena parijānatā pahānapariññāya pariññāto hoti.

Pañcakāmaguṇikoti pañcakāmaguṇasambhavo rāgo pariññāto hoti. Ettha pana tisso pariññā ekapariññā sabbapariññā mūlapariññāti. Katamā ekapariññā? Yo bhikkhu jivhādvāre ekarasataṇhaṃ parijānāti, tena pañcakāmaguṇiko rāgo pariññātova hotīti. Kasmā? Tassāyeva tattha uppajjanato. Sāyeva hi taṇhā cakkhudvāre uppannā rūparāgo nāma hoti, sotadvārādīsu uppannā saddarāgādayo. Iti yathā ekasseva corassa pañcamagge hanato ekasmiṃ magge gahetvā sīse chinne pañcapi maggā khemā honti, evaṃ jivhādvāre rasataṇhāya pariññātāya pañcakāmaguṇiko rāgo pariññāto hotīti ayaṃ ekapariññā nāma.

Katamā sabbapariññā? Patte pakkhittapiṇḍapātasmiñhi ekasmiṃyeva pañcakāmaguṇikarāgo labbhati. Kathaṃ? Parisuddhaṃ tāvassa vaṇṇaṃ olokayato rūparāgo hoti, uṇhe sappimhi tattha āsiñcante paṭapaṭāti saddo uṭṭhahati, tathārūpaṃ khādanīyaṃ vā khādentassa murumurūti saddo uppajjati, taṃ assādayato saddarāgo. Jīrakādivasagandhaṃ assādentassa gandharāgo, sādurasavasena rasarāgo. Mudubhojanaṃ phassavantanti assādayato phoṭṭhabbarāgo. Iti imasmiṃ āhāre satisampajaññaṃ pariggahetvā nicchandarāgaparibhogena paribhutte sabbopi so pariññāto hotīti ayaṃ sabbapariññā nāma.

Katamā mūlapariññā? Pañcakāmaguṇikarāgassa hi kabalīkārāhāro mūlaṃ. Kasmā? Tasmiṃ sati tassupattito. Brāhmaṇatissabhaye kira dvādasa vassāni jāyampatikānaṃ upanijjhānacittaṃ nāma nāhosi. Kasmā? Āhāramandatāya. Bhaṇṇaṃ pana vūpasante yojanasatiko tambapaṇṇidīpo dārakānaṃ jātamaṅgalehi ekamaṅgalo ahosi. Iti mūlabhūte āhāre pariññāte pañcakāmaguṇiko rāgo pariññātova hotīti ayaṃ mūlapariññā nāma.

Natthi taṃ saṃyojananti tena rāgena saddhiṃ pahānekaṭṭhatāya pahīnattā natthi. Evamayaṃ desanā yāva anāgāmaṃ maggā kathitā. “Ettakena pana mā vosānaṃ āpajjimsū”ti etesaṃyeva rūpādīnaṃ vasena pañcasu khandhesu vipassanaṃ vaḍḍhetvā yāva arahattā kathetum vaṭṭatīti. Paṭhamāhāro.

Dutiye nīccammāti khurato paṭṭhāya yāva siṅgamūlā sakalasarīrato uddālitaṃ kiṃsukarāsivaṇṇā. Kasmā pana aññaṃ hatthiassagoṇādiupamaṃ agahetvā nīccammagāvūpamā gahitāti? Titikkhitum asaṃmatthabhāvadīpanatthaṃ. Mātugāmo hi uppannaṃ dukkhavedanaṃ titikkhitum adhivāsetum na sakkoti, evameva phassāhāro abalo dubbaloti dassanatthaṃ sadisameva upamaṃ āhari. Kuṭṭanti silākuṭṭādīnaṃ aññataraṃ. Kuṭṭanissitā pāṇā nāma uṇṇanābhisaṃvāsaṃ uṇṇādayo. Rukkhanissitāti uccāliṅgapāṇakādayo. Udakanissitāti macchasaṃvāsaṃ uṇṇādayo. Ākāsanissitāti ḍaṃsamakasaṃvāsaṃ uṇṇādayo. Khādeyyunti luñcitvā khādeyyum. Sā tasmīṃ tasmīṃ tṭhāne taṃ taṃtṭhānasannissayamūlikaṃ pāṇakhādanabhayaṃ sampassamānā neva attano sakkārasammānaṃ, na piṭṭhiparikammasarīrasambāhanauṇhodakāni icchatīti, evameva bhikkhu phassāhāramūlakaṃ kilesapāṇakakhādanabhayaṃ sampassamāno tebhūmakaphassena anatthiko hoti.

Phasse, bhikkhave, āhāre pariññātetī tihi pariññāhi pariññāte. Idhāpi tisso pariññā. Tattha “phasso saṅkhārakkhandho, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandho, tesāṃ vatthārammaṇāni rūpakkhāndho”ti evaṃ sappaccayassa nāmarūpassa yāthāvato dassanaṃ ñātapariññā. Tattheva tilakkhaṇaṃ āropetvā sattannaṃ anupassanānaṃ vasena aniccādito tulaṇaṃ

tīraṇapariññā. Tasmimyeva pana nāmarūpe chandarāganikkadḍhano arahattamaggo pahānapariññā. Tisso vedanāti evaṃ phassāhāre tīhi pariññāhi pariññāte tisso vedanā pariññātāva honti tammūlakattā taṃsampayuttattā ca. Iti phassāhāravasena desanā yāva arahattā kathitā. Dutiyāhāro.

Tatiye aṅgārakāsūti aṅgārānaṃ kāsū. Kāsūti rāsipi vuccati āvāṭopi.

“Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti,
Narā rudantā paridaḍḍhagattā;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṃ mātali devasārathī”ti. -

Ettha rāsi “kāsū”ti vutto.

“Kinnu santaramānova, kāsūṃ khanasi sārathī”ti? -

Ettha āvāṭo. Idhāpi ayameva adhippeto. Sādhikaporisāti atirekaporisā pañcaratanappamāṇā. Vītaccikānaṃ vītadhūmānanti etenassa mahāparilāhataṃ dasseti. Jālāya vā hi dhūme vā sati vāto samuṭṭhāti, parilāho mahā na hoti, tadabhāve vātābhāvato parilāho mahā hoti. Ārakāvassāti dūreyeva bhaveyya.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - aṅgārakāsu viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ daṭṭhabbaṃ. Jīvitukāmo puriso viya vaṭṭanissito bālaputhujjano. Dve balavanto purisā viya kusālākusalakammaṃ. Tesaṃ taṃ purisaṃ nānābhāsu gahetvā aṅgārakāsuṃ upakaḍḍhanakālo viya puthujjanassa kammāyūhanakālo. Kammañhi āyūhiyamānameva paṭisandhiṃ ākaḍḍhati nāma. Aṅgārakāsunidānaṃ dukkhaṃ viya kammanidānaṃ vaṭṭadukkhaṃ veditabbaṃ.

Pariññāteti tīhi pariññāhi pariññāte. Pariññāyojanā panettha phasse vuttanayeneva veditabbā. Tisso taṇhāti kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhāti imā pariññātā honti. Kasmā? Taṇhāmūlakattā manosañcetanāya. Na hi hetumhi appahīne phalaṃ pahīyati. Iti manosañcetanāhāravasenapi yāva arahattā desanā kathitā. Tatiyāhāro.

Catutthe āgucārinti pāpacāriṃ dosakārakaṃ. Kathaṃ so purisoti so puriso kathaṃbhūto, kiṃ yāpeti, na yāpetīti pucchati? Tatheva deva jīvātīti yathā pubbe, idānapi tatheva jīvati.

Evameva khoti idhāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ - rājā viya hi kammaṃ daṭṭhabbaṃ, āgucārī puriso viya vaṭṭasannissito bālaputhujjano, tīhi sattisatāni viya paṭisandhiviññāṇaṃ, āgucārī purisaṃ “tīhi sattisatehi hanathā”ti raññā āṇattakālo viya kammaraññā vaṭṭasannissitaputhujjanaṃ gahetvā paṭisandhiyaṃ pakkhipanakālo. Tattha kiñcāpi tīhi sattisatāni viya paṭisandhiviññāṇaṃ, sattīsu pana dukkhaṃ natthi, sattīhi pahaṭavaṇamūlakaṃ dukkhaṃ, evameva paṭisandhiyampi dukkhaṃ natthi, dinnāya pana paṭisandhiyā pavatte vipākadukkhaṃ sattipahaṭavaṇamūlakaṃ dukkhaṃ viya hoti.

Pariññāteti tīheva pariññāhi pariññāte. Idhāpi pariññāyojanā phassāhāre vuttanayeneva veditabbā. Nāmarūpanti viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ. Viññāṇasmiñhi pariññāte taṃ pariññātameva hoti tammūlakattā sahuppannattā ca. Iti viññāṇāhāravasenapi yāva arahattā desanā kathitāti. Catutthāhāro. Tatiyaṃ.

4. Atthirāgasuttavaṇṇanā

64. Catutthe rāgotiādīni lobhasseva nāmāni. So hi rañjanavasena rāgo, nandanavasena nandī, taṇhāyanavasena taṇhāti vuccati. Patitṭhitam tattha viññāṇam virūḷhanti kammaṃ javāpetvā paṭisandhiākaḍḍhanasamatthatāya patitṭhitañceva virūḷhañca. Yatthāti tebhūmakavaṭṭe bhummaṃ, sabbattha vā purimapurimapade etaṃ bhummaṃ. Atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhīti idaṃ imasmiṃ vipākavaṭṭe ṭhitassa āyativaṭṭahetuke saṅkhāre sandhāya vuttaṃ. Yattha atthi āyatim punabbhavābhiniḍḍatti yasmim ṭhāne āyatim punabbhavābhiniḍḍatti atthi.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - rājakacittakārā viya hi sahakammasambhāraṃ kammaṃ, phalakabhittidussapaṭā viya tebhūmakavaṭṭam. Yathā rājakacittakārā parisuddhesu phalakādīsū rūpaṃ samuṭṭhāpentī, evameva sasambhārakakammaṃ bhavesu rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Tattha yathā akusalena cittakārena samuṭṭhāpitaṃ rūpaṃ virūpaṃ hoti dussaṇṭhitaṃ amanāpaṃ, evameva ekacco kammaṃ karonto ñāṇavippayuttēna cittaṇa karoti, taṃ kammaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpentaṃ cakkhādīnaṃ sampattiṃ adatvā dubbaṇṇaṃ dussaṇṭhitaṃ mātāpitūnampi amanāpaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Yathā pana kusaleṇa cittakārena samuṭṭhāpitaṃ rūpaṃ surūpaṃ hoti sussaṇṭhitaṃ manāpaṃ, evameva ekacco kammaṃ karonto ñāṇasampayuttēna cittaṇa karoti, taṃ kammaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpentaṃ cakkhādīnaṃ sampattiṃ datvā suvaṇṇaṃ sussaṇṭhitaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ viya rūpaṃ samuṭṭhāpeti.

Ettha ca āhāraṃ viññāṇeṇa saddhiṃ saṅkhipitvā āhāraṇāmarūpānaṃ antare eko sandhi, vipākavidhiṃ nāmarūpeṇa saṅkhipitvā nāmarūpasāṅkhārānaṃ antare eko sandhi, saṅkhārānañca āyatibhavassa ca antare eko sandhīti veditabbo.

Kūṭāgāranti ekakaṇṇikaṃ gāhāpetvā kataṃ agāraṃ. Kūṭāgārasālāti dve kaṇṇike gahetvā katasālā. Evameva khoti ettha khīṇāsavassa kammaṃ sūriyārasmisamaṃ veditabbaṃ. Sūriyārasmi pana atthi, sā kevalaṃ patitṭhāya abhāveṇa appatitṭhā nāma jātā, khīṇāsavassa kammaṃ natthitāya eva appatitṭhaṃ. Tassa hi kāyādayo atthi, tehi pana katakammaṃ kusālākusalaṃ nāma na hoti, kiriyaṃmatte ṭhatvā avipākaṃ hoti. Evamassa kammaṃ natthitāya eva appatitṭhaṃ nāma jātanti. Catutthaṃ.

5. Nagarasuttavaṇṇanā

65. Pañcame nāmarūpe kho sati viññāṇanti ettha “saṅkhāresu sati viññāṇa”nti ca “avijjāya sati saṅkhārā”ti ca vattabbaṃ bhavēyya, tadubhayampi na vuttaṃ. Kasmā? Avijjāsaṅkhārā hi tatiyo bhavo, tehi saddhiṃ ayaṃ vipassanā na ghaṭṭiyati. Mahāpuriso hi paccuppannapañcavokāravasena abhinivīṭṭhoti.

Nanu ca avijjāsaṅkhāresu aditṭhesu na sakkā buddhena bhavituntī. Saccam na sakkā, iminā pana te bhavaupādānataṇhāvasena diṭṭhāva. Tasmā yathā nāma godhaṃ anubandhanto puriso taṃ kūpaṃ pavitṭhaṃ disvā otarivā pavitṭhatṭhānaṃ khaṇitvā godhaṃ gahetvā pakkameyya, na parabhāgaṃ khaṇeyya, kasmā? Kassaci natthitāya. Evaṃ mahāpurisopi godhaṃ anubandhanto puriso viya bodhipallaṅke nisinno jarāmaṇato paṭṭhāya “imassa ayaṃ paccayo, imassa ayaṃ paccayo”ti pariyesanto yāva nāmarūpadhammānaṃ paccayaṃ disvā tassapi paccayaṃ pariyesanto viññāṇameva addasa. Tato “ettako pañcavokārabhavasena sammāsanācāro”ti vipassanaṃ paṭinivattesi, parato tucchakūpassa abhinnaṭṭhānaṃ viya avijjāsaṅkhāradvayaṃ atthi, tadetaṃ heṭṭhā vipassanāya gahitattā pāṭiyekkaṃ sammāsanūpagaṃ na hotīti na aggahesi.

Paccudāvattatīti paṭinivattati. Katamaṃ panettha viññāṇaṃ paccudāvattatīti? Paṭisandhiviññāṇampi vipassanāviññāṇampi. Tattha paṭisandhiviññāṇaṃ paccayato paṭinivattati, vipassanāviññāṇaṃ ārammaṇato. Ubhayampi nāmarūpaṃ nātikkamati, nāmarūpato paraṃ na gacchati. Ettāvatā jāyetha vātiādīsu viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte, nāmarūpe viññāṇassa paccaye honte, dvīsupi aññamaññapaccayesu hontesu ettakena jāyetha vā upapajjetha vā. Ito hi paraṃ kimaññaṃ jāyetha vā upapajjetha vā, nanu etadeva jāyati ca upapajjati cāti?

Evam saddhiṃ aparāparacutipāṭisandhīhi pañca padāni dassetvā puna taṃ ettāvatāti vuttamatthaṃ niyyātento yadidaṃ nāmarūpapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpanti vatvā tato paraṃ anulomapaccayākāravasena viññāṇapaccayā nāmarūpamūlakam āyatijarāmaraṇaṃ dassetuṃ nāmarūpapaccayā saḷāyatanantiādīmāha.

Añjasanti maggasseva vevacanaṃ. Uddhāpavantanti āpato uggatattā uddhāpanti laddhavohārena pākāravatthunā samannāgataṃ. Ramaṇīyanti samantā catunnaṃ dvārānaṃ abbhantare ca nānābhāṇḍānaṃ sampattiyā ramaṇīyaṃ. Māpehīti mahājanaṃ pesetvā vāsaṃ kārehi. Māpeyyāti vāsaṃ kāreyya. Kārento ca paṭhamam aṭṭhārasa manussakoṭīyo pesetvā “sampuṇṇa”nti pucchitvā “na tāva sampuṇṇa”nti vutte aparāni pañcakulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇa”nti vutte aparāni pañcapaññāsakulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇa”nti vutte aparāni tiṃsa kulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇa”nti vutte aparāni kulasahassaṃ peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇa”nti vutte aparāni ekādasanahutāni kulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇa”nti vutte aparāni caturāsītikulahasassāni peseyya. Puna “sampuṇṇa”nti pucchite, “mahārāja, kiṃ vadesi? Mahantaṃ nagaraṃ asambādham, iminā nayena kulāni pesetvā na sakkā pūretuṃ, bheriṃ pana carāpetvā ‘amhākaṃ nagaraṃ imāya ca imāya ca sampattiyā sampannaṃ, ye tattha vasitukāmā, yathāsukhaṃ gacchantu, imañcīmañca parihāraṃ labhissantīti”ti nagarassa ceva vaṇṇaṃ lokassa ca parihāralābhaṃ ghosāpethā”ti vadeyya. So evaṃ kareyya. Tato manussā nagaraguṇaṇceva parihāralābhañca sutvā sabbadisāhi samosaritvā nagaraṃ pūreyyuṃ. Taṃ aparena samayena iddhañceva assa phītañca. Taṃ sandhāya tadassa nagaraṃ aparena samayena iddhañceva phītañcātīdi vuttaṃ.

Tattha iddhanti samiddhaṃ subhikkhaṃ. Phītanti sabbasampattīhi pupphitaṃ. Bāhujaññanti bahūhi ñātappaṃ, bahujaññaṃ hitaṃ vā. “Bahujana”ntipi pāṭho. Ākiṇṇamanussanti manussehi ākiṇṇaṃ niraṇṭaraṃ phuṭṭhaṃ. Vuḍḍhipullappattanti vuḍḍhippattañceva vepullappattañca, seṭṭhabhāvañceva vipulabhāvañca pattaṃ, dasasahassacakkavāle agganagaraṃ jātanti attho.

Evameva khoti ettha idaṃ opammaṃsandanaṃ - araññapavane caramānapuriso viya hi dīpaṇkarapādamūlato paṭṭhāya pāramiyo pūrayamāno mahāpuriso daṭṭhabbo, tassa purisassa pubbahehi manussehi anuyātamaggadassanaṃ viya mahāsattassa anupubbena bodhipallaṅke nisinnassa pubbabhāge aṭṭhaṅgikassa vipassanāmaggassa dassanaṃ, purisassa taṃ ekapadikamaggaṃ anugacchato aparabhāge mahāmaggadassanaṃ viya mahāsattassa uparivipassanāya ciṇṇante lokuttaramaggadassanaṃ, purisassa teneva maggena gacchato purato nagaradassanaṃ viya tathāgatassa nibbānanagaradassanaṃ, bahinagaraṃ panettha aññena diṭṭhaṃ, aññena manussavāsaṃ kataṃ, nibbānanagaraṃ satthā sayameva

passi, sayam vāsamakāsi. Tassa purisassa catunnam dvārānam diṭṭhakālo viya tathāgatassa catunnam maggānam diṭṭhakālo, tassa catūhi dvārehi nagaram pavittakālo viya tathāgatassa catūhi maggehi nibbānam pavittakālo, tassa nagarabbhantare bhaṇḍavavattānakālo viya tathāgatassa paccavekkhaṇaññaṇena paropaṇṇāsakusaladhammavavattānakālo. Nagarassa agārakaraṇattham kulapariyesanakālo viya satthu phalasamāpattito vuṭṭhāya veneyyasatte volokanakālo, tena purisena yācitassa rañño ekaṃ mahākuṭumbikaṃ diṭṭhakālo viya mahābrahmunā yācitassa bhagavato aññāsikoṇḍaññattheraṃ diṭṭhakālo, rañño mahākuṭumbikaṃ pakkosāpetvā “nagaravāsaṃ karohi”ti pahitakālo viya bhagavato ekasmiṃ pacchābhatte aṭṭhārasaṃjanamaggaṃ gantvā āsāḥhipuṇṇamadvase bārānasiyaṃ isipatanam pavisitvā theram kāyasakkhiṃ katvā dhammam desitakālo, mahākuṭumbikena aṭṭhārasa purisakoṭiyo gahetvā nagaram ajjhāvuṭṭhakālo viya tathāgatena dhammacakke pavattite therassa aṭṭhārasahi brahmakoṭiḥi saddhiṃ sotāpattiphale patitṭhitakālo, evam nibbānanagaram paṭhamam āvāsitaṃ, tato sampuṇṇam nagaranti pucchitvā na tāvāti vutte pañca kulāni ādiṃ katvā yāva caturāsītikulasaḥsapasanaṃ viya tathāgatassa pañcamadivasato paṭṭhāya anattalakkaṇasuttādīni desetvā pañcavaggiye ādiṃ katvā yasapamukhā pañcapanṇāsa kulaputtā, tiṃsa bhaddavaggiyā, saḥsapurāṇajaṭilā, bimbisārapamukhāni ekādasapurisanaḥutāni, tirokuṭṭānumodane caturāsītisaḥsānīti ettakassa janassa ariyamaggaṃ otāretvā nibbānanagaram pesitakālo, atha tena nayena nagare apūriyamāne bheriṃ carāpetvā nagarassa vaṇṇaghosanaṃ kulānam parihārālābhaghosanaṃ viya ca māsassa aṭṭha divase tattha tattha nisīditvā dhammakathikānam nibbānavāṇṇassa ceva nibbānappattānam jātikantārādinittaraṇānisamsassa ca ghosanaṃ, tato sabbadisāhi āgantvā manussānam nagarasamosaraṇam viya tattha tattha dhammakatham sutvā tato tato nikkhamitvā pabbajjam ādiṃ katvā anulomapaṭipadam paṭipannānam aparimāṇānam kulaputtānam nibbānasamosaraṇam daṭṭhabbam.

Purāṇam magganti ariyam aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ. Ayañhi ariyamaggo pavāraṇasutte avattamānakaṭṭhena “anuppannamaggo”ti vutto, imasmiṃ sutte avalaṇṇjanaṭṭhena “purāṇamaggo”ti. Brahmacariyanti sikkhattayaṅgahaṃ sakalasāsaṇam. Iddhanti jhānassādena samiddham subhikkham. Phīṭanti abhiññābharaṇehi pupphitaṃ. Vitthārikanti vitthiṇṇam. Bāhujaññanti bahujanaviññeyyam. Yāva devamanussehi suppakāsitaṃ yāva dasasaḥsacakkavāle devamanussehi paricchedo atthi, etasmiṃ antare suppakāsitaṃ sudesitaṃ tathāgatenāti. Pañcamam.

6. Sammasasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe āmantesi kasmā āmantesi? Yasmāssa sukhumā tilakkhaṇāhatā dhammadesanā upaṭṭhāsi. Tasmim kira janapade manussā sahetukā pañṇavanto. Siniddhāni kirettha bhojanāni, tānisevato janassa pañṇā vaḍḍhati, te gambhīraṃ tilakkhaṇāhataṃ dhammakatham paṭivijjhitaṃ samatthā honti. Teneva bhagavā dīghamajjhimesu mahāsatiṭṭhānāni mahānidānam, āneñjasappāyam, saṃyuttake cūḷanidānādisuttanti evamādīni aññāni gambhīrāni suttāni tattheva kathesi. Sammasatha noti sammasatha nu. Antaram sammasanti abbhantaram paccayasammasanaṃ. Na so bhikkhu bhagavato cittaṃ ārādhesi paccayākāravasena byākārapetukāmassa bhagavato tathā abyākaritvā dvattiṃsākāravasena byākaronto ajjhāsayam gahetum nāsakkhi.

Etadavocāti desanā yathānusandhiṃ na gatā, desanāya yathānusandhigamanattham

etadavoca. Tenahānanda, suṇāthāti idaṃ tepiṭake buddhavadāne asambhinnaṃ. Aññattha hi evaṃ vuttaṃ nāma natthi. Upadhinidānanti khandhupadhinidānaṃ. Khandhapañcakañhettha upadhīti adhippettaṃ. Uppajjatīti jāyati. Nivisatīti punappunaṃ pavattivasena patitṭhahati.

Yaṃ kho loka piyarūpaṃ sātārūpanti yaṃ lokasmiṃ piyasabhāvañceva madhurasabhāvañca. Cakkhuṃ loketiādāsu lokasmiñhi cakkhādāsu mamattena abhinivittṭhā sattā sampattiyaṃ patitṭhitā attano cakkhuṃ ādāsādisu nimittaggahaṇānusārena vipassanapañcapasādaṃ suvaṇṇavimāṇe ugghāṭitamaṇisīhapañjaraṃ viya maññanti, sotaṃ rajatapaṇālikāṃ viya pāmaṅgasuttaṃ viya ca maññanti, tuṅgaṇāsāti laddhavohāraṃ ghānaṃ vaṭṭetvā ṭhapitaharitālavaṭṭiṃ viya maññanti, jivhaṃ rattakambalapaṭalaṃ viya mudusiniddhamadhurarasadaṃ maññanti, kāyaṃ sālalaṭṭhiṃ viya suvaṇṇatoraṇaṃ viya ca maññanti, manaṃ aññesaṃ manena asadisāṃ ulāraṃ maññanti.

Niccato addakkhanti niccanti addasaṃsu. Sesapadesupi eseva nayo. Na parimuccīsu dukkhasmāti sakalasmāpi vaṭṭadukkhā na parimuccīsu. Dakkhissanti passissanti. Āpānīyakaṃsoti sarakassa nāmaṃ. Yasmā panettha āpaṃ pivanti, tasmā “āpānīyo”ti vuccati. Āpānīyo ca so kaṃso cāti āpānīyakaṃso. Surāmaṇḍasarakassettaṃ nāmaṃ. “Vaṇṇasampanno”tiādivacanato pana kaṃse ṭhitapānameva evaṃ vuttaṃ. Ghammābhitattoti ghammena abhitatto. Ghammaparetoti ghammena phuṭṭho, anugatotīti attho. Pivato hi kho taṃ chādessatīti pivantassa taṃ pānīyaṃ vaṇṇādisampattiyaṃ ruccissati, sakalasarīraṃ vā pharitvā tuṭṭhiṃ uppādayamaṇaṃ ṭhassati. Appaṭisaṅkhāti apaccavekkhitvā.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - āpānīyakaṃso viya hi loka piyarūpaṃ sātārūpaṃ ārammaṇaṃ datṭhabbaṃ, ghammābhitattapuriso viya vaṭṭanissito puthujjano, āpānīyakaṃsena nimantanapuriso viya loka piyarūpena sātārūpena ārammaṇena nimantakajano, āpānīyakaṃse sampattiñca ādīnavañca ārocento āpānakamanusso viya ācariyupajjhāyādiko kalyāṇamitto. Yatheva hi tassa purisassa apalokitamanusso āpānīyakaṃse guṇaṃ ādīnavañca āroceti, evameva ācariyo vā upajjhāyo vā bhikkhuno pañcasu kāmaguṇesu assādañca nissaraṇaṃ katheti.

Tattha yathā āpānīyakaṃsamhi guṇe ca ādīnave ca ārocite so puriso piyavaṇṇādisampadāyameva sañjātavego “sace maraṇaṃ bhavissati, pacchā jānissāmī”ti sahasā appaṭisaṅkhāya taṃ pivitvā maraṇaṃ vā maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ nigacchati, evameva, bhikkhu, “pañcasu kāmaguṇesu dassanādivasena uppannasomanassamattameva assādo, ādīnavo pana diṭṭhadhammikasamparāyiko bahu nānappakāro, appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā”ti evaṃ ācariyupajjhāyehi ānisaṃsañca ādīnavañca kathetvā - “samaṇapaṭipadaṃ paṭipajja, indriyesu guttadvāro bhava bhojane mattaññū jāgariyaṃ anuyutto”ti evaṃ ovaditopi assādaḍḍhacittatāya “sace vuttappakāro ādīnavo bhavissati, pacchā jānissāmī”ti ācariyupajjhāye apasādetvā uddesaparipucchādīni ceva vattapaṭipattiñca pahāya lokāmisakathaṃ kathento kāmā paribhuñjitukāmatāya sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattati. Tato duccharitāni pūrento sandhicchedanādikāle “coro aya”nti gahetvā rañño dassito idheva hatthapādādichedanaṃ patvā samparāye catūsu apāyesu mahādukkhaṃ anubhoti.

Pānīyena vā vinetunti sītena vārinā haritum. Dadhimaṇḍakenāti dadhimaṇḍanamattena. Bhaṭṭhaloṇikāyāti saloṇena sattupānīyena. Loṇasovīrakenāti sabbadhaññaphalakaḷīrādīni pakkhipitvā loṇasovīrakam nāma karonti, tena.

Opammasaṃsandanam panettha - ghammābhitattapuriso viya vaṭṭasannissitakāle yogāvacaro daṭṭhabbo, tassa purisassa paṭisaṅkhā āpānīyakamsaṃ pahāya pānīyādīhi pipāsassa vinodanam viya bhikkhuno ācariyupajjhāyānam ovāde ṭhatvā chadvārādīni pariggahetvā anukkamena vipassanam vaḍḍhentassa arahattaphalādhigamo, pānīyādīni cattāri pānāni viya hi cattāro maggā, tesu aññataram pivitvā surāpipāsitaṃ vinodetvā sukhino yena kāmam gamanam viya khīṇāsavassa catummaggapānam pivitvā taṇham vinodetvā agatapubbam nibbānadisaṃ gamanakālo veditabbo. Chaṭṭham.

7. Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā

67. Sattame kinnu kho, āvusoti kasmā pucchatī? “Evaṃ puṭṭho katham nu kho byākareyyā”ti. Therassa ajjhāsaya jānanattham. Apica atīte dve aggasāvakā imaṃ pañham vinicchayimsūti anāgate bhikkhū jānissantīti pucchatī. Idāneva kho mayanti idaṃ thero yassa nāmarūpassa viññāṇam paccayoti vuttam, tadeva nāmarūpaṃ viññāṇassa paccayoti vuttattā āha. Naḷakalāpiyoti idha pana ayakalāpādivasena upamaṃ anāharitvā viññāṇanāmarūpānam abaladubbabhabhavadassanattham ayaṃ upamā ābhatā.

Nirodho hotīti ettake ṭhāne paccayuppannapañcavokārabhavavasena desanā kathitā. Chattimsāya vatthūhīti heṭṭhā vissajjitesu dvādasasu padesu ekekasmim tiṇṇam tiṇṇam vasena chattimsāya kāraṇehi. Ettha ca paṭhamo dhammakathikaguṇo, dutiyā paṭipatti, tatiyaṃ paṭipattiphalaṃ. Tattha paṭhamanayena desanāsampatti kathitā, dutiyena sekkhabhūmi, tatiyena asekkhabhūmīti. Sattamaṃ.

8. Kosambisuttavaṇṇanā

68. Atṭhame aññatrevāti ekacco hi parassa saddahitvā yaṃ esa bhaṇati, taṃ bhūtanti gaṇhāti. Aparassa nisīditvā cintentassa yaṃ kāraṇam ruccati, so “atthi eta”nti ruciyā gaṇhāti. Eko “cirakālato paṭṭhāya evaṃ anussavo atthi, bhūtameta”nti anussavena gaṇhāti. Aññassa vitakkayato ekaṃ kāraṇam upaṭṭhāti, so “attheta”nti ākāraparivitakkena gaṇhāti. Aparassa cintayato ekā diṭṭhi uppajjati, yāyassa taṃ kāraṇam nijjhāyantassa khamati, so “attheta”nti diṭṭhinijjhānakkhantiyā gaṇhāti. Thero pana pañcapi etāni kāraṇāni paṭikkhipitvā paccakkhaññāṇena paṭividdhabhāvaṃ pucchanto aññatreva, āvuso musila, saddhāyātiādimāha. Tattha aññatrevāti saddhādīni kāraṇāni ṭhapetvā, vinā etehi kāraṇehīti attho. Bhavanirodho nibbānanti pañcakkhandhanirodho nibbānam.

Tuṇhī ahoṣīti thero khīṇāsavo, aham pana khīṇāsavoti vā na vāti vā avatvā tuṇhīyeva ahoṣi. Āyasmā nārado āyasmantaṃ pavitṭham etadavocāti kasmā avoca? So kira cintesi - “bhavanirodho nibbānam nāmāti sekhehi jānitabbo pañho esa, ayaṃ pana thero imaṃ theram asekkhabhūmiyā kāreti, imaṃ ṭhānam jānāpessāmī”ti etaṃ avoca.

Sammappaññāya sudiṭṭhanti saha vipassanāya maggapaññāya suṭṭhu diṭṭham. Na camhi arahanti anāgāmi magge ṭhitattā araham na homīti dīpeti. Yaṃ panassa idāni “bhavanirodho nibbāna”nti ñāṇam, taṃ ekūnavāsatiyā paccavekkhaṇaññāṇehi vimuttaṃ paccavekkhaṇaññāṇam. Udaṇoti vīsatiṃsahatthagambhīro pānīyakūpo.

Udakavāarakoti udakaussīñcanavāraḥko. Udakanti hi kho ñāṇaṃ assāti tīre t̥hitassa olokayato evaṃ ñāṇaṃ bhavēyya. Na ca kāyena phusitvāti udakaṃ pana nīharitvā kāyena phusitvā viharitum na sakkuṇēyya. Udapāne udakadassanaṃ viya hi anāgāmino nibbānadassanaṃ, ghammābhitattapuriso viya anāgāmī, udakavāraḥko viya arahattamaggo, yathā ghammābhitattapuriso udapāne udakaṃ passati. Evaṃ anāgāmī paccavekkhaṇaṇāṇena “upari arahattaphalasamayo nāma atthī”ti jānāti. Yathā pana so puriso udakavāraḥkassa natthitāya udakaṃ nīharitvā kāyena phusitum na labhati, evaṃ anāgāmī arahattamaggassa natthitāya nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā arahattaphalasamāpattiṃ appetvā nisīditum na labhati. Atthamaṃ.

9. Upayantisuttavaṇṇanā

69. Navame upayantoti udakavaḍḍhanasamaye upari gacchanto. Mahānadiyoti gaṅgāyamunādikā mahāsaritāyo. Upayāpetīti upari yāpeti, vaḍḍheti pūretīti attho. Avijjā upayantīti avijjā upari gacchantī saṅkhārānaṃ paccayo bhavitum sakkuṇantī. Saṅkhāre upayāpetīti saṅkhāre upari yāpeti vaḍḍheti. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. Apayantoti apagacchanto osaranto. Avijjā apayantīti avijjā apagacchamānā osaramānā upari saṅkhārānaṃ paccayo bhavitum na sakkuṇantīti attho. Saṅkhāre apayāpetīti saṅkhāre apagacchāpeti. Esa nayo sabbapadesu. Navamaṃ.

10. Susimasuttavaṇṇanā

70. Dasame garukatoti sabbehi devamanussehi pāsāṇacchattaṃ viya cittena garukato. Mānitoti manena piyāyito. Pūjitoti catupaccayapūjāya pūjito. Apacitoti nīcavuttikaraṇena apacito. Satthāraṇhi disvā manussā hatthikkhandhādīhi otaranti maggaṃ denti, aṃsakūṭato sātakaṃ apanenti, āsanato vuṭṭhahanti vandanti. Evaṃ so tehi apacito nāma hoti. Susimoti evaṃnāmako vedaṅgesu kusalo paṇḍitaparibbājako. Ehi tvanti tesam kira etadahosi - “samaṇo gotamo na jātigottādīni āgamma lābhaggappatto jāto, kaviseṭṭho panesa uttamakavitāya sāvakānaṃ ganthaṃ bandhitvā deti, taṃ te uggaṇhitvā upaṭṭhākānaṃ upanisinnakathampi anumodanampi sarabhaṇṇāpīti evamādīni kathenti, te tesam pasannā lābhaṃ upasaṃharanti. Sace mayaṃ yaṃ samaṇo gotamo jānāti, tato thokaṃ jāneyyāma, attano samayaṃ tattha pakkhipitvā mayampi upaṭṭhākānaṃ katheyāma, tato etehi lābhitarā bhavēyyāma. Ko nu kho samaṇassa gotamassa santike pabbajitvā khippameva uggaṇhitum sakkhissatī”ti. Te evaṃ cintetvā “susimo paṭibalo”ti disvā taṃ upasaṅkamitvā evamāhaṃsu.

Yenāyasmā ānando tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi, “kassa nu kho santikaṃ gantvā ahaṃ imaṃ dhammaṃ khippaṃ laddhuṃ sakkhissāmī”ti? Tato cintesi - “samaṇo gotamo garu tejussado niyamamanuyutto, na sakkā akāle upasaṅkamtum, aññepi bahū khattiyādayo samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamanti, tasmimpi samaye na sakkā upasaṅkamtum. Sāvakesupissa sārīputto mahāpaṇṇo vipassanālakkhaṇaṃhi etadagge t̥hapito, mahāmoggallāno samādhilakkhaṇasmim etadagge t̥hapito, mahākassapo dhutaṅgadhāresu anuruddho dibbacakkhukesu, puṇṇo mantāṇīputto dhammakathikesu, upālīthēro vinayadhāresu etadagge t̥hapito, ayaṃ pana ānando bahussuto tipīṭakadharo, satthāpissa tattha tattha kathitaṃ dhammaṃ āharitvā katheti, pañcasu t̥hānesu etadagge t̥hapito, atthannaṃ varānaṃ lābhī, catūhi acchariyabbhutadhammehi samannāgato, tassa samīpaṃ gato khippaṃ dhammaṃ laddhuṃ sakkhissāmī”ti. Tasmā yenāyasmā ānando tenupasaṅkami.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti kasmā sayamaṃ apabbājetvā upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi - “ayamaṃ titthiyasamaye pāṭiyekko ‘ahamaṃ satthā’ti paṭijānanto carati, pabbajitvā sāsanaṃ alābhāyapi parisakkeyya. Na kho panassāhaṃ ajjhāsayaṃ ājānāmi, satthā jānissatī’ti. Tasmā taṃ ādāya yena bhagavā tenupasaṅkami. Tenahānanda, susimaṃ pabbājethāti satthā kira cintesi - “ayamaṃ paribbājako titthiyasamaye ‘ahamaṃ pāṭiyekko satthā’ti paṭijānamāno carati, ‘idha maggabrahmacariyaṃ caritumaṃ icchāmi’ti kira vadati. Kiṃ nu kho mayi pasanno, udāhu mayhaṃ sāvakesu, udāhu mayhaṃ vā mama sāvakaṇaṃ vā dhammakathāya pasanno’ti? Athassa ekaṭṭhānēpi pasādābhāvaṃ ñatvā, “ayamaṃ mama sāsane dhammaṃ thenessāmīti pabbajati. Itissa āgamaṇaṃ aparisuddhaṃ; nipphatti nu kho kīdisā’ti? Olovento “kiñcāpi ‘dhammaṃ thenessāmī’ti pabbajati, katipāheneva pana ghaṭetvā arahattaṃ gaṇhissatī’ti ñatvā “tenahānanda, susimaṃ pabbājethā’ti āha.

Añña byākatā hotīti te kira bhikkhū satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā temāsaṃ vassaṃ vasantā tasmimyeva antotemāse ghaṭentā vāyamantā arahattaṃ paṭilabhiṃsu. Te “paṭiladdhaguṇaṃ satthu ārocesāma’ti pavāritapavāraṇā senāsanaṃ saṃsāmetvā satthu santikaṃ āgantvā attano paṭiladdhaguṇaṃ ārocesumaṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Aññāti arahattassa nāmaṃ. Byākatāti ārocitā. Assosīti so kira ohitasoto hutvā tesamaṃ tesamaṃ bhikkhūnaṃ ṭhitaṭṭhānaṃ gacchati taṃ taṃ kathaṃ suṇitukāmo. Yena te bhikkhū tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Taṃ kirassa pavattiṃ sutvā etadahosi - “añña nāma imasmiṃ sāsane paramappamāṇaṃ sārabhūtā ācariyamuṭṭhi maññe bhavissati, pucchitvā naṃ jānissāmi’ti. Tasmā upasaṅkami.

Anekavihitanti anekavidhaṃ. Iddhividhanti iddhikoṭṭhāsaṃ. Āvibhāvaṃ tirobhāvanti āvibhāvaṃ gahetvā tirobhāvaṃ, tirobhāvaṃ gahetvā āvibhāvaṃ kātuṃ sakkothāti pucchati. Tirokuṭṭanti parakuṭṭaṃ. Itarapadadvayepi eseṇa nayo. Ummujjanimujjanti ummujjanañca nimujjanañca. Pallaṅkenāti pallaṅkabandhanena. Kamathāti nisīditumaṃ vā gantumaṃ vā sakkothāti pucchati? Pakkhī sakuṇoti pakkhayutto sakuṇo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana imassa iddhividhassa, ito paresamaṃ dibbasotādīnañca vaṇṇanāyaya visuddhimagge vuttanayena veditabboti.

Santā vimokkhāti aṅgasantatāya ceva ārammaṇasantatāya ca santā āruppavimokkhā. Kāyena phusitvāti nāmakāyena phusitvā paṭilabhitvā. Paññāvimuttā kho mayaṃ, āvusoti, āvuso, mayaṃ nijjhānakā sukkhavipassakā paññāmatteneva vimuttāti dasseti. Ājāneyyāsi vā tvaṃ, āvuso susima, na vā tvaṃ ājāneyyāsi kasmā evamāhaṃsu? Evaṃ kira nesamaṃ ahosi - “mayaṃ imassa ajjhāsayaṃ gahetvā kathetumaṃ na sakkhissāma, dasabalaṃ pana pucchitvā nikkakho bhavissatī’ti. Dhammaṭṭhitiñāṇanti vipassanāñāṇaṃ, taṃ paṭhamataraṃ uppajjati. Nibbāne ñāṇanti vipassanāya ciṇṇante pavattamaggañāṇaṃ, taṃ pacchā uppajjati. Tasmā bhagavā evamāha.

Ājāneyyāsi vātiādi kasmā vuttaṃ? Vināpi samādhim evaṃ ñāṇupattidassanatthaṃ. Idañhi vuttaṃ hoti - susima, maggo vā phalaṃ vā na samādhinissando, na samādhīnisaṃso, na samādhissa nipphatti, vipassanāya paneso nissando, vipassanāya ānisaṃso, vipassanāya nipphatti, tasmā jāneyyāsi vā tvaṃ, na vā tvaṃ jāneyyāsi, atha kho dhammaṭṭhitiñāṇaṃ pubbe, pacchā nibbāne ñāṇanti.

Idānissa paṭivedhabhabbatam ṇatvā teparivaṭṭam dhammadesanam desento tam kiṃ maññasi, susima? Rūpam niccam vā aniccam vātiādimāha? Te parivaṭṭadesanāvasāne pana thero arahattam patto. Idānissa anuyogam āropento jātipaccayā jarāmaraṇanti, susima, passasītiādimāha. Api pana tvam, susimāti idam kasmā ārabhi? Nijjhānakānam sukkhavipassakabhikkhūnam pākaṭakaraṇattham. Ayañhettha adhippāyo - na kevalam tvameva nijjhānako sukkhavipassako, etepi bhikkhū evarūpāyevāti. Sesam sabbattha pākaṭamevāti. Dasamam.

Mahāvaggo sattamo.

8. Samaṇabrāhmaṇavaggo

1. Jarāmaraṇasuttādivaṇṇanā

71-72. Samaṇabrāhmaṇavagge jarāmaraṇādīsu ekekapadavasena ekekaṃ katvā ekādasa suttāni vuttāni, tāni uttānatthānevāti.

Samaṇabrāhmaṇavaggo aṭṭhamo.

9. Antarapeyyālam

1. Satthusuttādivaṇṇanā

73. Ito param “satthā pariyesitabbo”tiādinayappavattā dvādasa antarapeyyālavaggā nāma honti. Te sabbepi tathā tathā bujghanakānam veneyyapuggalānam ajjhāsayavasena vuttā. Tattha satthāti buddho vā hotu sāvako vā, yaṃ nissāya maggañānam labhati, ayaṃ satthā nāma, so pariyesitabbo. Sikkhā karaṇīyāti tividhāpi sikkhā kātabbā. Yogādīsu yogoti payogo. Chandoti kattukamyatākusalacchando. Ussoḥhīti sabbasaham adhimattavīriyam. Appaṭivānīti anivattanā. Ātappanti kilesatāpanavīriyameva. Sātaccanti satatakiriyaṃ. Satīti jarāmaraṇādivasena catusaccapariggāhikā sati. Sampajaññanti tādisameva ñāṇam. Appamādoti saccabhāvanāya appamādo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Antarapeyyālo navamo.

Nidānasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια. 2. Σχόλια για το βιβλίο περί της αιτιότητας. 1. Συνδεδεμένες ομιλίες για την Αιτιότητα έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org